

АНАМНЫНЪ СЫМАСЫ МАНЪА МЕШЪАЛЬ ОЛДЫ

Сейяре Меджитова

АНАМНЫНЪ СЫМАСЫ МАНЪА МЕШЪАЛЬ ОЛДЫ

ISBN 978-5-6044686-2-3

9 785604 468623

Сейяре
Меджитова

Сейяре МЕДЖИТОВА

АНАМНЫНЪ СЫМАСЫ МАНЪА МЕШЪАЛЬ ОЛДЫ

Эдебий портрет

Симферополь
И. Гаспринский адына Медиамеркез
2020

УДК 82.09
ББК 83.3 (2=крымтат)
М 42

Одобрено Консультативным советом по изданию социально-значимой литературы на родных языках при Государственном автономном учреждении Республики Крым «Медиацентр им. Исмаила Гаспринского». Издано при поддержке Государственного комитета по делам межнациональных отношений Республики Крым за счёт средств федерального бюджета, бюджета Республики Крым, не подлежит коммерческому распространению

РЕЦЕНЗЕНТЫ:

- Член Союза крымскотатарских писателей **Усеинова Г.А.**
- Член Союза крымскотатарских писателей **Аметова Н.Р.**

Меджитова С.

М 42 **Анамнынъ сымасы манъа мешъаль олды : эгебий портрет** / С. Меджитова. — Симферополь: КъДж ДММ «И. Гаспринский адына Медиамеркез», 2020. — 196 с. : фото. — Къырымтатар ве рус тиллеринде.

УДК 82.09
ISBN 978-5-6044686-2-3 **ББК 83.3 (2=крымтат)**

Джыйынтыкъта анамнынъ омюр ве иджат ёлу акс эттирильди. Оннынъ омюри мен ичюн эр вакъыт ибрет олып кельмекте. Меним языджи олып шекилленмде оннынъ иджат ёлуны чемберсач багылдыр. Мен оннынъ шириетинден мунтазам суретте ильхам алам.

Меджитова С.

М 42 **Облик моей матери — путеводная звезда : литературный портрет** / С. Меджитова. — Симферополь: ГАУ РК «Медиацентр им. И. Гаспринского», 2020. — 196 с. : фото. — На крымскотатарском и русском языках.

УДК 82.09
ISBN 978-5-6044686-2-3 **ББК 83.3 (2=крымтат)**

В этой книге описывается жизнь и творчество моей мамы, поэтессы в депортации крымскотатарского народа Джеванире Меджитовой. Вся её жизнь была для меня образцом для подражания. Даже моё становление — как писательницы, т.к. у нас разные жанры, у неё поэзия, у меня проза связаны неразрывной нитью. Всю мою творческую жизнь её поэзия вдохновляла меня, можно сказать постоянно.

ISBN 978-5-6044686-2-3 © **Меджитова С., автор-составитель, 2020**
© **ГАУ РК «Медиацентр им. И. Гаспринского», 2020**

ХАТЫРАЛАР ИЗИНДЕН

Сейяре Меджитова озь анасы — шаире Джеваире Меджитова акъкъында «Анамнынъ сымасы манъа мешъаль олды» деген эдебий портрет язгъан.

Джеваире ким? Онынъ къырымтатар эдебиятында туткъан ери акъкъында не айтмакъ мумкюн? Сейяре ханым анасынынъ омюри ве иджады акъкъында кереги киби икяе этебильгенми?

Эсерге сёз башы язмагъа ниетленген экеним, манъа иште бу суаллерге джевап бермек керек оладжакъ.

Кечкен асырнынъ башында, 1913 сенеси, догъгъан Джеваире Меджитова бойле бакъкъанда халкъымызнынъ яшлары ичюн илим-ирфан ёллары бол-сал ачылгъан, миллий мектеплер, алий окъув юртлары, миллий матбуатымыз чечекленген бир девирде яшады, окъуды. Догърусыны айтсакъ, акъикъатен де шай эди ве Джеваире бу имкянлардан файдаланабильди. Койде миллий мектепни, сонъра Ялта педтехникумыны битирди. Мектеплерде оджалыкъ япты. Къырым педагогика институтына кирип, къырымтатар тили ве эдебиятындан алий тасиль алды, тиль ве эдебият ильмий-теджикъат институтында ильмий ишнен огъ-

рашып башлады. Айны вакъытта шиирлер язып, оларны джумхуриет газеталарында бастырды. Коресинъиз ки, чалтемирли адий къырымтатар къызы ичюн бутюн ёллар ачыкъ эди.

Шиирлер язды, нешир эттирди, дедик. Я аджеба Джеваире озюнден эвельки анги къырымтатар шаирелерининъ эсерлерини окъуды ве кимлерден нумюне алды экен? Чокъ асырлыкъ къырымтатар эдебиятында иджат эткен юзлернен эдиплер сырасында къадынлар да бар эдилерми?

Эдебиятшынасларымыз Нариман Абдульваапов ве Нариман Сеитягъяевлер тасдикълагъанлары киби, оларнынъ биринджиси — XVI асырда яшап иджат эткен мешур эдебиятчы Бора Гъазы Гирайнынъ къызы ве Резмий Бахадыр Гирайнынъ къадыны Хан-заде ханым, экинджиси исе кене де шу шаирлернинъ торуны Хан-заде Етимдир. Я XIX асырнынъ сонъунда иджат эткен Афифе Салиева? Десенъиз, о — кедай, яни халкъ уйдургъан чынъ ве манелерни эзберден айтып юрьген къадын эди.

Земане къырымтатар назмиетине биринджи олып адым аткъан къадын — шаире Джеваире олардан дерс алмакъ, огренмек керек эди. Лякин бойле олмады: теэссюф ки, оларнынъ эсерлери бизгедже етип кельмедилер.

Джеваире озь шиирлерини экинджи дюнья муаребесинден эвель матбуатта, яни «Яш къу-

вет», «Къызыл Къырым» киби газеталарда бастырып башлай. Рухлана, арды-сыра янғы-янғы эсерлер догъура. Лякин 1941 сенеси апансыздан туташып, дёрт йыл девам эткен аят-мемат дженки, 1944 сенеси бутюн халкъымызнен берабер Джеваиренинъ де башына тюшкен акърансыз сюргюнлик фаджиясы онынъ арзу-умютлерини ёкъкъа чыкъара, язмакъ, бастырмакъ ве атта о акъта айтмакъ укъукъындан марум эте, иджаткярнынъ адий инсаний акъ-укъукълары аякъ астына алып джанаварджасына таптала.

Адий къырымтатар къадынынынъ къолунда не бар эди? Джебалайыджы къоджаман совет машинасына къаршы о не япабиле эди? Джеваире онларнен йыл девамында сюргюнликте хаин къурумгъа баш эгип яшамагъа меджбур олды, лякин акъикый инсанлыкъ дегерликлерини джоймады. Акъикъат ёлуна чыкъмагъа ыдырынды, тырышты, чалышты.

Не вакъыт, насыл ёлларнен заваллы къадын кене иджат ёлуна къайта бильди? Я о иджат ёлунынъ башлангычы, темели къайда эди?

Сейре Меджитова севимли анасына багъышлангъан ишбу эсеринде оларны ачып косьтермеге бельсенген.

Эсер Джеваиренинъ озъ балалыкъ деври акъкъындаки хатырлав икяесинен башлай ве о хатырлавлар шу къадар джанлы, меракълы,

табийй, ишанчлы тасвирлене ки, окъугъанда агъызынъны ачып, шаирени шахсен динълегендай оласынъ.

Эсер «Анамларнынъ къорантасы ве догъмушлары», «Анамнынъ Къырымдаки студентлик ве оджалыкъ деври», «Ана-топракъта сербест яшамакъ озю бир муджизе эди», «Сюргюнлик. Рузгярнен, къатты елыннен къопарылгъан япракъ» деген болюклерге болюнип икяе этиле, ве серлеваларнынъ озълери лаф не акъкъында кеткенини анълатып туралар.

«Анамнынъ шириет мейданындаки иджадий фаалиети», «Къадын-къызлар образы айрыджа ерде», «Ватан севгиси дуйгъусынен язылгъан сатырлар», «Шаиренинъ иджадында севги лирикасы», «Сайгъы-уръмет иле язылгъан сатырлар» деген болюклерде шаире, Джеваиренинъ иджадында анги саалар етекчи ер туткъаныны, нелерге зияде мейиль бергени ве оларны насыл тасвирлегенини ачып косътере.

Муэллиф, хусусан, халкъымызнынъ джесюр къызы Алиме Абденнанова акъкъында салмакълы эсер язмакъ ниетинен къараман къызымызнынъ сой-акърабалары, койдешлери, таныш-билишлеринен корюшмек, субетлешмек, материал топламакъ ичюн дефаларджа олар яшагъан ерлерге баргъаны, къонушкъаны ве атта о корюшовлерден козь яшларынен къайткъаны, ниает Алиме Абденнанованынъ

айдын хатырасына багъышлангъан «Унутыл-
маз саифелер» поэмасы догъгъаны акъкъында
меракълы икье эте. Акъикъатен де, бу эсерни
окъур экенмиз, муэллиф Алиме акъкъындаки
бутюн фактларны, вакъиаларны, ерлерни, къа-
раманларны там догъру акс эттиргенини коре-
миз.

Джеваиренинъ шиирлери бизим дигер шаир-
леримизнинъ эсерлеринден ненен фаркъ эте?
Башта бир о — къадын, ана. Джеваире алемге,
барлыкъкъа, инсанларгъа къадын козюнен, ана
назарынен бакъа, къыймет кесе. Бу, онынъ
бутюн эсерлеринде сезилип, корюнип, дуюлып
тура. Месея, «Не ичюн?» шиирине дикъкъат
этингиз. Эсер шойле сатырларнен башлай:

Сеферли ёллардан бекледим мен сени,
Сааръде келир де, къапымны къакъар деп.
Чокъ йылар отъсе де, унутмаз о мени,
Теляшлы гъурурнен козюме бакъар деп.
Зан этсем бунъа бир тюрю изаат керекмей.

Я да:

Умют багълап язгъанынъа
Джыллы джевап изледим.
Чин достлукъны бозгъанынъны
Яш кызымдан гизледим...

(«Эски гостума»)

Бойле сатырларны тек иджаткяр-къадын
язабиле. Кене бир мисаль:

Муляйим эдинъ сен ралелер артында,
Шырынлыкъ тамларды юзюнъден.
Гульчембер мевсимнинъ эр секиз мартында
Тебриклер беклердим озюнъден.
(«Беклерим сени»)

Иште, шиириетте къадын образыны, онынъ
арзу-истеклерини, ички дюньясыны, эеджа-
ныны косътерген сатырлар. Бойле сатырларны
тек къадын шаиреден беклемек мумкюн:

Зумрют кокте балкъылдаса сырлы ай,
Козъ юммайып бешигинъни тебреттим.
Юзюм солгъун, геджелери юкъламай
Сенинъ ичюн раатлыгъым терк эттим.
(«Ана тили»)

Ана къайгъысы, ана севгиси, ана эмеги, ана
сабырыны косътериджи сатырлар дегильми бу?

Шаире Джеваиренинъ шиирлерини окъур
экенсинъ, оларда айрыджа джазибе, айрыджа
азнк, юрекни сызлатыджы арзу элеми, гизли
къальп фигъаны олгъаныны коре, юректен ис
этесинъ:

Нечюн аджеп козьлериме джазибели
къарайсынъ,
Орькечленип ялыларнынъ перчемини
тарайсынъ.
Эй, тувгъаным, меним талгъын юрегиме
шифа эт,
Эслиленген беденимнинъ ёргъунлыгъын
ал да кет.
(«Денъизге»)

Ватандан бингълернен вёрст узакъта олса да,
тувгъан денъизини, онынъ эджанлы нагъме-
сини, шувултысыны сезип, ис этип, сагъынып,
арз этип яшады шаире, бу истеклерини сатырлар
арасында беян этмеге тырышты ве шай да япты.

Мен Джеваире аптенен дефаларджа корюш-
кен, къонушкъан, дертлешкен, эфкърлашкъан
инсаным. Оны сая, севе, урьмет эте эдим. 1997
сенеси Акъмесджитте дюнья юзю корьген
«Мелек копюри» адлы шиирлер джыйынты-
гъыма онъа багъышлап язгъан «Шаире шиир
окъуй» деген ашагъыдаки шииримни де кир-
сеткен эдим:

Шаире шиир окъуй минберде туруп,
Сатырлар къуюла учансув олып.
Дердини төке о халкънынъ огюнде,
Шиир окъуй шаире окюне, окюне.

Шаире шиир окъуй окюне, окюне,
Бильмейим, не келе козьлери огюне.
Озю шиир окъуй, занымджа хаялда
Къара эшелоннен Къырымгъа дёне.

Э, акъикъатен шаиреге ана-Ватангъа къайт-
макъ къысмет олмады, узакъ Озбекистаннынъ
Чырчыкъ шеэринде эбедий къалды. Лякин
онынъ «Унутылмаз саифелер», «Ешилъ япракъ
арасында», «Омюр сазым», «Хаял чечеклери»
киби назм джыйынтыкълары халкъынен
берабер ана-юрткъа къайтты. Джеваиренинъ
къальплерни сызлатыджы юрек эзгилери Къы-
рымнынъ къулан чёллеринде, къарлы дагъ-
ларында, яш келиндай дюльбер яйлаларында,
Къара ве Азав денъизлерининъ ялыларында
янъгырайлар. Шаиренинъ къызы Сейяре
ханым язгъан бу китап исе — севимли анасы-
нынъ айдын хатырасыны эбедийлештирген бир
эсердир.

Аблязиз ВЕЛИЕВ,

языджы,

Къырымда нам къазангъан санат эрбабы.

АНАМ — ОДЖА ВЕ ШАИРЕ
ДЖЕВАРИЕ МЕДЖИТОВА
АКЪКЪЫНДА ХАТЫРЛАВ

АНАМНЫНЪ СЫМАСЫ МАНЪА МЕШЪАЛЬ ОЛДЫ

Мен анам акъкъында не къадар язсам биле, ич бир вакъыт онынъ мен ичюн япкъан эмегининъ къарувыны къайтаралмам. Эльбетте, аналар чешит тюрлю олалар, гъамсыз, озюни чокъ шейлерге сыкъмагъан, баласынынъ талийинен меракъланмагъан, амма мен беллесем, ана дюньяда энъ мукъаддес, эвляткъа аркъа тиремеге таянч олгъан, энъ якъын сырдашымыз, десем, янълыш олмаз. Анам, белли къырымтатар шаиреси, ана тили ве эдебияты оджапчеси Джеваире Меджитова акъкъында озъ хатырлавларымны язмакъ ниетиндем. Бу фикир мени чокътан раатсызлай эди. Кунълернинъ биринде «Йылдыз» меджмуасынынъ баш муаррири Диявер Османов айны шу фикирни айтып язмагъа теклиф этти. Бу теклиф элиме къалем алмакъ ичюн бир сильтем олды.

ЧАЛТЕМИР КОЮ

*16 яшында
1929 сенеси.*

Балалыкъта, эвельде телевизор ёкъ эди. Акъ-шамлары анам манъа Чалтемир кою, ана-бабасы, догъмушлары, эш-достлары, кой аятынынъ левхаларыны тасвирлей эди. О вакъытта онынъ Къырым акъктында буюк севги, урметнен айткъанлары меним юрегимде силинмез бир из къалдырды.

Чалтемир кою Къырымнынъ чёль тарафында, Керичке 50 км узакълыкъта ерлешкен, деерлик буюк койлерден олмагъан, анда тек 31 хане бар экен. Койде сув меселеси агъыр-джа, койнинъ ортасында тыйнакъ олгъан, ичи сув толу экен. Эльбет де, къуюлар да бар экен, амма эали зенгин яшамагъанындан себеп, къую къазмагъа икътидарлары ёкъ экен. Койде авут да бар экен. Ягъмур ягъса, авуткъа сув топлана, койлюлер шу сувдан да файдалана экенлер. Меракълысы шунда ки, койде чют эткен терек осьмеген, бостанджылыкъ япып, мал бакъып кунъ корьгенлер.

Койде екаяне бир зенгин адам — Абдураман акъай бай олгъан, о да кимсеге зарары тиймеген, озю де пек къутургъан байлардан олмагъан, кокке аралаш сарайлары да ёкъ экен. Амма канамьясы (поместье) олгъан, бир къач ыргъат туткъан, кой халкъына ярдым этип тургъан, кимсеге залым-зулум этмеген.

*20 яшында
1933 сенеси.*

Аксине, ярдым эткен, пек фукъаре яшагъанларгъа ашлыкъ, джылап берип тургъан. Онынъ канамьясы анамлар отургъан эвге якъын экен, маллары, атлары, топракълары бар экен. Анам онынъ къаралтысы янына баргъанда, эгер корип къалса, илле онъа дикъкъат айырып, «кель, кирпи», деп севе экен.

Совет укюмети къурулгъанда оны зенгин деп бир якъкъа сюрдюн этмегенлер, чюнки койлюлернинъ эписи ариза язып, койде къалсын, бизге тек файдасы тие, деген кягъытны галавагъа алып кетип бергенлер. Шай этип, Абдураман акъайнынъ бурну къанамай, акъикъатен яхшы адам олгъан.

АНАМЛАРНЫНЪ КЪОРАНТАСЫ ВЕ ДОГЪМУШЛАРЫ

Анам Керич уездине къарашлы Чалтемир коюнде 1913 сенеси октябрь айында Ресимхан ве Абдульмеджит деген адий койлюлер аилесинде догъды. Ондан буюк агъасы Абдульджемилъ, аптеси Накъире, о учюнджи эди. Сонъра 1915 сенеси Абдульгъани, 1917 сенеси Абдульвани къардашлары да дюньягъа кельдилер.

Кой янында дагълыкъ-тёпелик ерлер олгъан, балалар анда барып джашын-джумакъ ойнап, шифалы отлар джыйып, сыгъыр, къой, эчки бакъып оськенлер. Кой этрафы чёллюк экен, гуръ ешиллик олмагъан. Кой этрафында бир-эки чименлик де олгъан. Бир-эки койге бир першал (фельдшер) чалышкъан. О девирде оджа, першал, къады койде энъ итибарлы, урьметли адамлардан сайылгъанлар. Анам кичкене олгъанда окъумагъа, язмагъа пек авес экен, бир джарты тиш фырчысыны тапып, тузнен тишлерини ювгъан, насылдыр эски газета парчаларыны тапып, арифлерни огренип башлагъан. Кет-кете эджеклеп окъуп башлагъан. Меним Ресимхан къартанам — анамнынъ анасы, ногъай сымалы, аз лаф эткен, гъает эмексевер олып, бир дакъкъа къарап турмагъан. Ашкъа-сувгъа

уста, мусафирчен, эвлерине татар, чингене, къазакъ (рус) келе экен, чюнки бабасынынъ эш-досту, танышы-билиши чокъ олгъан.

Анам 5—6 яшында олгъанда къартанамнен чёльге машакъ джыймагъа кете экенлер, чюнки ашлыкъ оралгъан сонъ, илле чёльде тюшип къалгъанлары олгъан, онъа машакъ (ерге тюшкен башакъ) дейлер. Анасы балабан чувалны толдыра, анама да кичкене чувалчыкъны берген. Анам — бала бир парча джыя, оюнгъа алдана экен. Къартанам: «Акъыз, кеч болаята, джый, тез бол!» — дей экен. Анам джыйгъанджа къартанам эки чувалны да толдыра экен, сонъ акъшам аркъаларына чувалларыны артып, койге къайтып келе экенлер.

Анам о девирки аятыны шойле хатырлай эди:

«Анам чувалны шыплап толдыра, агъзыны да бир йипнен багълай, агъыр, менимки де енгиль дегиль. Онынънен экимиз агъыр чуваларны котерип алып кетемиз. Аптем эвни джыйыштыра, агъам мал бакъа эди. Анам кельгенинен къазан асып, акъшамлыкъ къарай эди. Саба эрте турып, сыгъыр сагъа, кубу ичине къаймакъ къойып май чыкъара эди. Бир эски «Зингер» тикиш машинамыз бар эди. Анам акъшамлары тикиш тикип, эски, йыртылгъан урбаларны да ямай тургъан эди. Анам озю Чалтемирге якъын Мангъыт коюнден келин олып тюшкен. Анамнынъ догъмушлары Мангъыт коюнде отура эди-

лер. Бабам Абдульмеджит койде къасап олып чалышты, онынъ бет сымасы ич де ногъайгъа ошамай, къызыл, яни богъдай черели, козьлери ири, къымыкъ, къысыкъ дегиль, бурну пан-тик дегиль эди. Гузель эндамлы, кенъ омузлы, бойлу, къара тенли дегиль эди. Кулер юзлю шакъа-къората севген бабам акъшамлары бизни, 5 баланы янына отуртып ривает, тапмаджа, чынъ-манелер, масаллар айтып отура эди. Сёзге пек уста, кемалатлы, азырджевап, эр кеснен тиль тапыша тургъан эди. Анам йыргъа, оюнгъа пек уста олмагъан, бабам исе яхшы йырлай, пек гузель де ойнай эди, агъыздан чалып эпимизни «Къайтарма»гъа ойната тургъан эди. Керосин лампасы ярыгъында бабамнынъ этрафында отура эдик, кяде къомшулар келе, кяде исе биз эвде озюмиз къаламыз, анам-бабам къомшуларгъа мусафирликке кете тургъанлар. Анам пек табиатлы, сабырлы, къарардан зияде эмексевер, диндар, оразалар, учъ айлар туткъан къадын эди. Анамнынъ къол къавуштырып бир шей япмагъан вакътыны ич корьмедим. Бабамнен анам пек муаббет-татлы яшадылар. Къавгъа-шамата, сёгюнч, къаргъыш, къаба лаф аиледе эшитмедим. Бабам сертче эди, анам онгъа къаршы сёз айтмай эди, бизге де айта тургъан эди: «Индемеген адам эв киби белядан къуртулыр», я да «сабырнынъ тюбю сары алтын, пат-чат эткенден бир шей чыкъ-

маз, тек озюнгизге зарар кетирип, якъын адамынъызны ынджытырсыз». Эвимизге келе тургъан бабамнынъ бир къазакъ танышы бар эди. Оларнынъ Пасха байрамлары олса: «Меджит, я твоим деткам гостинцев привёз», деп, арабасына балаларыны отуртып, боялангъан йымырталар, тегерек отъмек, бир сепет пишкен шейлер кетире тургъан эди. Онынъ 15—16 яшта буюк къызы Маша бабасынен сёзге келишип, джаны агъырып, бизим эвимизде келип бир къач кунъ отургъан эди. Биз «чёрт» деменге къазакъча бильмеймиз, лякин бабам пек лафкъа уста олып, къазакъча да къарыштыра тургъан эди. Машанынъ бабасынынъ ады, гъалиба Тимофей эди. Бабам айта тургъан эди: татар адамдан бир къазакъ сыгъырыны сорагъан, о да: «Далёкадан — далёка, къашкъа сыйыр коровка», деп озюне коре къазакъча лаф эткен. Бабам пек табуватлы (табиятлы), беджерикли адам эди. Эвимиз бол-сал эди, эр шей бар эди. Керичке барып, бизге усть-башымызгъа урба, парусина аякъкъаплар кетире эди, онынъ эт саткъан тюкянына чокъ адам кире тургъан эди. Бабамнынъ бир Али деген досту олгъан, кядебирде о, бабама эт парламагъа ярдым эткен. Бир къач вакъыт Али ич корюнмеген, бабам эвге келип, анама: — Ресимхан, анавы Али ёкъ олды кетти, къавеханеде отургъан достларымдан сорадым, кимсе къайда кеткенини

бильмей, — дей. Акъшамлары кяде бир бабам-нынъ достлары кельсе, анам мытлакъа кобете, джантыкъ пиширип, софра доната, биз, балалар, озюмизнинъ одамызда яваштан ойнап отурамыз, анам отурмай, озюне хызмет тапа эди. Гедженинъ бей маалинде мусафирлер лаф этип, шакъалашып эвлерине къайта эдилер, амма бабам ичмей тургъан, койде сархош адам корьмек козьге савап эди. Язда, кузьде ялы бой халкы койге келип емиш сата, я да ашылыкъкъа, унгъа, богъдайгъа денъиштире тургъан эдилер. О вакъытта буздолаплар ёкъ эди, бабам кышкы балабан бир согъум (тана) соя, оны анам метиге тузлап къоя, къартоп, согъан, хавуч ахыргъа комюле эди. Къышта эвден бир якъкъа чыкъмаймыз, бардакъларгъа иритильген май, бал, сюзьме къатыкъ толдырыла, эвнинъ бир кошесине ювез (рябина) асып саламыз, анавы турып пише, уфакъ салкъымчыкъларынен асувлы тура эди. Сынап джыныслы алма, армут, джевиз, фындыкъ, емиш къурулары... Анам къурулардан сыкъ-сыкъ къошаф къайната тургъан эди. Эвлер сыджакъ, балабан соба яна, отьмек пише эди. 1906 сенеси догъма аптем етишкен осьмюр кыыз эди. Эв ишлерини анамнен экиси япа эдилер. Буюк агъам Абдульджемиль энди койде колхозда чалыша эди. Совет укюметине пек инангъан, садыкъ адамлардан бири эди. Агъам балабан кутюклер кетире тур-

гъан эди, комюр ёкъ, собада одун якъыла эди. Агъам буюкче бир кутюкни собагъа ташласа, 8 – 10 кунъ янгъан сойлары ола эди. Оюнджакъ деген шейлер ёкъ, бабам мал сойгъанда суктен ашыкъларны чыкъарып бизге ойнамагъа бере тургъан эди. Эки къардашым акъшамлары ашыкъ ойнап эглене, мен озюм кошеде бир эски джарты къокъланы багърыма басып «айнени» айта тургъан эдим. Анам этнинъ йымшагъыны уфакъ-уфакъ кесечиклерге болип, тузлап бир кичкене метийге ерлештире эди, къышта собанынъ янында отурып, этни къызартып ашай тургъан эдик. Онъа биз къакъач, дей эдик. Гъает лезетли шей ола тургъан. Анам уфакъ метийлерге помидор, хыяр, къапыста, буюкче метийге къарпыз туршулары къоя эди. Акъшамлары балабан чанакъкъа туршу къойып ашнен ашай эдик, о вакъытта хамыр ашларгъа мейиль этип кобете, къатмерли басылгъан бурмалар — эт, къартоп, къабакълы янтыкълар, къавурма, къатмерлер, чешит тюрлю боткъалар, къашыкъ аш, татар аш, татар ашнынъ иримчикли, джеvizли, сыкъма сою, бельбукме, лакъша кесиле, пахлава япыла эди. Эльбетте, Ораза, Къурбан байрамларында, Хыдырлезде тепречке чыкъкъанлар, къалакъайлар тыгъырта эдилер. Бир кунъ бабам иштен къуванып келип, къапыдан кирер-кирмез:

— Ресимхан, бугунь манъа джоюлгъан Али кельди. Къайдаларда юрьдинъ, Али? — деп сорадым. «Мен эвлендим, Меджит акъам!» деди. «Къайнатанънынъ ады не? десем: «Эсен-Болат, Меджит акъам», деди. «Вай, Али, чапдарлы (яни чингене манасында) олмаса арув, амма», деп айттым.

Анам бабама къарап:

— Тек сагъ-селямет болса болгъан, — деген эди.

Бабам бойле мазаллы бир инсан, анам исе арыкъча кельген бир къадын эди. Бабамны къартлар, яшлар пек севиپ сая эдилер, эм тюкяндан къайткъанда кяде бирде къавеханеге, яни койлюлер топлангъан ерге кирип, къартларнынъ къолыны алып, ал-хатирлерини сорап, акъранларынен шакъа-къората этип, сонъ эвге къайтып келе эди. Бабам, сап-сагълам адам, яшлай, 36 яшында бир кереден терлеме хасталыгъындан (тиф) бир къач кунъ ичинде вефат этти. Бутюн агъырлыкъ анама ве буюк агъамнынъ омузларына къалды. Мангъыт коюнде анамнынъ Шихбадин деген къардашы отура эди. Биз — мен ве эки огълан къардашым язда онынъ эвинде ола тургъан эдик. Ресимханнынъ балалары кельди, деп бизни пек севиپ, мот эте тургъан эдилер. Шихбадин акъам бойле серт бир адам эди, лякин бизим дегенимизни япа тургъан эди. Оны ногъай, деп бирев айт-

маз, къызыл черели, сарышын, мазаллы, кенъ омузлы, барлыкълы бир инсан эди. Зульфериде дженгемиз ашкъа пек уста, беджерикли, таснакъ къадын эди. Шихбадин акъамнынъ (бизде, Керич тарафта, дайы, ала, тизе, эмдже, деп айтмазлар, эркекке — акъам, къадынъга — татам, дерлер) Решат, Ферит, Велит деген учъ огълу бар эди. Олар бизден яш эдилер: Зульфериде дженгемизнинъ озюнинъ Сурие деген кызы бар эди. Лякин биз оны огей деп ич айтмадыкъ.

Акъшам тёшекке яткъанда, анама талаша тургъанмыз, мен колегининъ енъини авучлап тутам, кичкене къардашым бойнуна сарыла, ортанджысы сачыны тутып ята эдик. Рахметли бабам дёрт агъалы догъмуш экенлер. Энъ буюги Абдульбари, сонъ Абдульгъафар, сонъ Абдульмеджит ве Менълигирей. Абдульбарийнинъ Ребия деген кызы бар эди. Абдульгъафарнынъ огълу Менадиль, Менадильнинъ огълу Смаил эди. Смаилнинъ ана-бабасы эрте олдылер, оны Ребия къартанасы (Абдульгъафарнынъ апайы) къарап осьтюрди. Олар Акъманай коюнде яшадылар. Ребия дженгем ве Смаил эр яз бизге келип отургъан эдилер, берабер ойнап осьтик. Смаил кичкене къардашымнен бир яшталар, пек къайнакъ эдилер. Анам бир кере чырайыны сытмай, балабан къазаннен аш пишире эди. Анам ве буюк агъам Абдульджемиль арабаны эр шейге толдырып, къышлыкъ

ашайджакъ шейлерни топлап, эвге къайта эдилер. Бабам вефат эткенинден сонъ да эр йыл келип кете эдилер. Сонъундан Смаил окъуп, Москвада Дзержинский адына арбий академияны битирип, полковник рутбесинде хызмет этип, Одесса шеэринде яшады.

Мен озюм кой мектебинде окъудым. Койде башлангыч татар мектеби бар эди. Коюмизнинъ балалары шу мектепте окъуй эди. Бутюн фенлерден ялынъыз бир оджа дерс бере эди.

Окъумагъа пек авес эдим. Китап окъумагъа севе эдим. Балалар арасында эр вакъыт етекчилик япа эдим. Сонъундан бутюн булар мени оджалыкъкъа алып кельдилер, яни меним оджа зенаатына мейиль бермеме себеп олдылар».

АНАМНЫНЪ КЪЫРЫМДАКИ СТУДЕНТЛИК ВЕ ОДЖАЛЫКЪ ДЕВРИ

Анам кой мектебинде яхшы окъугъан, фенлерни гузель менимсеген. Яш олгъанда о, шиирлерни окъуп эзберлемеге, озю де чынъ-манелер уйдурмагъа авесли экен.

Та яшлыкъта о, балаларнен ойнагъан вакъытта эр вакъыт оджа олгъан экен. О, иллеки этрафына балаларны топлап, озюне коре язув, окъувны огреткен. Окъувгъа онынъ

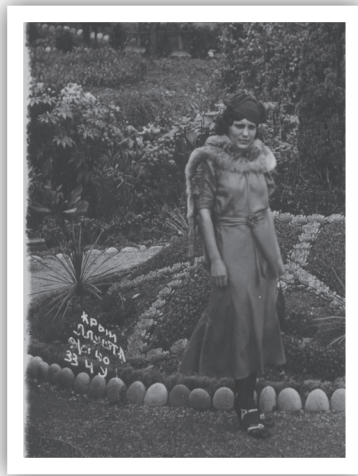

*25 яшында 1938 сенеси студентлик
геври. Ортада Джеваире Меджитова,
солдан Ариффе Алиева,
сагъдан Зулиджэ Джемилева.*

авеси кунь-куньден арткъан, илериде окъувны девам эттирмек истеги онъа раатлыкъ бермеген. Буны корьген Абдульджемиль агъасы къардашыны Ялтадаки оджалар техникумына алып кетмеге къарар берген. Бу 1929 – 1932-нджи йыллары олгъан вакъиа, совет укюметининъ ат ойнаткъан сенелери эди.

Абдульджемиль агъасы колхоз реиси олып чалыша экен. Онынъ ат екильген арабасы бар экен. О окъумагъа анамнен берабер анамларнынъ догъмушлары олгъан даа эки къызны алып кетмеге истеген. Лякин эки къыз насылдыр себеплерден окъувгъа кетип оламагъан.

Абдульджемиль агъасы анамны Ялтагъа алып кете, амма Ялта педтехникумынынъ мудири къызны алмагъа истемеген. О, оны тек кой мектебини битирген, «девятилетка» битирмеген, озю де пек яш, деген. О девирде табакъаларгъа бакъкъанлар (сословие). Анам фукъаре къорантасында догъгъан. Амма яш олгъанына бакъмадан джесаретленип, мудирнинъ янына келип: «Сиз мени окъумагъа алынгъыз. Сёз берем, яхшы окъурым. Ич де пешман олмазсынъыз!» деп ялваргъан. Лякин мудир анама бакъып: «Э, къардашым, сув корьмеден папуч чыкъа-

*25.11.1940 сенеси
Алуштада раатлана,
27 яшында.*

рылмай», деп джевап берген. Не ола, не олмай, анамны окъумагъа алгъанлар. О пек тырышып, бильги алмагъа бельсенген. Я мудирге берген сёзюни акъламакъ керек эди де. Акъыкъатен де, яш олгъанына бакъмадан, джиддий, месулиетли олгъаны онъа студентлернинъ биринджилер сырасына чыкъмагъа сильтем берген.

Грушпада о энъ яш олып, бутюн тедбирлерде фааль иштирак этип, джанбазлыкъ косътерген. Оджаларнынъ урьметини къазангъан, ятакъханде яшап, окъугъан къызларнен достлашкъан. Яз татилинде Чалтемир коюне берабер окъугъан курсдашларыны алып кельген. Ялы бойлу къызлары чель тарафны пек бегенгенлер: къавун, къарпыз чокъ экен, къавунлардан энъ яхшысы «багъар-бутюн» джынысыны севип-севип ашагъан экенлер.

Анам Ялта педтехникумыны 1932 сенеси аля ишаретлернен битирди, яни педтехникум мудирине берген сёзюни намуснен акълады. Шу йылы о, Керич шеэриндеки Войков адына маден истисалы янында ерлешкен татар мектебине ёлланманен 2-нджи сыныфкъа оджапче оларакъ тайинленген эди. Ойле этип анамнынъ оджалыкъ фаалиети башлангъан эди.

Анам, Джеваире Меджитованынъ мангъа айткъанына коре, Чалтемир коюнинъ бутюн балалары бааръде, язда бир чименлик тапып, кой четинде топланып ойнагъанда, анам эр вакъыт оджапче ола экен. Озюни о девирде, таа яшлыкъ чагъында, бу месулиетли вазифеде корип, оджалыкъ зенаатына санки азырлангъан. Озюне коре, этрафында озю киби балаларгъа ариф ве сёзлерни язмагъа, окъумагъа огреткен. Кой мектебине баргъанда о баягъы бир шейлер биле экен. Яхшы окъугъан, афызасы

къавий олгъан, шу замангъа коре фенлерни гузель менимсемеге ынтылгъан. Зайыф окъугъан сыныфдашларына дерстен сонъ къалып анъламагъанларыны огретип, дюльбер язмагъа алыштыргъан, чюнки озю гъает гузель яза экен. О девирде дюльбер язувгъа буюк дикъкъат айырып, эмиет бере экенлер. Оджагъа къайтарып ич де сёз айтылмагъан, оджа койде энъ итибарлы, сайгъылы адамлардан сайылгъан, эгер оджа баланы анасына-бабасына шикъет этсе, о да сийрек-сандыракъ расткельген, баланы эвде ана-бабасы яхшы этип джезалай экен. Эвельде кой эвлеринде чюйде къушакъ асылып тургъан. Сёз тутмагъан, ишни вакъытында япмагъан, тенбель баланы шу къушакънен ура экенлер. Котек ашамай бала осьмеген, ана-баба эвлятларынынъ башыны сыйпамагъан, къатты туткъан, эм де яшлыкътан эмекке алыштырып осьтюргенлер. Кой баласы, эбет, сыгъыр, къой, эчки бакъкъан, соба якъмагъа кутюк, къорай джыйгъан, чёльде ашлыкъ топлангъан сонъ машакъкъа баргъанлар. Мунтазам суретте ана-бабагъа ярдым эткенлер, буюкче осьмюрлер малларны туварып, пичен оргъан, сенекнен ерни темизлеген, къол къавуштырып къарап отурмагъанлар. Олар арасында инат, тенбеллер гъает сийрек расткельген. Меракълысы шунда ки, къавгъа, котек олмагъан. Огъланларнынъ эписининъ джебинде мал суегинден ашыкъы ола

тургъан. Кимседе махсус ясалгъан оюнджакълар олмагъан. Язда кой балалары джылгъалар янында оськен отларны топлагъанлар, чюнки олар шифалы сайылып, чешит хасталыкъларгъа дева, дерман олгъан.

О вакъытта бизим халкъ баласыны тек татар мектебине берип окъуткъан, рус мектебине сийрек-сепелек бергенлер. О заманларда рус эалисининъ чокъусы да бизим тильни сувтильмач билип, сербест лаф эткен. Бизим халкъ озь тилинде лаф этип, русча къошмагъан, эм де бу тильге мейиль этмейип, русча лаф этмеге, къоношмагъа ынтылмагъан. Койлерде, шеэрлерде татар мектеплери чокъ олгъан.

Анам оджалыкъ фаалиетини башларкен Керичте олгъан мектеплерге барып, теджрибе арттыргъан, семерели дерс кечирюв усулларгъа эмиет берген. Намы кеткен, айтувлы оджаларнынъ теджрибесинен таныш олып, озю де дерсте айны шу усулларны кениш къулангъан. Онынъ сынфында зайыф, артта къалгъан, ярмай окъугъан талебе олмагъан. Онынъ окъуткъан сыныфлары мектепте къавий бильгинен, тертип-низамнен айырылып тургъан, чюнки о эр кунъ дерстен сонъ къалып бильги севиеси керекли дереджеде олмагъан талебелернен айрыджа чалышкъан. Башта гузель этип анълаткъан, янында отуртып, мустакъиль суретте вазифелер эттирген, эгер бала зайыф бильген

мевзуны кемалына кетирип огренсе, эвине къайтаргъан. О, бильгиге мунтазам суретте дикъкъат айырып, талебеден де эв вазифесини яхшы япылмасыны талап эткен, озю де балаларны олур-олмаз шей ичюн сѣгмеген, аксине, оларнынъ башларыны охшап севген. Талебелер де оны, оджам деп, пек эйи мунасебетте булунгъанлар. Анам чокъ хатырлап тургъан экинджи сыныфта окъуткъан Рефат адлы талебесини чокъ йыллар кечкен сонъ Андижанда, сюргюнликте бир тойда расткетирдик. О, Джеварие оджам, деп келип, элини опип, къучакълап, эвине мусафирликке чагъыргъан эди. Шу вакъытта о талебеси энди баягъы яшында эди, чюнки анам оларгъа дерс бергенде озю де даа яш къызчыкъ эди. Талебелер 8 – 10 яшында олса, анам 19 – 20 яшларында эди. Мен о вакъытта талебесини корип тап шаштым, меним козюме о Рефат деген адам пек эсли-башлы корюнген эди.

О девирде олгъан интизамны, тербиени анам айтып-айтып битиралмай эди. Мектепке кельгенинен теджрибели оджаларнынъ дерслерине кирип башлагъан анам, усуджылыкъ къанун-къаиделерини огренди, мектеп тедбирлеринде оюн, йырнен, шиир окъувнен иштирак этти, мектеп аятына даир шиирлер язмагъа башлады.

Анам талебелеринен олгъан бир вакъианы эр вакъыт хатырлап айта тургъан эди. Бир кунъ дерс вакътында анамны мектеп мудирини одасына чагъыргъан. Шу вакъыт анам ана тили дерси кечире экен. Талебелерге вазифе берип мудирини одасына кеткен. Эльбетте, мудир одасында о баягъы вакъыт булунгъан. Бу сырада дерстен чыкъмагъа чанъ къакъылгъан. Балалар тенеффюске озълери чыкъарлар деп, анам сыныфкъа къайтмагъан. Оджалар одасында булунып, дерс джедвелини бакъкъан, зенаатдашларынен субетлешкен. Невбеттеки дерске чанъ къакъылгъан. О энди эсап дерсине барса, не коръсин, сыныфта талебелер къыбырдамай, сув сепкен киби отура экенлер. Анам олардан: «Сиз не ичюн тенеффюске чыкъмадынъыз?» — деп сорагъан. Сонъки рале башында отургъан огълан бала еринден турып: «Оджам, Сиз бизге дерс битти, тенеффюске чыкъмакъ мумкюн, деп айтмагъанынъыз ичюн сыныфта отурдыкъ», — деп джевап берген. Талебелер анамны пек севгенлер. Онынъ окъуткъан сынфында артта къалгъан, ярамай окъугъан бала ёкъ экен. Ана-бабалар да сайгъы-уръмет этип, олар ичюн черикнинъ сонъунда топлашув япса, эписи бир къалмай келе экенлер. Талебе бир мевзуны яхшы анъламаса, анам оны деръал дерстен сонъ къалдырып, гъайрыдан гузель этип анълатып, эвге берген вазифесини яптырып ёллай экен.

Шундан себеп онынъ чалышкъан сынфында зайыф окъугъан талебе олмагъан. Эписи аля, яхшы ишаретлер алмагъа наиль олгъанлар.

Мектепте олып кечкен акъшам ве отуршувларда анам зенаатдашларына бакъып, чынъ уйдургъан. О, шу вакъытта пек чокъ китап окъуй экен. Эм къырымтатар, эм де рус ве гъарп эдебиятыны яхшы бильген анам, Пушкиннинъ пек чокъ шиирлерини эзберден окъугъан. Эшреф Шемъи-заденинъ «Днепрельстан» поэмасыны ястыгъынынъ тубюне къойып ята экен. Анам бойле орта бильгинен къалмагъа истемей институткъа кирмеге азырлыкъ корьген. О вакъытта да энди шиирлер язмагъа башлагъан эди.

АНА-ТОПРАКЪТА СЕРБЕСТ ЯШАМАКЪ ОЗЮ БИР МУДЖИЗЕ ЭДИ

1935 сенеси анам Акъмесджитке келип, Фрунзе адына Къырым девлет педагогика институтынынъ къырымтатар тили ве эдебияты шубесине имтианларыны берип, окъумагъа кирди. Мында о, илериде белли шаир ве яызджылар оладжакъ Юнус Темиркъаянен, Амет Мефаевнен, Риза Халиднен, Джевдет Аметовнен эм де дженк вакъытында белли партизан бирлешмесининъ комиссары олгъан Мустафа

Селимовнынъ къыз къардашы Фатиме Селимованен берабер окъуды.

Анам пединституткъа кирген йылы онынъ догъмуш огълан къардашы Абдульвани пединститутнынъ кырымтатар тили ве эдебияты болюгинде окъуй эди. Анам татиль вакътында мунтазам суретте Чалтемир коюне анасына келип кете эди. Буюк татасы 1931 сенеси эвленип озъ койлерине якъын олгъан Ортель коюне келин олып тюшкен эди.

Анам озъ оджаларыны буюк сайгъы ве урьметнен анъа эди. Ялта педагогика техникумында Умер Аджиасан, Райме Муллина ве дигерлери, пединститутта исе Алим Фетислямов, белли шаир Абдулла Лятиф-заделернинъ гъает меракълы дерслерини миннетдарлыкънен хатырлай эди.

Белли олгъаны киби, о девирде Акъмеджитте медений аят къайнап турмакъта эди. Госдрамтеатрнинъ спектакллерини анам ич бирини къачырмагъан. Артистлер роллерини о къадар буюк усталыкънен иджра эте экенлер ки, санки олар санада яшагъан киби эдилер. Къараманларнынъ образларыны аджайип тильнен пек джанлы суретте акс эттиргенлер. «Аршын мал алан», «Зенгер шал», «Арзы къыз» пьесалары анамнынъ хатрасында силинмейджек дереджеде сакълангъан. Сара Байкина, Магинур Ишниязова, агъа-къардаш Париков-

лар, Нурие ве Сервер Джетере киби артист-лер роллерини пек юксек севиеде иджра этип сейирджилерни мефтюн къалдыра экенлер. Омюр зевкълы, шенъ-шерамет кечкен. Къырымтатарларгъа укюмет тарафындан айрыджа дикъкъат айырылгъан. Къырымтатарларгъа тамыр халкъ деп къарагъанлар, баягъы имтиязлар да олгъан. Шимдикиси киби аякъасты этип, четке къакъмагъанлар, инсанлар мемурий ишлерде чалышкъанлар. Кимсе миллет айырмагъан, эр кеске бир козьнен бакъкъанлар. Эали де ана тилимизни яхшы билип, сербест лаф эткен. Бугунъ исе башкъа халкълар бир якъта турсын, озъ миллетимиз ана тильде лаф этмей.

О девирде Къырымда юзлернен татар мектеплери олгъан. Эали балаларыны анда берип окъуткъан. Сийрек-сепелек рус мектеплери олгъан. Эвельде кимсеге ялвармагъанлар. Къануний оларакъ ана-баба баласыны къырымтатар мектебинде окъуткъан. Шимди сабадан-акъшамгъадже ана-бабаларнен тешвикъат ишлери алып барып, зар-зорнен миллий сыныфлар ачыла.

Белли зиялымыз, миллий арекет эсасчыларындан бири Джеппар Аким дженктен эвель Акъмесджитте, Горький сокъагъында ерлешкен буюк нешриятнынъ мудири эди. Онъа бир ишнен баргъан анам чалышкъан одасыны унут-

май тасвирлей эди: балабан ода, эмен агъачын-
дан къапы, табанында къою-къырмазы тюсте
макъат тешельген. Оданынъ тёрюне таба бала-
бан маса, онынъ устюнде ешилъ къадифеден
орытю, мерекеп къоюлгъан паалы савут, чешит
къалемлер. Масагъа келишкен, уйгъун йым-
шакъ скемле тура эди. Анам киргенде Джеппар
агъа еринден турып, оны къаршылап алгъан,
меселени, эльбетте, чезип, къапыгъадже озгъар-
гъан экен.

Дженктен эвель Къырымда бам-башкъа муит
олгъаныны анам хатырлап айта эди. «Ана-топ-
ракъта сербест яшамакъ озю бир муджизе
эди», деп текрарлай тургъан эди. Онынънен
берабер рус, еудий, рум къызлары сув тильмач
ана тилимизни огренип, ана тили ве эдебияты
оджалары олып етишип чыкъа экенлер.

Анам озюнинъ анасына айта экен: «Сен оль-
сенъ, мен бир кунъ бу дюньяда яшамам, тешик
тапып, мезаргъа кирип янынъда ятарман». Ана-
сынынъ исе онъа, «Айтма олмайджакъ шей,
кимсенинъ анасы дюньяда дирек олып къал-
магъан. Биз, ана-бабалар сизни озъ еримизге
ташлап кетемиз. Несиллер арды-сыра бири-би-
рини денъиштирип туралар. Эвлятлар бизим
еримизни алып, девамджылар олып къалалар»,
дегенини хатырлай эди. 1936 сенеси Чалтемир
коюнде анамнынъ анасы вефат этти. Эльбетте,

анам дженазеге етишип, бутюн догъмушларынен, сой-сопунен берабер анасыны сонъки ёлгъа озгъаргъан. Бир-къач кунъ койде отургъан. Сонъра шиириет аланына киргенде бир сыра шиирлерини ана мевзусына багъышлап язды.

О девирде баягъы миллий матбуат, яни газета ве меджмуалар чыкъа эди. Эльбетте, студентлик деври — алтын вакъытлар, деп нафиле айтылмагъан. Шиирлерини студентлик вакътында язып башлагъан анам «Яш къувет» газетасында чалышып, мот урбалар кийинген, айткъанына коре, яшлыгъында, чешит шекильде шляпалар алып киймеге севе экен.

Институтта аля ишаретлернен окъугъан анам откерильген бутюн тедбирлерде фааллик косьтерип иштирак эткен. Чюнки о ойнамагъа, йырламагъа яхшы биле эди, чынъ-манелерни пек тез уйдура эди. Акъыкъатен истидатлы, зийрек, хатрасы пек яхшы, тешеббюскяр, иджаткяр инсанлардан олгъан анам манъа да бир чокъ халкъ тюркюлерини огретти.

1938 сенеси учъ учуджы-пилот къызлар Осипенко, Раскова, Гризодубова АНТ-37 учагъынен Москва — Узакъ Шаркъ (Москва — Дальний Восток) истикяметинде бир ерде къонмай 5947 км месафелик учуш яптылар. О девирде бу буюк бир къараманлыкъ эди. Шу къыз-

ларгъа багъышлап анам шиир язды. Бу шиир «Къызыл Къырым» газетасында басылды. Эртеси куню бу шиир «Красный Крым» газетасынынъ биринджи саифесинде дердж этильди. «Учуджы къызларгъа» шиирини рус тилине оларнен окъугъан, рус тили ве эдебияты шубесинде тасиль алгъан Петровский деген студент терджиме эткен эди.

Анам, сонъундан белли ихтиолог, табиятшынаслыкъ илимлери докторы, профессор оладжакъ Зоре Аблямитова-Виноградованен институтта берабер окъуды. Студентлик девринде Зоре Аблямитова парашютистлер клубына къатнап, къырымтатар къызларындан биринджи олып парашютнен сычрагъанда, анам онъа багъышлап шиир язгъан эди. Зоре институтнынъ башкъа шубесинде окъуй эди. Сонъундан о, Одессагъа кочип анда яшады. Анамнен мектюплешип тургъан эдилер. О, бизге фотосуретини ёллап, мусафирликке де чагъыргъан эди.

1958 сенеси Одессагъа баргъанда анам онынънен корюшмек истеди, лякин Зоре Аблямитова балыкъ чешитлерини, джынысларыны огренмек макъсадынен Къара денъизнинъ къаршы тарафына ильмий экспедициягъа кеткен экен. Шай этип йылар кечти, олар ойле де корюшип оламадылар. Анам Одессада яшагъан Смаил акъамнен мектюплеше эди. Къач

йыллардан сонъ, 1980 сенелери профессор Зоре Аблямитованынъ вефат эткенини Смаил акъамнынъ Одессадан кельген мектубинден бильдик.

1939 сенеси анам педагогика институтыны битирген сонъ Акъмесджиттеки А.С. Пушкин адына ильмий-теджыкътат институтына ильмий хадим оларакъ ишке кирди ве анда халкъ агъыз яратыджылыгынен джиддий огърашмагъа башлады. О девирлерде халкъымызгъа башкъа козынен бакъа экенлер. Чалышмагъа, бильги алмагъа бутюн шараитлер догъурыла экен. Шу вакъытта анам аспирантурагъа кирмек ние-тинен ильмий мевзу биле сечип алгъан эди. Масаллар, дестанлар, риваетлер, чынъ-манелер топламакъ макъсадынен хызмет сеферлерине кетип, материал топлагъан экен. Сонъра о аспирантурагъа кирип «Халкъ агъыз яратыджылы-гында къадын образы» мевзусы узерине иль-мий чалышмалар язып башлагъан.

О, чокъусы Керич тарафына барып къарт-ларнен корюшип, олардан баягъы шейлер язып алгъан. Кунълернинъ биринде анам догъмуш аптеси яшагъан Ортель коюне барып, чокъ шей-лерни огюнден корьген Вати акъай деген бир акъыллы къартнен корюшмек истеген. Койге баргъан, татасынынъ дёрт кызындан экин-джиси Себия оны Вати акъайнынъ эвине алып

баргъан. Барсалар, о кѳомшугъа чыкъкъан, эвде тек апайы бар экен. Себия татам анамны анда кѳалдырып эвине кѳайткъан. Вати акъай, кѳомшудан эвине кѳайтып кельген, анамнен селямлашкъан, анам онынъ кѳолуны алгъан. О девирде кѳырымтатар эвлеринде татарлама тѳешельген одалар олгъан, оларнынъ ичинде сетлер, дивар ястыкълары олгъан, табанда исе килим ве кийизлер тѳешельген. Эв саиби сетке ерлешип отургъан сонъ анамны козьден кечирип: «Э, кѳызым ав, сен акъыллы корюнесинъ!» Анам шашып: «Я сиз мени даа бир-эки дакъкъа коресиз де», — деген. Вати акъай кулюм-сиреп: «Эльбет, кѳызым ав, «майбардакънынъ майы тышына эйип тура» да. Эвлисинъми, бойсынъмы? Сендай эткен сою насипсиз бола тургъан, бир лодырнынъ кѳуйругъына джабышма сакъын. Келелер койге, першалман дейлер, къадыман дейлер, керт-зорт этелер, пек тез де кетелер», — деп айткъан. Анам ондан баягъы агъыздан айтылгъан дестанлар, риваетлер язып алгъан. Акъмесджитке кѳайткъан сонъ анам Вати акъайгъа пара (яни гонорар) ёллагъан. Бир къач вакъыт кечкен сонъ Вати акъай анамнынъ эништесинден сорагъан: «Анавы пятакъ джиберген балдызынъ келеми?»

Шу вакъытта анам араштырмалар япмакъ ичюн Къаратобеге баргъан, анда сонъундан

«Ленин байрагы» газетасынынъ ильки муар-рири олгъан Абселям Ислямовнен танышкъан. Абселям агъа анда фыркъа (партия) ишлеринде кяттип олып чалыша экен. О анама «Джеварие» дей тургъан, чюнки оны та яшлыкътан таный экен. Анам базы бир материаллар топлап, иль-мий ишини къорчаламагъа азырланып башла-гъан. Тек чель тарафта дегиль, ялы боюнда да баягъы манелер, масаллар, риваетлер топлагъан. Анамнынъ Къырымда бармагъан бир кошеси къалмагъан. О, ана-топракънынъ гузеллигини айтып битиралмай эди. Мен исе бу лафларны эшитип, бу не къадар гузель, дженнет, ерлер деп, сукълана эдим эм де къысмет этсе, ана-мнынъ догъып оськен ерлерини зиярет этер-мен, деген ниет гонгълумде алевленип тура эди.

Шу йылары анам яш языджы Мамут Дибакънен таныш олгъан. Икяе язувнен бир сырада, о кемане де яхшы чала экен. Теэс-сюф ки, бойле корюшювлер чокъкъа бармай, багъланаджакъ ерине узюльген. Чюнки 1941 сенеси июнь 22-де башлангъан дешетли дженк анамнынъ бутюн такъдирини балталап парам-парча этти. Онынъ башта бир илим пытагъыны сындыргъан, шириет багъчасына киреяткъан Пегас атыны токътаткъан. Анам аиле къурмагъа етишмей, ана-баба куню башлангъан. О, чель тарафына кетип, Такъыл коюнде оджалыкъ

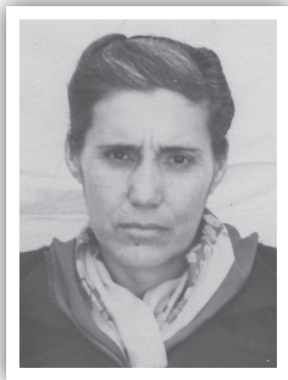
япкъан. Бутюн эркеклерни дженкке алгъанлар. Бираздан сонъ о, Такъыл мектебине мудирлик япа башлагъан. Фашист баскъынджылары Къырымны запт эткен сонъ, мектеплер къапалгъан, анам аптеси яшагъан Ортель коюне кеткен. Буюк агъасы шу къадар совет укюметине садыкъ, колхоз тешкиль этювде джанбазлыкъ косътерип чалышкъан, Абдульджемиль агъасыны, бир къабааты олмагъан алидженап адамны, Ежов девринде 1937 сенеси, бир кереден акъаретлеп, чешит ялан-уйдурмалар япып, «халкъ душманы» тамгъасыны такъып, ич бир тюрлю соров япмайып, бир такъым фитне топлап, махкеме кечирип, атув джезасына махкюм этип, апсханелерде чекиштирип, хорлап, ахыр сонъу аткъанлар. Лякин дженк биткен сонъ сюргюнликте онынъ къабаатсыз олгъанына даир весикъа къорантасына ёлланылды. Бунъа къошма оларакъ имтиязлар да бар эди. Лякин совет къурумына бу къадар садыкъ, ватанпервер, миллетсевер адамны эджельсиз, бир къабаатсыз ёкъ эткенлери акъылгъа ич де сыгъмай. О девирде де бизим халкъ арасында пакъыллап, анамны кунълеп «халкъ душманынынъ къардашы», деп кедер эткен адамлар да олгъан. Эльбетте, бостанда илле къыйыш хыяр осе, кой исе копексиз олмай, деп нафиле айтылмагъан.

СЮРГЮНЛИК. РУЗГЯРНЕН, КЪАТТЫ ЕЛЬНЕН КЪОПАРЫЛГЪАН ЯПРАКЪ

1944 сенеси майыс 18-де анам аптесининъ эвинде Ортель коюнде эди. Танъда къапы къакъылгъан. Къумандай-сузакъдай беш къызчыкъ татлы юкъуда эдилер. Анам та яшлыкътан юкъусызлыкътан чекише эди. Атта озю «меним къоян юкъум бар», — дей тургъан эди.

О гъает аз юкълай эди. Манъа мисаль оларакъ, «бутюн дюнъягъа белли мешур, бестекяр Людвиг-Ван Бетховен суткада учъ саат юкъласа да, не къадар аджайип музыка эсерлери яратты, мен исе 5 саат юкълайым», — деп айта тургъан эди.

Шу дешетли танъда анам деръал тургъан. Къапыгъа эништеси баргъанда, къапыны энди тюфекнинъ къундагынен ура экенлер. Къапы огюнде сиялы аскерлер тура эди. Аскерлер эвге кирип: «20 дакъ-

*Сюргюнлик йылары.
1955 сенеси.*

кѡада азырланынѡыз, сизни узакѡ ёлѡа айдай-джакѡмыз! Урба, ашайт алынѡыз», — деп эмир бергенелер. Керич станциясына кетеджеклерини айткѡанлар. Бир яш рус аскери анама бакѡып: «Пахнет Средней Азией», — деген. Апте-кѡардаш беш кѡызчыкѡны дерѡал турсатып, чувалларѡа бир-эки урба, ашайт шейлерни толдыргѡанлар. Кой эалисини Ортельнинѡ ортасына топлагѡанлар. Кѡой-эчкилер манѡраша, атлар кишней, сыгѡырлар мунѡрейлер, копеклер, санки вазиятни дуйгѡан киби, аджыныкѡлы сеснен авулдай экенлер.

Эр кес топлангѡан сонѡ, халкѡны буюк машиналарѡа, арабаларѡа миндиргенлер. Балалар агѡлай, кѡартлар козѡяшларыны сюрте экен. О вакѡыт эркеклер, йигитлер — эписи дженкте, амансыз чарпышмаларда фашист баскѡынджыларына кѡаршы куреше эдилер. Койлерде бала-чаѡа, кѡарт-кѡурт, кѡадынлар кѡалгѡан эди. О куню ана-баба, кѡыямет куню кѡопкѡан.

*1978 сенеси
шаире Джеваире
Меджитова
65 яшында.*

Халкъны Керичке кетирип, демирёл станциясына топлап, Орта Асиягъа кетеджеклерини бильдиргенлер. Вагонлар пек мушкюль алда экен. Ичи пусюр, чёплюк, эвель о вагонларда мал ташылгъан экен. Энди исе бизим миллетни ашшалап, кемситип бойле вагонларны ляйыкъ корьгенлер. Даа аз олгъаны киби «саткъын» тамгъасыны да такъкъанлар.

Анам азап, укъубет толу бу ёлны козьяшларнен хатырлай эди. Огде миллетни ят-ябанджы топракълар, хорлукъ, шефкъатсыз, къасевет-кедер толу сюргюнлик яшайышы беклегенини ич кимсе акъылынынъ четине биле кетирмей эди. Юреклерде бир-эки йылдан сонъ кене ана-топраккъа, Ватангъа къавушырмыз, деген умуят оларгъа бир теселли бергендай ола эди. Бир айгъа якъын сюрген бу дешетли трен ёлджулыгъындан сонъ, ниает, Ташкент шеэрини келип тюшкенлер.

Чокъ инсанларымызгъа Озбекистан икълими, адден-ашкъын сыджакъ авасы ярашмагъан. Малярия (сытма) хасталыгъы тутып башлагъан. Биревлерни эр кунъ тутмаса, анамны эр кунъ, эр Алланынъ бергени куню тута экен. Саба бир къарар ола, уйлеге якъын къалтыратып башлай экен, яни сыджагъынъ чыкъа, ята къаласынъ, сонъ кечкен киби ола экен. Сытмагъа къаршы акрехин иляджы бергенлер. О илядж адамнынъ чырайыны сарарта

экен. Не олса да, бу дерманнен сытма хасталыгъыны девалагъанлар, кет-кете бутюнлей ёкъ эткенлер.

Анама сюргюнлик пек тесир этти, онынъ бутюн омрюни, арзу-ниетлерини куль-виран этти. Илим-феннен огърашмагъа сед чекильди, даа догърусы, ясакъ этильди. Шиир язмакъны да куль-парча этип ташлады. О, бутюн омрюни, санки ярыкъ кунъ корьмей, зифт-къаранлыкъ ичинде кечирген киби эди. Мен онынъ бир кере юректен, ачыкъ гонъюльден шакъылдап кульгенини корьмедим, атта о кульген адамларгъа авес эте тургъан эди. Бу дешетли сюргюнлик онынъ аятыны гъам-кедерге чевирди. Онынъ череси къасеветли кунълернинъ тимсали киби корюне эди. О, азчыкъ джылмайса, мен пек къувана эдим. Джиддий бакъыш, чешит ой-тюшонджелер оны, мен беллесем, ич раат быракъмай эди.

Халкъымыз махсус джедвельде тура эди, комендатурагъа имза чекмеге айда бир кере бара эди. Анама ве Накъире аптесининъ къорантасына демирёл янындаки баракътан кичкене эки козлю эвчик бердилер. Бир эшьялары ёкъ эди, зар-зорнен бир шейлер тапып, ятып-турмагъа ер азырладылар. Олар Ташкенттеки «Продмаш» истисалында чалышмагъа башладылар. О вакъыт ерли халкъ арасында окъумыш инсанлар аз эди. Анам алий малюматлы олгъаны ичюн икътисадиятчы-муэндис

вазифесине тайинленди. Аптесининъ буюк кызы Сурие ве огълу Решат истисалгъа шегирт оларакъ алынды. Аптесининъ омюр аркъадашы истисалгъа къаравул олып кирди. Энъ кенджеси Экрем къолда 1 яшында, энъ буюги Сурие кызы 18 яшында эди. «Продмаш»та адий ишчи олып тек бизим халкъ чалыша эди. Истисал мудире лех адамы эди, сойады Нарбут, анамнынъ айткъанына коре о гузель адам экен, татарларны аджый тургъан, кимсеге къаба сёз айтмагъан, эки сёзнинъ биринде «наши татары», дей экен. Чюнки сюртюникни адалетсиз, деп таныгъан, миллетнинъ вазиятини пек анълагъан, шунынъ ичюн эр адымда ярдым этмеге тырышкъан, амма чокъкъа бармадан оны башкъа ишке авуштыргъанлар.

«Продмаш» истисалы Ташкент шеэрининъ сынъырында олып, о бир тарафы Ташкент виляетининъ Орджоникидзе больгеси эди. О ерде Дурмен деген койде балабан озъбек мектеби бар эди. О заманларда озъбек халкъы арасында рус тили оджалары аз эди. Дурмен мектебининъ мудире Шукур Алиев деген адам биревден эшитип, анамны мектепке рус тили ве эдебияты оджасы вазифесинде чалышмагъа чагъырып кельди. Шай этип, анам истисалдан кетип, Дурмен коюнде оджалыкъ япып башлады. Орджоникидзе больгесининъ маариф идареси Ташкент шеэрининъ Луначарский

деген еринде булуна эди. Анамнынъ оджалыкъ этип башлагъаны бир йылгъа барар-бармаз онынъ бильгили, намуслы, теджрибели, месулиетли олгъаны деръал козъге чарпты. Бир йыл ичинде рус тилинден семинар, ачыкъ дерслер берип, больге мемуриетининъ назар-дикъкъатыны джелып этти. Сюргюнликте олгъан, комендант узурьна имза чекмеге къатнагъан къырымтатар оджасы маариф идаресине башта усулджы, сонъра больге боюнджа инспектор вазифесине тайин этильди. Шу йыллары анам бабамнен таныш олып эвленгенлер, бабам тарих оджасы эди. Яш аилеге Дурмен коюнден эв-мескен бердилер. Мен 1950 сенеси, иште, о Дурмен коюнде догъдым. Бабам пек эрте вефат этти. Мен оны эстей-тюштей хатырлайым. Анам озъбеклер арасында «ортакъ Меджитова» адынен сайгъы-уръмет къазанды. Усулджы олып чалышкъанда рус тили ве эдебияты дерслери боюнджа пек чокъ семинарлар кечирди, махсус А.С. Пушкинге, М.Ю. Лермонтовгъа, Л.Н. Толстойгъа багъышлангъан дерслерни озъбек сыныфларында озю алып барды, эльбетте, онынъ окъутув усуллары оджаларгъа бир муджизе олып корюне эди, озю де рус шаирлерининъ эсерлерини эзберден къыраатнен окъуп, мектеп мудирлерини айретте къалдыра эди. О девирге коре анам оджаларгъа тасиль ёлунда бир мешгъаль олды десем, янълыш

олмаз. Нетидже оларакъ, анам тешкериджи, яни инспектор вазифесине котерильди. Ташкент виляети маариф идаресине эки тильде: русча ве озъбекче эсабатлар япты, сонъра джумхуриет микъясында весикъалар азырлап башлады. Рус тили ве эдебияты саасында къуланмалар язып чыкъарды. Онъа рус оджалары да шашып, сукълана эдилер. Бош вакъыт тапса, ана тилинде шиир яза тургъан эди. Ве, табиий ки, чокъусы вакъыт мен, баланен мешгъуль олып, ёрула эди, къатты сёз айткъаныны бильмейим, амма козьлери яшлы олгъаныны хатырлайым. Агъыр вазиет онъа пек тесир этти, не къадар ишанч догъурсалар биле, онынъ юрегиндеки ярасына кимсе мельэм оламай эди. Козълеринде къаарь-къасевет дуйгъусы даима онъа ёлдаш олып турды.

Юкъарыда айтып кечкеним киби анамнынъ энъ буюк агъасы Къырымда 1937 сенеси «халкъ душманы» деп къуршунгъа тизильген эди. Онынъ рефикъасы ве эки кызы Дияра ве Эльмира сюргюнликте Наманган виляетине тюшип пек хорлангъанлар. Кучюк кызы Эльмира ачлыкътан ольген, Дияра сагъ къалгъан. Аджы-хани енге (мен онъа «дженгеанам» дей эдим) Наманганда оджа олып чалышкъан бутюн весикъаларыны джойгъан эди. 1948 сенеси олар чаресини тапып анама хабер эткенлер. Анам шу саат коменданткъа барып чагъыртув

кягъытыны алып
оларгъа ёллагъан.
Бир афтадан сонъ
енгесинен джиени
Ташкентке кельген.
Орджоникидзе маа-
риф идаресининъ
мудири Сарабаев
деген озъбек адамы
эди.

Анамнынъ
хатирини сайып
бир весикъа сора-
май, «Меджитова-
нынъ апасы кельди,
оджалыкъ япмасы
акъкъында къарар
беринъиз» — деп,
оны деръал бир озъ-

бек мектебине башлангъыч сыныфларда рус
тили оджапчеси оларакъ ишке тайинлеген.
Дженгеанам Къырымдан чыкъкъанда сап-
сагълам къадын эди. Сюргюнликке тюшип пек
чокъ азап чекти, суюк вереми хасталыгъына
огърагъан эди. Машинадан йыкъылып аягъыны
къыргъан дженгеанам акъсап юре эди. Бунъа
бакъмадан, аман-аман 100 яш яшады, лякин
козьлери коръмей, мени де сесимден таный
тургъан эди. Чокъ йыл бизнен берабер отурды.
Къызы Дияра да озъбек мектебинде окъуп

*1962 сенеси сагъдан
Джевауре Меджитова
ве кызы Сейяре.*

*1965 сенеси
Джевауре Меджитова.
Ташкент шеэри
Луначарский адына
асаб хасталыкълары
санаторийинге.*

башлады. Анам енгесининъ весикъаларыны Москва архивине язып гъайрыдан яптырды. Онъа озъбеклер Хани опа, анама Джамия опа — дей тургъан эди. Анам маариф саасында файдалы, меракълы бир сыра къуланма ишлеп чыкъарды. Больге боюнджа бутюн мектеплерни барып тешкере эди, лякин бир мудирни ресмий суретте джезаламады, джёреме тёлетмеди, биринден къабар алмады.

Оларгъа 1 — 2 ай муддет бере, косътерген нукъсанлыкъларны къаидеге бойсунып кереги киби япмакъ лязимлигини, янълышларны догъуртмакъ ёлларыны косътерип, кимсени акъаретлеп больгеге адыны чыкъармады, масхара этмеди. Янълышлар тюзетильген сонъ, кене джаным, кене козюм эди. Оны адалетли, саф виджданлы, намуслы, иманлы къадын, чалыш-

къыр, эмексевер, месулиетли, къанун боюнджа иш беджерген мутехассыс, деп устюне леке тюшюрмедилер. Анам кимсеге гъарезлик, хиянетлик, яманлыкъ япмады. Эр адымда онъа сайгъы, урьмет иле бакъылды, лякин «Меджитова мектепке келеятыр», деген хабер кельсе, мектеп мудирлери сескене эдилер, весикъаларны тертип-низамгъа кетирмеге ашыкъа тургъанлар. Анам табияты боюнджа эр кеске бир козьнен бакъты, биревни айырмады, керек олса мектеп мудирини къорчалап сёзге де чыкъты. Оджалар топланып отуршув япсалар, анамны давет этселер, мени къомшугъа ташлап, бирисинден къалмай бара эди. Анда джиддий чыкъыш япып, озыбек я да къазах тюркюлерини йырлай эди.

Чокъкъа бармадан къырымтатар оджалары иштен чыкъарылды. Анам ве енгеси Ташкентке якъын Кыбрай дживарында ерлешкен Ходжа-Къургъан коюне мектепке кеттилер. Мен о вакъыт кичкене эдим. Биз бир озыбек эвинде бир оданы кирагъа тутып отурдыкъ. Оданы анамнен дженгеанам акъладылар, табаныны сыладылар, пенджереге перде астылар, бир алгъа кетирдилер. Эв саиплери гъает гузель адамлар эди. Оларнынъ сыгъырлары бар эди, бизге сют, къаймакъ бере тура эдилер. Эв саибеси Рахат апа тандырда пите япса мангъа кичкене кульче япа эди.

Анам 5 йыл кой мектебининъ кутюпхане-синде адий кутюпханеджи олып чалышты, енгеси де шу мектепте бир ишке кирди. Койде ерли халкъ озьбеклерден гъайры бизим халкъ-тан тек эки къоранта, бир де кореис аилеси бар эди, рус ёкъ эди. Тарих оджасы Ислям агъа Аджимамбетов, рефикъасы Назира апте (къа-зантатарлардан эди) башлагъыч сыныфларда чалыша эди, оны иштен бошатмадылар. Экин-джи къоранта исе — биз. Пек къатнаша эдик, Ислям агъанынъ бир къолу ёкъ эди. Оларнынъ дёрт баласы бар эди, олар тек ана тилимизде лаф эте эдилер. Койдеки эки татар аилесини сайып-севип урьмет эте эдилер. Биз кочькенде бутюн кой халкъы озгъармагъа кельген эди.

Мектеп кутюпханесини анам, кягъытлардан орьнеклер ясап, къыяфетини баягъы денъиш-тирди, талелелернен мунакъашалар отькерди. Балалар анамнынъ этрафында балкъурт киби къайнап башладылар. Анам китапларны окъуп, оларгъа озь фикирлерини айтмагъа огретти. Эр бир ишни шахсий тешеббюсинен озю япты, къол къавуштырып отурмады, онъа кимсе ёл-ёрукъ косътермеди. Бутюн талелелерни фааль окъуйыджыларгъа чевирди. Мектеп мудири онынъ юректен чалышкъаныны корип айретте къала тургъан эди. Бир менфий адисе олып кечсе, оджаларгъа ибрет-нумюне оларакъ анамны косътере эди: «Джамиля апайгъа айт-

магъа керекмей, керек шейлерни, тедбирлерни озъ виджданынен япа».

Арадан 5 йыл кечкен сонъ оджаларгъа озъ ишине къайтмагъа изин берильди. Бу беш йыл анамнынъ оджалыкъ эмек стажына кирмеди, пенсиягъа чыкъкъанда алгъан маашына кедер этти. Теэссюф ки, бир чокъ оджалар башкъа ишке авушып, оджалыкъкъа къайтмадылар, эльбетте, адалетсизликке, акъаретсизликке чыдап оламадылар, юреклери къайтты, гонъюллери къырылды, рухтан тюштилер. Лякин анам кене озъ ишине къайтты. Оны Орджоникидзе районы Байты-Курган къышлагъына озъбек, къазакъ мектеплерине рус тили дерслери бермеге авуштырдылар. Окъув ишлери боюнджа мудир муавини, мектеп мудир олып чалышты. Енгенам да озъбек, къазах мектеплеринде башлангъыч сыныфларда чалышты, бабам вефат эткен сонъ дженгеанам бизнен берабер яшады. Анам да бир даа эвленмеди, бизим халкътан яхшы адамлар айттырдылар, лякин кимсеге бармады, мени осьтюрди, омюрини манъа багъышлады. Диляра татам озъбек мектебини яхшы битирди. Ташкент тиббиет окъув журтуна кирмеге истеди. Амма бизим халкъкъа Ташкентте окъумакъ ясакъ эди. Тек бир къач йылдан сонъ рухсет этильген эди. Самаркъанд тарафта анамнынъ эки огълан къардашы яшай эди. Оларнынъ ярдымынен Самаркъанд тиббиет окъув

юртуны битирип, эки йылгъа Хорезм шеэрини першал (фельдшер) олып чалышмагъа ёлланды.

Троицк къасабасына якъын ёл янында баракълар бар эди. Андан бизге башта бир ода, сонъра эки одалыкъ эв бердилер. Одалар яхшы, ярыкъ ичинде собасы бар эди. Комюр, одун, оджаларгъа бедава бере эдилер. Троицк деген ер Чырчыкъ шеэрини якъын эди. Анда рус тилинде бала багъчасы бар эди. Анам мени эки ай шу багъчагъа къатнатты. Биринджи сыныфкъа бармаздан эвель ана тилимни, озъбекче, къазакъча, бир парча таджикче ве кореисче бильсем, энди аз вакъыт ичинде русча да огрендим. Биз отургъан ерге «Винсовхоз» дей эдилер. Баракъымызнынъ къаршысында балабан бир шарап заводы бар эди. Онынъ мудири эрмени адамы Бабаянц Эдуард Михайлович эди. Бизим халкъны ишке чокъ алды, онынъ менден кучюк эки огълу Роберт ве Вова бар эди. Рефикъасы тетя Седа эди, шу балаларнен мен тесадюфен сокъакъта таныш олып, мени пек севдилер, сонъ оларнынъ эвине ойнамагъа бара башладым. Анамнен де якъын-дан таныш олып эки айле къатнашып турдыкъ, мен энди эрмени тилини огренип башладым. Бир кунъ къары-къоджа бир-биринен лаф этелер, мен азбарда ойнап къулакъ салам, анама олар Джема дей тургъанлар. Эдуард Михайлович рефикъасына айта: «Седа, сен бакъ, Джема

не къадар акъыллы, дюльбер къадын, озю де пек джиддий, намуслы, яхшы оджа сайыла, амма козылери гъам-кедер толугу, ич кульмей, чересинде тебессюм корюльмей, оны не раат-сызлай экен, эр вакъыт куськюн, лякин къызчыгъы онъа ошамай, куле, шенъ-шерамет, эвимизге келип ойнагъаны яхшы, балалар пек эгленелер». Мен четтен динълейим, рефикъасы джевап бере: «Эдуард, я сен бу миллетнинъ такъдирини козь огюне ал, бельким сюргюнликте Джема ана-бабасыны, догъмушларыны, омюр аркъадашыны джойгъандыр, оларнынъ вазияти пек агъыр, мен эминим, бу саткъын миллет дегиль, амма оларгъа бойле мудхиш тамгъа къойдылар. Акъыллы, зийрек адамларгъа бу пек тесир эте, Танъры оларгъа озю ярдымджы олсун ве сабыр берсин», — деп ах чеккени ич акълымдан чыкъмай. Олар сонъ Ташкентке кочътилер, буюк огълу Роберт къазаланып, хастаханелерде ятып вефат этти. Эдуард Михайлович исе Ташкентке якъын бир шарап истисалында чалышкъанда насылдыр себеплерден озюни асты, деген аджыныкълы хаберни бир къач йылдан сонъ эшиткен эдик.

Анам къаерде олса олсун, озъ халкъыны къыдырып, тапып къатнаша тургъан, онда халкъкъа нисбетен дикъкъат, сайгъы, айрыджа мунасебети бар эди, мангъа да бу чизги къундакътан ашланды, десем янълыш олмаз. Шу

«Винсовхозда» бизим халкътан бир къач аиле бар эди, анам оларнен таныш олды, чокъ йыл къатнашып тургъан эдик. Бир кунъ, пек хатырлайым, «Винсовхозда» ильки кере татар тою олды, анамны тойгъа чагъырдылар. Анам мени о тойгъа алып бармады. Мен исе къомшу балаларнен берабер тойны четтен сейир этмеге бардыкъ. Бирден анамнынъ сеси эшитильди, о ана тилимизде шиирнен той ачты. Янымда тойны сейир этип тургъан рус къадынлар: «Какая, грамотная, умная женщина стихами поздравляет молодых», — дедилер. Шу вакъыт анамнен гъурурлангъан эдим. Анам чалышкъан мектепте рус сыныфлары да бар эди, лякин о вакъытта рус сыныфына озбеклер балаларыны берип окъутмадылар, шундан себеп мектепте комплект сыныф олып, 1—3, 2—4-нджи сыныфларны къошып, эки оджа окъутып тура эди. Мен 1-нджи сыныфкъа комплект тасиль алмагъа баргъан эдим, оджапчемиз Надежда Хабировна бизнен бир баракта яшай эди, яхшы окъута эди. Онынъ аптеси къазаланып ольди, о да эништеси Небиулла агъагъа эвленип къызы Нуруание, огълу Наиль догъды, олар къазан-татары эди, меним дженгеанам Нуруаниени къарагъан эди. Небиулла агъа дюльгер олып чалыша эди, олар сонъра Къазангъа кочип кеттилер. Дженгеанам энди бизде отурмай, къызына кеткен эди. Кунълернинъ биринде анам

Чирчик шеэри Троицк къасабасындаки буюк маден истисалында рессам олып чалышкъан Энвер Селямет деген къырымтатар адамы бар, деп эшитип кельди. О, бир шейге бакъмай, шу адамны къыдырып, тапты онынънен таныш олды. Бир кунъ акъшам устю бизим эвимизге аякъ машинасынен менден кичкене къызчыгынен берабер бир адам кельди. Мен къомшу балаларынен тышта ойнай эдим. Биз ойнагъан ерге якъын акъкъайынлар оськен бир орманчыкъ бар эди, язда анда теналыкъ, кунъ тиймей эди. Шу ерден кечкенде аякъмашиналы адам мени чагъырып:

- Джеваире къайда отура? — деп сорады.
- Мен онынъ къызыман, — дедим.
- А-аа... Сейяресинъми? — деди о элесленип.

Мен деръал оны эвимизге алып бардым. Анам буюк хошнутлыкънен оларны эвге кирсетти, къызы Эльмиранен экимиз ойнап башладыкъ. Мегер, кельген мусафир, рессам, шаир Энвер агъа Селямет экен.

Анам мени Троицк къасабасындаки, Озъбекистанда ильки оларакъ алман тили огренильген мектепке авуштырды. Эльбетте, алман тилини мукеммель огренип, сонъра алман тили оджапчеси зенаатыны сайладым. Анам манъа ич бир вакъыт дерс бакъ деп айтмады, озюм яхшы окъуй эдим. Мен окъугъан 13-нджи мектепке

алман ишчи сынфынынъ ребери Эрнест Тельманнынъ къызы келеджек олгъан. Сыныфта эпимизге шиирлер болип бердилер. Мен эвден ойнамагъа чыкъмай, алманджа шиир эзберлеп отура эдим. Анам эвге келип: «Эшиткениме коре мектебинъизге Алманиядан урьметли мусафир келеджек, сен де башынъны такъия сыкъып азырланасынъ. Районгъа баргъанда мудиринъиз Николаев Ипполит Семеновични коръдим, о мангъа Ирма Тельман келеджек деп, хабер айтты, яхшы этип эзберле, меним юзюмни къызартма, ерге де къаратма», — дегенде, санки вуджудыма йине санчылгъан киби кельди, анамнынъ сеси аязлы сабаны анъдырып, къафамны буз-бузлатты. Мен анамны ич ынджыткъым кельмей эди, бу шиарны мен омюр бою макъсат оларакъ къулланып кельдим. Анам акъшамдан бу байрамгъа киеджек урбаларымны: бем-безд кольмек, къара фистанымны (юбка), утюлеп (о вакъыт комюр къорурунен къыздырылгъан утюлер бар эди), яхшы къара ренк аякъкъап, къырмазы галстугымны азырлап къойды. Анам пек таснакъ, тертипни севген инсан эди. Эвде эр шей ерли-еринде турмаса, дарыла эди. Мени де яшлыкътан шу тертипке огретти. Урбалар букленип ерине къоюла, десте олып эр шей долапта тура эди. Мен бутюн гедже шиирни эзберледим, теляфузыны да оджапчемиз огреткен киби айтма-

гъа тырыштым. Саба эрте турып, кийиндим, сачым узун эди, гузель этип эки тарафкъа орьдим. Анам манъа бакъып: «Мен сенинъ чыкъышынъны барып динълерим, сен оджа аилесинде осьтинъ, ананъ районда инспектор, методист олып чалышты, сен башкъа балаларгъа бакъкъанда бир баш устюн, бир мердивен юксек турмакъ керексинъ», — дегени шимди де къулагъымда тура. Байрам пек гузель кечти, мен ортагъа чыкъып алман тилинде тутулмай, ифаде ве аэнкнен шиирни эзберден окъуп, эр кеснинъ алгъышыны къазандым. Ирма Тельман минберден тюшип, бойнума алманларнынъ мавы галстугыны багълап бахшыш берди, эльчырпмалар гурьделенди, чапып анамнынъ янына бардым, о мени къучакълады, козюнде къуванч яшлары пейда олды: «Утандырмадынъ мени», — деди.

Мен екаяне бала олып оськениме бакъмадан, анам мени эркетай этип осьтюрмеди, догърусы, о мен ичюн бутюн омюр ибрет, нумюне олды. Бала олгъанда бир кере агълап озюме оюнджакъ, урба алдыртмадым, гевезелик деген шей аля бугунъ менде ёкъ, муитни пек тез анълап, онъа коре иш корем, пай пичем. Анам мени ич макътамай эди. Меракълы къадын эди, окъуткъан талебелери 8 Март къадынлар байрамынен хайырлап онъа бахшыш кетирселер, къайтара, тек чечек ала тургъан

эди. «Буны анангызгъа къайтарып, оны меним адымдан хайырлап берингиз», — дей эди. Кимседен бир шей алгъаныны корьмедим, кимсени алдатмады, ялан-къоян айтмады, керек олса тек эйилик япты. Мектепте дерс саатлери ичюн талашмады, мектеп мудирлери онъа: «Уртокъ Меджитова, сизде нефис деген шей ёкъ, эр кес чокъ дерс алмакъ ичюн талаша, сиз сорамайсыз биле», — дей эдилер. Анам оларгъа бакъып: «Яхшы, кейфиетли чалышайым, балаларгъа къавий бильги ашлайым, видждан азабы чекмейим, деп чокъ саат алмайым», — дер эди. «Ленин байрагъы»на, «Йылдыз» журналына нидже абуне топлады, кимсенинъ капигини алмады, сёз бердими, япа эди. Биревге ботен, ифтира айтмады.

1960-нджы йылларда, эвимизге къолтукъларына папкаларыны къысып Ташкент политехника институтынынъ студентлери келе эдилер. Анамнынъ эки догъмуш къардашы Асан акъам Мамбетшаев де келип тура эди. Мен 8—10 яшындам, акъылым етмей, мегер студентлер — миллий арекетнинъ чырагъыны якъкъан инсанлар акъыл танышмакъ ичюн, бизим эвимизде топлангъан экенлер. Асан акъамнынъ татар достлары да келе эди. Анам ашкъа пек уста эди, эвимизде чиберек, янтыкъ, къатмерли кобете, сарыкъ-бурмалар пише тургъан. Йыллар кечкен сонъ акъыл-балигъ олгъанда, эр шейге

акъылым етти, анам, миллий арекетке ярдым эттим деп, бир кере айтмады.

Укюмет бизим халкъкъа баягъы оюнлар япып, чешит аваларгъа ойнатты. Халкъ шидетли зорбалыкъларгъа даянды. Сабырлы, метанетли, челик, ирадели олгъаныны нумайыш этип косьтерди. Бойле вазиятлер миллетни оръселендирди, лякин юректе янгъан миллий атешни сёндюрип оламады. Анам ерли тиллерни яхшы менимсеп, 1963 сенеси Чырчыкъ шеэринде эв алмакъ макъсадынен Акъ-Къавакъ деген ерде 1-нджи мектепке озыбек тили оджапчеси оларакъ авушты, мен де шу мектепте окъудым. Мында да анам озыбек тили одасыны донатты, рус сыныфларында дерс бермек къолай дегиль эди, тегерек алып барды, озыбек язиджыларына багъышлап тедбирлер отькерди, оларнен корюшювлер кечирди. Корюшювлернинъ бирини кечирювде белли язиджымыз Шамиль Алядин ярдым этти. Мектеп тарихында бойле тедбир ич олмагъан экен.

1965 сенеси анамнынъ койдеши Фазыл Аметовнынъ вастасы ве ярдымы иле Чырчыкъ шеэрининъ Юбилейный къасабасындан айры эв-мескен январь 12 куню алдыкъ. Шу кунълер ичинде де кочътик, янъы эшьялар деръал алынды. Мен 8-нджи сыныфны 1-нджи мектепте битирдим. 9-нджы сыныфта эвимизге якъын къазах, рус тиллеринде окъуткъан

3-нджи орта метепке авуштым. Мен мында тиллерге зияде эмиет берип, олимпиадаларда иштирак эттим. 9—10-нджы сыныфларда яхшы окъуп, аля ишаретлернен орта мектепни битирдим. 1968 сенеси Озбекистан боюнджа кырымтатар тили ве эдебияты дерслери девлет программасына кирсетильди. Анам мен битирген 3-нджи мектепке кырымтатар тили оджапчеси оларакъ давет этильди. Анам о вакъыт пек къуванды, чюнки о къадар вакъыт, яни 29 йыл кечкен сонъ, онъа озъ зенааты боюнджа чалышмакъ кыисмет олды. О биринджи олып, мектепте ана тили одасыны донатты, бу ишке ана-бабаларны, юкъары сыныф талелелерини де джелъп этти. Озбек тили дерслери олгъанда кырымтатар балалары ана тили дерслеринде кырымтатарджа огрендилер. Сыныфта 8—10 бала олса, дерс бермек мумкюн эди, лякин бу мектептеки сыныфларда кырымтатар талелелери чокъ эди, чюнки бу ерде эсас эали бизим халкъ эди. Мектеп мудири дженк иштиракчиси (бир аягъы ёкъ эди) Н.И. Алехин анамнынъ дипломыны корьгенде шашып къалды: «Сиз шу къадар йыл озъ фенингъизни окъутмадынъызмы?» — деп сорады. Бизим халкъ анама — Джеваире Меджитовна, руслар исе Евгения Михайловна, деп айта эди. О, къазах оджаларынен — къазахча, русларнен — русча, озбеклернен — озбекче, кырымтатарларнен

ана тилимизде лаф эте тугъан эди. Халкъымызнынъ эксериети, озыбекче огренгендже, озы тилимизни бильсек яхшы олур, деген хуляса чыкъарды. Анамнен мектеп мудури ана-бабаларны топлап, кырымтатар тилини окъутув меселесини музакере эттилер. Бир къач ана-баба, «энди кырымтатар тилини окъутып, бизни Ватангъа къайтармайджакъ, мында къалдыраджакъ олалар», деген фикир айтты. Бир шейге бакъмадан, укюмет къарарына бинаэн, анам биринджи къарылгъач оларакъ ана тили дерслерини берип башлады. О, геджелери альбом кыгъытларындан махсус карточкалар ясай, талебелерге ресимлер яптыра эди. Шу девирде мен эджнебий тиллер институтынынъ алман тили шубесине окъумагъа кирдим. Анам мектепте ана тилинден ачыкъ дерслер берип башлады, шаир ве языджыларнен корюшювлер кечирди. Балалар ана тилимизни истекнен огренип башладылар. Анам юкъары сыныф талебелерини джелып этип, стендлер яптырып, кырымтатар тили ве эдебияты одасыны кыыс-къа вакъыт ичинде донатты. Талебелер донатмаларны эмек дерслеринде азырлагъан эдилер. Онынъ энъ фааль талебеси ана тилимизде сербест лаф эткен Сейтумер Ибраимов эди. Анамнынъ мектепте онъ къолу десем янълыш олмаз. Мектеп мемуриети оджапченинъ бойле тешеббюскярлыкъ набызына, яхшы тешкилятчы олгъанына шаша эди.

Анам эки ай чалышкъан сонъ, «Ленин байрагъы» газетасындан белли шаир, языджы Риза Фазыл мектепке келип дерсинден репортаж азырлап, газетада ресимлернен чыкъарды. О девирде «Ленин байрагъы» газетасында белли бестекяр Яя Шерфединовнынъ екяне огълу Зальферат Шерфединов фотомухбир олып чалыша эди, мектепке келип ресимлер чыкъаргъан бу инсан эди. Шу йылы «Ленин байрагъы» газетасына мектепте окъугъан бутюн талебелер абуне олгъан эди. Анамнынъ бир талебеси Решат Белялов «Ленин байрагъы» гезетасыны элинде тутып бойле деген эди: «Алдыкъ, аламыз, ольгенджеде аладжакъмыз».

Чырчыкъ шеэринде бизим халкънынъ балалары чокълукъны тешкиль эткен мектеплернинъ эписинде ана тили дерслери окъутылып башлады. Аранча деген ердеки 5-нджи мектепте ана тили дерслерини Ребия Решидовна алып баргъан эди, о да бизим алим, шаиримиз Керим Решидов (Джаманакълы)нынъ къыз къардашы эди. Керим агъа анамнен мектюплеше эди. О девирде Керим агъа Татарстанда, Елабугъа шеэринде яшай эди. Усулджылыкъ боюнджа акъыл танышмакъ ичюн оджалар анама келе эди, чюнки анам акъыкый мутехассыс эди, эдебият ве тильни туюю-негизинден мукеммель биле эди. О бир къач ай ичинде дерслерге даир мевзуларны болип, бир десте маруза, конспект-

лер, дерслернинъ чешитлерини язып чыкъты. Бизим эвимиз усулджылыкъ меркезине чевирильди. Анам оджалыкъ ишининъ мухлиси, даа догърусы, севдасы олып, чокъ мевзуларны талиль этип, планлар язып, оджаларгъа берди. Онынъ шегиртлери кет-кете чокълашты. О йылары анам пек берилип чалышты, семинарлар, мунакъашалар азырлап кечирди. Мектеп, ана тили дерслери, оны эсир алды, десем янълыш олмаз. Керчектен де, оджалыкъ ишине озюни феда этип, чалышкъан инсанлардан бири олып, бу ишке омюр бою садыкъ къалды.

Анам ана тили дерслерини учъ йыл берип, акълы раатлыкъкъа (пенсиягъа) чыкъмагъа истеди. «Шу яшкъа кельсем, укюметке бир йыл биле зияде чалышмам, деръал нефакъагъа чыкъарым», — деп айта тургъан эди. Шай да япты, иштен бошамакъ ичюн ариза язды, лякин шеэр маариф идаресининъ мудире Расул Гулямов анамны чокъ йылдан берли таний эди, та инспектор олгъан вакътыны биле эди. Анамны янына чагъыртты: «Низамий адына Ташкент девлет педагогика институтынынъ къырымтатар тили ве эдебияты шубесине кирген студентлер окъувны даа битирмей, кетсенъиз чалышмагъа оджа ёкъ, къызынъызны еринъизге ташлап кетинъиз, огретип турарсынъыз», — деп риджада булунгъан эди. Шай этип, мен анам акълы раатлыкъкъа чыкъкъан

сонъ, алман тилинен бир сырада, къырымтатар тили дерслерини де алып бардым.

1971 сенеси март 8 куню анам чалышкъан мектебинде озгъарув акъшамы япты. Оджалар джемааты, сой-соп, эш-дост, шаир ве яызджыларны чагъырды. О заманларда бизим шеэрде Аякъкъап фабрикасы клубында «Хайтарма» ансамбли чалыша эди. «Хайтарма» ансамблине Юнус Къуртаметов рехберлик япа эди, рефיקъасы Хафизе Къуртаметова исе оюнджыларны азырлай эди. Анам оларны давет этти. Ташкенттен буюк аптеси, яызджы Шамиль Алядин, белли шаир Эшреф Шемьи-заде, профессор, онколог, Андижан девлет тиббиет институтынынъ кафедра мудири Тейфукъ Хасанов, «Ленин байрагъы» редакциясындан Риза Фазыл, фотомухбир Зальферат Шерфединов тешриф буюрдылар. Мектепнинъ буюк залында софралар донатылды.

Анам бир ай эвель барып Шамиль Алядиннен корюшип, озюнинъ бир къач шиирини рус тилине терджиме эттирген эди. Онынъ шиирлерини о вакъытта яхшы шаир сайылгъан Александр Файнберг терджиме этип берди. Ана тилинде язгъан шиирлерини талебелери эберден айттылар. Анамнынъ язгъан шиирлери русча ве къырымтатарджа янгъырады. Эр кес чыкъышта булунды. Мектеп коллективи анама бир макъат, паалы гульдaн бахшыш берди.

*1971 сенеси юбилей акъшамы. Чырчыкъ шеэри,
3-санлы мектепнинъ залы, оджапчени акълы
раатлыккъа озгъарув, сагъдан профессор
Тейфукъ Хасанов, аптеси Нахире Ислямова,
Джеваире Меджитова, языджы Шамиль Алягин
ве шаир Риза Фазыл.*

Емеклерни мектепнинъ ашчысы азырлады, софралар толу эди. Акъшам шенъ-шерамет кечти. Бу кунге адап анам озюне яхшы орме костюм алып кийген эди. Анам ве Риза Фазыл «Агъыр ава ве къайтарма»гъа ойнадылар. Чалгъы такъымы чешит халкъ аваларыны чалды, Къуртаметовлар аилеси «Аршын мал алан» спектаклинден бир парча косьтерип, мусафирлернинъ алгъышларыны къазанды. Чалгъы-чагъананен озгъарув акъшамы гъает гузель

*Сагъдан шаир Эшреф Шемьи-заде,
профессор Тейфукъ Хасанов аптеси
Нахире Ислямова, шаире Джеваире Меджитова,
языджы Шамиль Алягин, 3-санлы мектеп
директоры Н.И. Алёхин, аякъ устюнде тургъан
профком реиси М.В. Самсонова.*

кечти. Шу акъшамда семерели эмеги ичюн анама Фахрий ярлыкълар такъдим этильди. Тедбир сабасына да девам этти.

Мен чалышып башлагъан сонъ, анам манъа да чокъ ярдым этти, чюнки яш оджапче олып, теджрибем ёкълугъы манъа кедер эте тура эди. Анамнынъ Ибраим Асанов деген бир талевеси ана тилини яхшы бильмей эди. Онъа яхшы баа къоймадым, азырланып кель деп тенбиеледим. О манъа бакъып: «Ваша мама мне ставила хорошую оценку, дали какую-то девчонку, я дол-

жен её слушаться, тоже мне учительница», — дегени акъылымдан чыкъмай. Эльбетте, мен яш, олардан, бельки 7—8 яш буюкче эдим.

Анамнынъ башлагъан ишини девам эттирмеге бельсендим, ачыкъ дерслер кечирдим, шеэрде теджрибели, айтувлы оджаларнынъ дерслерини барып коръдим, олар къулангъан усулларнен таныш олдым. Анамнынъ къолтутувынен шаир ве языджыларнен корюшюв тедбирлери азырлап кечирдим. Месея, бойле тед-

*Сагъдан шаир Джевауре Меджитова,
профессор Тейфукъ Хасанов,
шаир Эшреф Шемъи-заде, языджы Шамиль Алядин,
аякъ устюнде тургъан Риза Фазыл (шаир).*

*Фотоларны «Ленин байрагъы» газетасынынъ
фотомухбири. Зальферат Шерфединов чыкъарды.*

бирлерден бирисинде талобелер Черкез-Али, Билял Мамбетнинъ шиирлерини эзберлеп чыккышта булундылар. Шаирлер Черкез-Али, Билял Мамбет, язиджы Сафтер Нагаев тедебир биткен сонъ эвимизде мусафир олдылар. Сафтер агъа анама бакъып: «Хамырынъыз азырмы?» — деп сорады. «Сиз киби мусафирлерге чиберек пиширмеге эр вакъыт азырмыз», — деп джевапланды анам. Акъикъатен, анам гъает мусафирчен, сыйламагъа, эвге чагъырмагъа пек севе эди. Эльбетте, мен саба турып ишке кеттим, анам хамыр басып, кыйманы азырлап кыйгъан. Биз эр вакъыт этни эльнен тарта эдик, кыйма машинасы этни эзе, лезетини эксильте, деп айта тургъан анам. Саба мусафирлер тургъандже, анам чибереклерни пиширип ортагъа кыйгъан эди.

Бир-эки йыл кечер-кечмез ана тили ве эдебияты болюгини битирген ильки яш оджаларнынъ базылары 3-нджи мектепке чалышмагъа кельдилер. Мен энди алман тилини окъутып башладым.

Анам оджалыкъны ве шиир язмакъны пек севе эди, онъа бутюн анълы аятыны багъышлады, десем янълыш олмаз, деп тюшюнем. Муими шунда ки, оджалыкъ не къадар кыйын олса да, зенаатыны ташламады, ачыкъ юректен чалышты. Айырыджа шуны кыйда этмек истейим, ярамай ишарет кыймады, баланынъ

гонълюни къырмады. Къартны ве баланы къувандырмакъ — гъает савап ишлерден биридир, деп айта эди анам.

Анамнынъ яшы паспортында учъ яш эксик язылгъан эди, озю де «деветке учъ йыл зияде чалыштым», деп къач кере окюнип айткъаны къулагъымда тура.

Мен Къырымгъа къайткъан сонъ Гаспринский адына миллий кутюпханеде анам, оджа ве шаир Джеваире Меджитованынъ 95 йылыгъыны яптым, мектеплерден талелелер келип, онынъ шиирлерини эзберден окъудылар. Шаиренинъ иджадына багъышлап оджалар ачыкъ дерслер кечирип, мени корюшювге чагъырдылар. Оджалыкъ фаалиети де назар-дикъкъаттан четте къалмады.

Онынъ шегирти оларакъ шаире Айше Кокиеваны айтмакъ мумкюн. Айше ильки шиирлерини язып башлагъанда Шамиль Алядинге мураджаат эткен. О да санъа Джеваире Меджитова устазлыкъ япар деп, анама ёллагъан. Анам, акъыкъатен, онъа ёл-ёрукъ косьтерди, шиириет багъчасына ёл ачты, къафие, везин не экенини анълатып, шиир язувнынъ сырларыны огретти.

Анамнынъ биревни кунълемек, пахылламакъ, хасислик, озъ менфаатына иш япмакъ, нефис деген чизгилери ёкъ эди. Онъа мектеп мудирлери шаша эдилер, дерс берингиз деп, кимсенен ич де талашмады, «ортакъ Меджи-

това нефиси ёкъ оджа», деп айта тургъан эдилер. Не оджанен, не къомшунен, ич кимсенен къавгъа-дава этмеди. Чырчыкъ шеэринде анамнен акъыл танышмагъа, меслеат алмагъа, таныш олмагъа келе эдилер. Биз мусафирге эр вакъыт къаве, чай, аш, яни софра ачып къоя эдик. О, эр кесни хошнутлыкънен, темиз къальпнен, эйи мунасебетнен къабул эте эди. Озю де мусафирликке бармагъа севе эди. Чокъ лаф этмеге севмей эди, лафны ерли-еринен айта тургъан эди.

Миллетимизге айрыджа дикъкъат этти, ярдым этмеге азыр турды.

Пек чокъ адамларнен мектюплешти, кимсенинъ мектюбини джевапсыз къалдырмады. Берабер окъугъан аркъадашларынен сыкъ-сыкы багъ тутты. Оларнынъ эписи оджа эди. Анам вефат эткен сонъ достлары манъа тазие мектюплерини ёлладылар.

2013 сенеси октябрь 20 куню мен Къырымда Акъмесджиттеки «Шейх-Эли» къавеханесинде анамнынъ 100 йыллыкъ юбилейини яптым. Башта ярдым элини Новороссийск шеэринде яшагъан анамнынъ догъмуш къардашы Гъани дайымнынъ кызы Несибе татам ёллады. Мен 100-ге якъын адам чагъырдым. Къавехане саиби Мудессер Джелялов ярдым этти, тортны уста йигитимиз Эрнест Аблямитов япып кетирди.

Языджылар бирлигининъ реиси Риза Фазыл даветнаме (буклет тарзында) азырлады, нашыр

Ибраим Чегертма оларны басып чыкъарды. Тедбирни Рустем Меметов ве Гулизар Бекирова алып барды, анамнынъ тюркюлерини йырадылар. Сёз устасы Риза Юсуф озъ шиирлерини окъуды. Анамны, шаире оларакъ якъындан бильгенлер озъ хатырлавларынен пайлаштылар. Юбилей акъшамыны яраштырып зиль туткъан «Къырым» ансамблининъ чалгъы такъымы ёлбашчысы Сервер Какура тюркюлер иджра этти. Оюнджылыр Майе Анафиева иле Билял Кадыровнынъ ве йырджы Асие Сааленинъ чыкышлары исе юбилейге айырыджа бир ярашыкълыкъ берди. Зан этсем, хатыраларда сакъланаджакъ, анамнынъ бегенеджеги акъшам олды.

АНАМНЫНЪ ШИИРИЕТ МЕЙДАНЫНДАКИ ИДЖАДИЙ ФААЛИЕТИ

Джеваире дегенде, оны къалемсиз тасавур этмек кыйын, чюнки анам бутюн анълы омрюни шиириетке багъышлады. О, та кой мектебинде окъугъанда чынъ-манелернен меракъланып башлады. Онынъ манъа айткъанына коре, бала экенде сагъыр койде, Чалтемирде догъып, къайдандыр эски газета парча-

лары тапып окъугъан. Афызы пек яхшы экен, оджанынъ айткъан мевзусыны эр кестен тез анълап, акълында, хатырасында сакъламагъа тырышкъан.

Меракълысы шунда ки, чель халкъы чынъ уйдурмагъа пек уста олгъан. Акъшамлары бир эвде озъара топлангъан къомшулар, мум чыракъ этрафында чынълашып, шенъленип отургъанлар. Анам, оларнынъ эвинде топлангъанда, мукъайтлыкънен дикъкъат этип, чынъларны хатрасына синъдирип башлагъан. Сонъ яваш-яваш озю де чынъ уйдургъан.

Биревге чынъ ташламакъ онынъ ичюн бир шей дегиль эди, бир-эки дакъкъа ичинде айта сала тургъан эди. Чынъ-манеге авеслик онъа шиир язмагъа ёл ачты.

12—13 яшында о энди чынъ дегиль де, шиирчиклер уйдурып башлагъан, лякин бу эсерчиклер чокъусы кой манзарасыны тасвирлей эди. 14—15 яшында, яни осьмюрлик чагъында шиир язувнен джиддий оларакъ огъраша башлады. Ялта педтехникумында окъугъанда онынъ шиирлери дивар газеталарында басылып тура эди. Бу шиирлернинъ мевзусы окъувгъа, бильгиге, студентлик йыларына багъышлангъан эди. Тедбирлерде анам язгъан шиирлерини минберге чыкъып окъугъан эди. Шиир язмагъа авеслик онда къавий тамыр атып къавийлешти ве келеджекте онынъ омрюни шиириетке багъ-

лады. Анам аятынынъ сонъки кунюне къадар элинден къалемини ташламады.

Акъмесджит педагогика институтынынъ къырымтатар тили ве эдебияты шубесинде окъугъанда о энди лирик шиирлер язып, «Яш къувет» газетасында эдебий хадим олып чалышып башлагъан эди. Шиирлери мунтазам суретте басылып тура эди. Акъикъатен, онынъ айткъанына коре, шиириет багъчасына аткъан ильки адымлары, иште, бойле атылгъан эди. 1936 сенеси анамнен берабер айны институтта амма башкъа факультетте окъугъан ве илериде табиятшынаслыкъ илимлер докторы оладжакъ профессор Зоре Аблямитовагъа багъышлап шиир язды. Зоре Аблямитова парашютистлер клубына къатнап парашютнен сычрагъан къырымтатар къызларындан ильки эди.

Зоре Аблямитовагъа багъышлангъан шиирден мисралар кетирмек истейим:

Зоре догъгъан он еди сенесининъ
Ал Октябрь тарихий енъишинде,
Беджериклик, джесюрлик, чеберлик бар,
Онынъ япкъан, башлагъан эр ишинде.
Ич унутмам зейтундай козьлеринънен,
Куле берип юзюме бакъкъанынъны,
Охшайыджы эм татлы сёзлеринънен,
Шенъ кунълеринъ акъкъында
айткъанынъны.

1938 сенеси учуджы-пилот учъ къыз — Гризодубова, Осипенко, Раскова учакънен бир ерде къонмай Москвадан — Узакъ Шаркъкъа (Дальний Восток) учып баргъан эдилер. Анам о къараман къызларгъа багъышлап «Ватан къызларына» адлы шиир язгъан эди. Бу шиир, «Къызыл Къырым» газетасынынъ биринджи саифесинде басылгъан эди. Шу шиирден дёрт сатыр кетирем:

Кумюш къанат устюнде токътавсыз учып,
Тёшединъиз тарихта парлакъ ызлар.
Къавийлешкен сынъырны къорчалавда,
Энъ ог сафта тураджакъ бизим къызлар.

Окъугъан девиринде анам бир чокъ шиир язып бастыргъан.

Институтта онынънен берабер илериде шаир олып етишкен Амет Мефаев, Юнус Темиркъая, Риза Халид окъугъанлар.

Ана-Ватан къучагъында сербест, эркин язмакъ, Къырымнынъ дженнет кошеси олгъаныны тасвирлемек, онынъ табиятыны, икълимини, дагъларыны, емишлерини, йыл мевсимлерини акс эттирмек шаирге бир зевкъ багъышлай эди. Анамнынъ Къырымны хатырламагъан, айтмагъан бир куню олмады. Бу табийдир, Къырымда догъыш, оськен инсан оны ич унутыш олмайджагъы, анамнынъ иджадында ачыкъ-айдын тасвир этилип, козге чарпмакътадыр.

КЪАДЫН-КЪЫЗЛАР ОБРАЗЫ АЙРЫДЖА ЕРДЕ

Анамнынъ иджадында къадын-къызлар образы айрыджа ер тутмакъта. Шаире студентлик йылларында ана, севги, умумен, къадынлар мевзусына да зияде эмиет бере эди. Анамнынъ тасавурында «ана» мукъаддес, алидженап, юзюнден мерхаметлик тамчылап тургъан, эр вакъыт, бутюн омюр эвлятларыны къайгырып кельген, эр адымда къорчалагъан, ярдымгъа ашыкъкъан инсан оларакъ кевденген. «Дженнет аналарнынъ аягъы тюбюндедир», деп нафиле айтылмагъан. «Ана» адлы шииринден бир къач сатыр кетирмек истейим:

Ах, анам, дегенде узюле джигерим,
Беденде къаным мийиме урула,
Энъ яхшы сырдашым экенсинъ мегерим.
Талпынып къарасам къанатым къырыла...

Не къадар терен маналы сёзлер, насыл усталыкънен тасвирленген. Анадан якъын адамдан дюньяда даа ким бар экен?

Ана ерини кимсе алалмаз, ана асырлар девамында энъ къыйметли, челик ирадели, эвлятларына дагъдай аркъа, таштай юрек олып кельген бир инсандыр. Энди бойле мисраларгъа козь ташлайыкъ:

Козьяшлар, не ичюн кыйнайсyz сиз мени,
Эсиме тюшкенде кыйметли анайым,
Кимерде пычакъдай делесиз гонъялумни,
Мен сизге ич кършы турып да олмайым...

Мен беллесем, гъает тесирли язылгъан.
Юректен кыйнап чыккъан сёзлер! Ана
сымасы бизим кълъплеримизде эбедий яшай-
джакъ, о ич де силинмейджек бир образдыр.

Энди «Анамнынъ сёзлери» шиирини козьден
кечирейик:

Не ичюн, аджеба, талпынгъан юрегим,
Сазыма эр даим ананы кьоша.
Омюрнен чырматкъан хаялым, тилегим,
Аналар багърына сельдайын таша.
Эпкин сель токътатмаз анагъа севгимни,
Сёзлери даима кълъбимде ялдай,
Тоймайым багъышлап йырымны-эзгимни,
Бу азиз аналар пек татлы — балдай...

Мында шаире аналарны энъ азиз, самимий,
бал киби татлы инсан оларакъ акс эттире, эм
де бутюн омюр йырына, сазына, шиирине кьо-
шып, ангып тураджагъына эминлик бильдире.
Ана мевзусына багъышлап язгъан шиирлери
онынъ иджадында салмакълы ер тутты, десем
янълыш олмаз.

Аналар, кѣадын-кѣызларымыз асырлар дева-
мында алидженаплыкѣ темсили олып кельген-
лер. Бу аджайип сымалар энѣ сабырлы олып,
сабыр тюбю сары алтын, деп сайгѣанлар. Шаире
оларны озѣ эсерлеринде омюрнинѣ кѣарсан-
баларына даянгѣан, шефкѣатлы, эдепли, гѣай-
ретли, чокѣ шейлерни кечирген, ѣкѣны бар
эткен инсанлар киби косѣтерип кельген.

Меселя, «Кѣадын сабыры» шииринде яш
келин Мевсиле гѣает мусбет образ олып эр
тарафтан косѣтерильген, чюнки онынѣ бар-
гѣан йигити Эмирвели ичкиджи олып чыкѣа,
акѣикѣатен о гузель кѣадынгѣа косѣтермеген
марифети кѣалмай. Сѣгмек дегиль, кѣол коте-
рип башлагѣан. Кѣадын эписине даянгѣан,
метанетли, челик киби чыдамлы, аиле бозулма-
сына ѣл бермейим, деп даянгѣан. Ирадеси кѣа-
вий олгѣан кѣадынны шаире бойле сатырлар-
нен косѣтере:

Яш Мевсиле сабыр этти, кедерленди, эзильди,
Бу марифет яш дживангѣа гѣает

агѣыр сезильди,

Не япаджакѣ бу яш келин, дердин

кимге айтаджакѣ,

Юзѣ кѣызарып эндиден сонѣ насыл этип

кѣайтаджакѣ?

Ахыр сонѣу Мевсиле агѣыр хасталанып,
хастаханеге тюше, анда да озюнинѣ сабырлы,

ирадели, алидженап олгъаныны косьтере.
Шаире онынъ алыны бойле сатырларнен ифа-
делей:

Гъает юксек араретли, чапалана яш юрек,
Агъырлыкъны енъмек ичюн сабыр,

ираде керек.

Бу къадыннынъ сабырына ишандылар

экимлер,

Ираденен хасталыкъны, эльбет, енъер,

дедилер...

Шиирде 32 яшлы къадын челик ирадеси-
нен мераметсиз олюм панджасындан экимлер
ярдымынен къуртула. Меракълысы шунда ки,
Эмирвели де ичкиджиликтен вазгече. Эльбетте,
рефикъасы агъыр хаста олгъанда Эмирвели 5
яшлы Мурадасыл огълунен озю къалгъанда
фелякетлер тюше баба башына. О, Мевсиле-
нинъ къадрине етип, онъа къыймет кесе, озюне
де сёз бере: эгер Мевсиле гузель олып чыкъса,
онынъ джаныны ич агъыртмам, ичкини ташлап,
яман ёддан вазгечерим, деп олгъан вазияттен
хуляса чыкъара.

Шиир бойле сатырларнен екюнлене:

Тёвбе этти Эмирвели, эсин джыйды башына,
Эм озю де якъынлашты отуз алты яшына.

Энди мен де омюр корьдим,
деп Мевсиле къувана.
Олды бала-чагъасынен пек бахытлы бу ана.

Аналар, эльбетте, мен беллесем, эбедий мевзудыр. Бу сыджакъ къальпли инсанлар акъкъында язмакъ шеревли, дегерли вазифелерден биридир. Шаире бу агъыр юкни омюр бою озь омузларында ташып кельди.

Буюк колемде, джанлы тильнен, анълайышлы икье тарзында язылгъан кедерли «Ана юреги» шиирини мисаль оларакъ кетирмек истейим. Бу шиирде ананынъ шефкъат толу юреги не къадар темиз-пак, мерамет олгъаны акс эттирилген. Шеэр истираат багъчасында тесадюфий бир корюшюв олып кече. Шаире къартийнинъ образыны о къадар тесирли ве кучлю тасвирлей ки, окъуйыджыны дуйгъуландырып ич де лякъайд къалдырмай. Бу шиирде ана образы гъает терен берилип, не къадар мусбет чизги олса, эписи ана образында муджесемлешкендир. Башындан чокъ фелякетлер кечирген къадыннынъ юреги таш, мермер киби къатмагъан, аксине, юрегинде муляйимлик, самимийлик, инсаниетлик даа зияде къат-къат арткъан:

Эбет, балам, аджджы-татлы —
эписи кельди башыма,
Аман-аман келип къалдым энди 70 яшына.

Докъуз эвлят мен догъурдым, ондан дёрти
сагъ эди,
Олар манъа буюк аркъа, кокке еткен
дагъ эди.

Бу къадын учъ эвлядыны дженкке джёнете. Бириси де къайтмай. О, тек бир къызынен къала. Ана ичюн эвлят олюми мисли корюльмеген бир фаджиа, онынъ юреги кедер, гъамкъасеветке тола, огъуалларына умют багълагъан ананынъ къанатлары сынган киби ола, онынъ омрю бир зифт къаранлыкъ ичинде кече, аяты къайгъынен сарыла. Ярыкъны онъа буюген къызы ве киеви багъышлайлар: «Эгер киев яман олса, къызынъдан коръ, деген Аталар сёзюне догъру къыймет кеселер. Лякин балам янъылмады, тюштим яхшы киевге, санки дерсинъ бир эвлядым къайтып кельди бу эвге...». Теэссюф ки, бу бахтлы кунлер чокъкъа сюрмей. Ана кене къайгъы-кедер ичине дала. Екяне эвляды, къызы агъыр хасталанып, тюзелип оламай, бу фаний дюньяны терк эте, торунлары анасыз къала.

Кене яхшы, киеви Рефат къартийни къолдан ташламай, эвленген сонъ да эвге къызы ерине кельген Себия деген къадын, огей балаларны озъ балалары киби севе, къартийге буюк сайгъы-урьметнен, эйи мунасебетте булуна, вефат эткен къызы ерине олмагъа тырыша.

«Ана къайгъысы» шиири де гъам-къасевет, кедер толу. Онда да къадын, ана образы акс эттириле. Бу къадын дженкке учъ звлядыны ёллай, оларны тельмирип беклей, амма джебэ-ден тек кендже огълу Фикрет къайтып келе.

Мен беллесем, шаире ана, къадын образыны эр тарафтан ве терен мундериджели косътере, онынъ эмиетини юксеклерге котерип толусы-нен ифаде эте.

БАТАН СЕВГИСИ ДУЙГЪУСЫНЕН ЯЗЫЛГЪАН САТЫРЛАР

Мисли корюльмеген дереджеде фаджиа анамнынъ бутюн такъдирини парчалап, онынъ иджадыны куль-вирангъа чевирди, десем янъ-лыш олмаз.

Онынъ айткъанына коре, ана-юртта яша-макъ, сербест иджат этмек, илимнен огъраш-макъ, Ватан къойнунда шиир язмакънынъ озю буюк бахт, бир муджизе эди. Шиир язмакънен бир сырада, анам халкъ агъыз яратыджылыгъы-нен огърашып, атта «Халкъ агъыз яратыджылы-гъында къадын-къыз образы» мевзусында иль-мий иш язып башлагъан, илериде оны намзетлик диссертациясы оларакъ къорчалайджакъ ниети бар эди. Дешетли, лянет дженк, онынъ артын-дан 1944 сенеси, 18 майыс сюрюнлиги илим

ве шириетни балталап къойды. Сюргюнликнинъ ильки йылары шиир язмакъ бир якъта турсын, джаныны ачлыкътан зорнен къуртаргъан анам койде оджалыкъ этип башлады. Къырым, Ватан сёзлерини агъыздан къачырмагъа олмай эди. Эр шей ясакъ олунды. Мына санъа акъыллы, ферасетли адамлар къафестеки къуш киби олып къалдылар, анъларына совет къурумынынъ къоркъусы синъди. Чюнки оларны эр шейден махрум этилер. Мен анамнынъ шакъылдап кульгенини ич хатырламайым. О шенъ-шерамет, шакъа-къората севген адамлардан дегиль эди. Онынъ череси деерлик эр вакъыт джиддий, козълеринде маналы бакъыш, чырайы кусъкюн эди. Эшреф Шемьи-заде: «Мына Джеваире чырайыны сытып отура», — деп айта тургъан эди.

1957 сенеси «Ленин байрагъы» чыктып башлагъан сонъ анамнынъ гонълю азачыкъ котерильди, яни ичине джан кирип, къалемини тепретип, чешит мевзуда шиирлер язмага башлады. «Ленин байрагъы» газетасында «Халкъ агъыз яратыджылыгъында къадын-къыз образы» мевзусында ильмий ишининъ бир парчасыны бастырды. Деръал Эшреф-Шемьи-задеден анама мектюп кельген эди: «Бойле колемдже буюк, салмакълы, терен мундериджели макъале якъын йылда басылмады, пек гузель язылгъан, алгъышкъа лайыкъ, бойле

макъале язгъан арамызда сенден гъайры бир «мужчина» (бу сёз русча язылгъан эди) тапылмады», деген сёзлери, чокъ йылар кечсе биле, меним хатрамда муурленип къалды.

Дженк мевзусы шаирени эр вакъыт раатсызлап турды, чюнки дженкте гъайып олгъанлар арасында сой-соп, якъын достлары, якъындан бильген адамлары чокъ эди. Джебэде джесюрлик косътерген, къараманларджа эляк олгъан адамларнынъ сайысыны кимсе бильмей, шимдилик бу ракъам тахминен корьсетильген. Мына «Умют» шиирини алайыкъ:

Не ичюн мудавмет козьлерим торлана,
Аджеба, не ичюн тарсыкъа бу гонълюм!
Дженк йылы кетти де, къайтмады севгилим...

Не къадар маналы сатырлар, инсан умютнен яшай, деп нафиле айтылмагъан. Эгер умют ёкъ олса, инсан чокъ яшамай. Дюньягъа умют дюньясы, деп айталар. Бу сатырларда севги, умют аятымызда буюк роль ойнагъаныны косътере. Эгер шаире севгилисининъ сесини эшитсе, къуш киби авеленип янына етишеджегини эминликнен бильдире:

Алевли севгимнинъ къуванчлы дуйгъусы,
Чокъ вакъыт рухумны джоштырып охшады,
Шимди де гонълюмде о куннинъ хатрасы,
Юрекке эбедий тюсинъни къалдырды.

Эгер севгилинъ джебэден къайтмаса, башы-
нъа нидже-нидже агъыр мусибетлер тюше. Озю
энди ёкъ олса да, кене рухуны джоштырып, яни
гонъюльге бир теселли багъышлагъандай ол-
гъаны акс эттирильген.

Чёль тарафтан, яни койдеши олгъан, къа-
раманларджа эляк олгъан Алиме Абденнано-
ванынь образыны яратмакъ ниети шаирени
чокъ вакъыт раатсызлап турды. Анам онынъ
сой-сопларыны, якъындан таныгъан койдешле-
рини къыдырмагъа башлады. Мен о вакъытта
даа яш, орта мектепте окъуй эдим. Ниает,
анама Сырдарьяда яшагъан якъын сою Зулкъа-
рие тотамдан Алименинъ догъмушлары онынъ
отургъан коюне якъын «Малек» совхозында
яшагъанлары хабери кельди. Зулкъарие сою-
мыз айтувлы колхозда балалар багъчасында
мудире олып чалыша эди. Бу колхозда бизим
халкъ ёкъ, тек озъбек, таджик, къазахлар яшай
эдилер. Биз башта Зулкъарие тотамнынъ эвине
бардыкъ. Акъшам онынъ достлары, озъбек,
таджик къадынлары, тандыр пителери, самса-
лар ясап, мусафир янына кельдилер. Ашагъан
сонъ анамны шаире деп, онъа ана тилимизде
шиирлер окъуттылар. Тиллеримиз якъын ол-
гъаны ичюн, манасыны анълап пек бегенди-
лер. Зулкъарие тотам да Сырдарья виляетинде
белли, яхшы чалышкъан, нумюнели балалар
багъчасынынъ мудирлеринден сайыла эди.

Джумхуриеттен незарет этмеге кельселер, о чалышкъан багъчаны косътере экенлер. Бизни саба «Малек» совхозына алып кетеджек олгъан Зулкъарие тотам анама бакъып: «Джеварие тотам, мен эрте барып багъчанынъ ишини козетип, тербиеджилерге вазифелер берип, къайтып келирмен. Реисимиз Джора аканынъ арабасы бизни «Малек»ке алып кетеджек, акъшам устю де келип аладжакъ. Саба Насиба достум ягълы пите, тазе къаймакъ кетиреджек, чай ичерсиз», — деп акъшамдан тенбиелеген эди. Саба эрте ишине кетти. Анам гъает месулиетли къадын эди, эрте турып мени де турсатты. Насибе досту эр шейни кетирди, ашатты-ичирди. Шай дегендже реис арабасына минип тувгъанымыз да кельди. Биз «Малек» совхозына ёл алдыкъ. Догъру Алиме Абденнанованынъ догъмушларынынъ эвине барып чыкътыкъ. Бизни яхшы къабул эттилер, миллий ашлардан энъ сыйлысы — чиберек пиширдилер. Анам Алиме акъкъында тафсилятлы суретте керек малюматны сорады, баягъы шейлерни джеп дефтерине язып алды. Экинди маалинде реиснинъ арабасы бизни келип алды. Экинджи куню де бармакъ керек олды. Анам Алименинъ догъмушларынен корюшкен сонъ пек эеджанланды, агълады, сойлары да пек кедерлендилер. Анам Алиме акъкъында поэма язаджагъыны айтты. Акъикъатен джесюр, къоркъу бильмез, ватан ве миллетсе-

вер, о къадар чекишовлерге даянган, агъызыны ачып, бир сыр ачмаган мерд къыз къараманларджа эляк олгъаныны козьяшнен беян эттилер. Акъшам биз кельгенде союмызнынъ таджик досту Зульфия бир къазан плов пиширип азырлагъан. Шу колхозда олган достане муит мени, яш олсам да, айретте къалдырды. Шу къадар йыл кечсе де, бизим халкъкъа япылган сайгъы-уръмет козюм огюнден ич кетмей. Саба кене реиснинъ арабасы кельди. Тек Зулкъарие тотам кетмеди. Анам, мен де онынъ янында, кене «Малек»ке кетип Алименинъ яш аятынен багълы инджеликлерни сорап, баягъы къайдлар япты. Мен де четте отурып, оларнынъ икяелерини динъледим. Уйледен сонъ оларнен сагълыкълашып, кене агълап-сызлап къайттыкъ. Анам оларгъа китап олып чыкъса, бирэки нусхасыны ёлларым, деп ишандырды. Олар «Ленин байрагъы»ны ала эдилер. Алиме Абденановагъа багъышлап поэманы биринджи олып анам, ондан сонъ Эшреф Шемби-заде, Сейтумер Эмин ве Аблямит Умеров яздылар. Анам поэма устюнде бир йылдан зияде чалышты. 1968 сенеси язда, мен янъылмасам, 680 сатыр олып, «Унутулмаз саифелер» адлы поэмасы «Ленин байрагъы»нда дердж этильди. Анам поэманы геджелери биле турып яза эди, мен юкъусырап козюмни ачсам, анам маса башында, чыракъ ярыгъында къалемини тепрете эди. Мангъа

бакъып: «Къызым, коресинъми, гедженинъ бей маалинде ильхам келе, турмасанъ, о кете биле. Бир шейге бакъмай, тѣшегимден атылып турып, язмагъа меджбур олам», — дей эди.

Шай этип, о, геджелери семерели чалышып, кяде-бирде язгъанларыны силип ташлап, гъайрыдан яза эди. Шиир язмакъ гъает муреккеп шей, санки иненен къую къазасынъ. Мен бунынен багълы белли совет шаири Роберт Рождественскийнинъ шиириет акъкъындаки: «Энъ агъыр иш, энъ къара хызмет, эм де ич бир вакъыт раатлыкъ корюнмей», — деп айткъан ибаресини хатырладым. Шиир язув бойле мешакъкъатлы ишлерден биридир.

Анам айта тургъан эди: «Къызым, шиир яраткъанда эр шейден вазгечмек керексинъ, о, яни шиир, озюне джазибе къуветинен тарта, атта мефтюн эте, даа догърусы, эсир тюшюре». Анам поэма устюнде чокъ чалышты. Бегенмей, кягъытны къаралай, сыза, гъайрыдан яза эди. Поэмада яш къызынынъ тувгъанларына мунасебетини, акъыкый джесюрлиги, челик киби ирадеси, мердлиги, бельгиленген ишине, вазифесине садыкълыгъы, битмез-тюкенмез сабыры, керек олса джаныны къурбан этмеге азыр олгъаныны косьтермеге арекет этти. Нетиджеде шаире Алиме образыны толусынен ифаделей бильди:

Эвге кельсе, Алиме турмай къарап,
Ярдым эте битайнынъ аш-сувуна,
Къардашларын къучакълай, алын сорай,
Эм козь ташлай оларнынъ окъувына.
Тербиеде, эдепте огде кетип,
Темель къойды, кунешли, шанлы ёлгъа.

Алиме къардашларынен — учъ къыз яш-
лыкъта ана-бабадан оксюз къалгъан. Оларны
тул къалгъан къартанасы Ревиде абай учъ огъ-
луна къошып тербиелеген. Дешетли дженк
башлангъан сонъ Алиме арбий вазифе алып,
радистка къыз Иннанен Джермай-Къачыкъ
коюне парашютнен эндирилген. Халкъ о
деви́рде о къадар бирлик олып, бири-бирине
ярдым этмеге азыр тургъан, эм де расткельген
маниаларны енъгенлер. Эр ишни темиз къальп-
нен, рухланып япкъанлар, эр адымда файдамыз
тийсин дегенлер. Алиме ватанпервер сойлары,
койдешлерине аркъаланып, душмандан къор-
къмагъан:

Аня деди: къалсам да мушкюль алгъа,
Ватанымнынъ сырыны бермем яткъа,
Ольсем, олер кетерим къараманджа,
Шан-шуретлер къалдырып азиз юрткъа.

Поэмада Алименинъ образы кениш ве сал-
макълы берильген. Мисли корюльмеген къа-

раманлыкъ, джесюрлик! 19 яшында олып, бит-мез-тюкенмез сабырны челик киби ирадени, сынмагъан, парчаланмагъан рухны къайдан алгъан? Ватанпервер, инсаниетли, миллетини къайгъыргъан, джаныны аджымагъан къараман къыз халкъымыз хатрасында джесюрлик, мерд-лик тимсали олып къаладжагъына шек-шубе ёкъ. Миллетимизнинъ алидженап, метанетли, аджайип звядыны, йылар кечсе де, кимсе унутмаз. Джесюр къыз джеэннем азабы чеккен, не къадар кыйынчылыктаргъа, эзиетлерге, котеклерге даянгъан:

Гитлерджи Зуб Анянынъ пармакъларын
Сыкъып къойды къапунынъ арасына,
Кельпеденнен чыктарды тырнакъларын,
Къырав тюшти сачынынъ къарасына,
Якъты демир чубукънынъ алевинен
Алименинъ сачларыны, баш конини.
Къолларыны къайырды пис элинен,
Кокрегине тиреди тюфегини...

Дженк мевзусы мунтазам суретте анамнынъ къафасыны ёргъан, онъа раатлыкъ бермеген бир мевзу эди. «Гульшеннинъ икяеси», бу колемдже буюк шиирни тесадюфий корюшип язгъан эди. Анамнынъ койдеши Фазыл акъамнынъ (Аметов) эвинде Гульшен аптенен ве онынъ омюр аркъадашы Джемиль Пуртовнен расткелишип, Фазыл Аметов анамны бизим

шаиремиз, деп таныш эткен эди. Лаф сырасы, Гульшен апте дженкте олгъаныны айтты. Анам онынъ дженкявер ёлунен меракъланды. Олар бизни эвлерине давет эттилер. Эвлери Ташкент шеэрининъ четинде, Луначарскийге якъын «Агрошкола» деген ерде эди. Шу ерде буюк укюмет хастаханесине тиркешип, ян-янаша тура эди. Джемиль агъа Пуртов шу хастаханеде баш ашчы олып чалыша эди. Руслан деген огъланлары да бар эди. Гульшен аптенинъ къулакълары сагъырджа, яхшы эшитмей, багъырып-къычырып айтмакъ керек ола эди. Оларнынъ эвине барып, анам баягъы субетлешип, «Гульшеннинъ икяеси», деген баллада тарзында язылгъан эсер яратты. Бу шиирде де дешетли дженк йылары гъает тесирли берильген:

Корип мени тааджиленди кенъ омузлы
лейтенант,
Кулип деди: Сен къардашым топ патласа
къоркъарсынъ,
Къоркъмам, дедим, кетеджегим, Ватан ичюн
эттим ант,
Ишанмасанъ, фронтларда мени сынап
бакъарсынъ.

Гульшен апте джебэге Оля ве Алименен —
учъ къыз кеткенлер, амма тек Гульшен апте
сагъ къалып, къайтып кельген.

Юрегимде явузларгъа сонъсыз нефрет
къайнады,
Топ-пулемёт давушлары къулакъларны
тындыра,
Этрафымыз къара туман, зифт геджени
анъдыра.
Чекильмеймиз джебэлерден, урулгъанны
Яралылар гонгъюлине эр анъ мельэм оламыз.
Фелякетте гъайып эттим джесюр
Оля достумны,
Уруш мейданында эляк олды Алиме.

Джесюрлик, мердлик, къорккъубильмезлик
киби чизгилерге сайып олгъан инсанлар Ватанны
гитлер баскъынджыларындан къуртардылар,
гъалебеге алып кельдилер. Гъалебе тангъыны
корип, онынъ терен дуйгъуларыны ис этмек
гъает къуванчлы шейдир. Теэссюф ки, юзлер,
миллионларнен адамлар бу гъалебе тангъыны
сабырсызлыкънен беклеп, йылларнен атеш
тубюнде олып, окопларда сакъланып, бири-би-
рини олюм панджасындан къуртарайым, деп
бир сание ичинде бу фаний дюньяны терк этти-
лер. Нидже-нидже яш омюрлер джебэде, дженк
мейданларында гъалебе ичюн къан тёкип джан
бердилер.

Дженк мевзусыны девам эттиререк, «Бель-
гисиз аскернинъ къабири» шиирини козьден
кечирейик:

Джылгъанынъ джапында, тикме таш янында,
Чечекнен ортыюльген мезар бар,
Кечкенлер баш эгип, къабирнинъ янында
Юректен аджынып токътайлар.

Бойле бакъкъанда бу мезар белли кимсе-
нинъки дегиль, амма онынъ янындан кечкенде,
эр кес ах чекип, эвлядыны хатырлай, козь яшыны
сюртип, юреги тельчеленип, гонглю къырылып,
руху эзилип, «бельки келир, къайтар», деген
умют ышыгъы къальплерде яшагъаны дуюла.
Бу шииринде алидженап, эмексевер, аджайип
бир къартбабанынъ сымасы бериле. О эр
кунюни мезар башында кечирип, савап ишнен
джан-гонгюльден огъраша, кунюни эмекнен
кечире. Вакътыны зая кеткизмей, мезар этра-
фына айбетлеп гуллер эке. Чечеклерни сувара,
мукъайтлыкънен шу мезарны козь бебеги киби
сакълап отура. Бир мезарны къайгъыргъан бу
къарт, санки дженктен къайтмагъан юзлер-
нен аскерлернинъ къабирини зиярет этип,
оны бакъып, рухларына дуалар окъуй. Шаире
онынънен субетлеше:

— Эй, къызым, — деди де башыны изеди, —
Сёзлеринъ якъымлы гонглюме.
Чокъ йыллар йылышты, умютим узьмедим,
Бекледим кенджетай огълумны.

Шаире эвлядына нисбетен баба дуйгъусыны
не къадар тесирли сатырларнен ифаде эткен:

Унутмам, геджелер куньдюзге дёнсе де,
Череси силинмей, анъымдан.
Бекледим семада йылдызым сёнсе де,
Бекледим, гъалебе танъында...

Бу мевзудаки шиирлернинъ эписи айдын-
ачыкъ, фикир анълашыла, пек тесирли, ким-
сени, лякъайд къалдырмай. Хатрада эбедий
сакъланаджакъ бу мевзуны шаиренинъ бойле
сатырларынен екюнлемек мемкюн:

Йылар отер, асырлар къалыр артта,
Ватан ичюн курешнинъ бенъзи солмаз.
Къараманджа ольгеннинъ азиз юртта,
Шан-шурети эбедий унутылмаз.
Иште, бойле кечти бизим яшлыгъымыз
о йылар,
Сульхий аят, кунешинен айдын энди
бар ёллар.

ШАИРЕНИНЪ ИДЖАДЫНДА СЕВГИ ЛИРИКАСЫ

Асырларнен севги мевзусы бутюн инсани-
етни раат быракъмагъан. Севги даима эр кесни
озюне мефтюн этип кельген, джазибе къуве-
тинен кендисине джелъп эткен бир кучътир.
Севги, ашкъ дуйгъусы, элине саз алдырып, чал-

Эльбетте, бу шиирде шаире окюнчнен олгъан севгисини айтмагъанына пек пешман эте. Бу янълышыкъ илериде текрарланмасын, деп огютлеген киби келе. Месея, «Севги йыры» шииринде севгиге теменна этилип, оны бойле сатырларнен ифаделей:

Гульдестени узаткъанда джильвеленип
бакъасынъ,
Козьлеринънен юрегиме сёнмез атеш
якъасынъ,
Чин севгимнинъ шаатыдыр гульдесте
ал гуллер
Татлы сесинъ алып келе эр кунъ саба
бульбуллер.

Яни бу шиирде кучлю дуйгъунынъ насыл ифаде этильгени корьсетиле:

Айтчы, джаным, севгидайын кучлю дуйгъу
бармы экен?
Омрюмнинъ гузеллиги чебер эли яр экен.

«Не гузель бакъышынъ» шиири де атта шу кучлю дуйгъуны исбатлай:

Сыкълетте къалгъанда узатсанъ къолунъны,
Ярдымчюн озендай акъарым,
Къаранлыкъ геджеде шашыртсанъ ёлунъны,
Алдына къошчыракъ якъарым.

Не кѡадар юректен кѡайнап чыкѡкъан
сатырлар! О, бир дегиль, эки чыракѡ якѡмагѡа
азыр олѡаныны севгилисине бильдире, озен
киби акѡаджакѡ, атта гедже кунѡдюзге айлана
биледжек. Севгилисининѡ бир бакѡышы гонѡ-
люнѡе не кѡадар аэнк толу наѡме багѡышлай,
кѡуванчтан дагѡларны ашмакѡ мумкюн...

Севги дѡюулса исе:

Севгинѡни дѡйгѡан сонѡ сен оны
анѡсанѡ да,
Не кѡадар окюнсенѡ, не кѡадар янсанѡ да,
Кѡаялар авдарып, дагѡларны кезсенѡ де,
Дѡюулгѡан саф севги бир заман
кѡайтырмы?

Не кѡадар кедер толу сатырлар! Шаире айт-
кѡанына коре, ич де кѡайтмайджакѡ дуйгѡу
гонѡюллерни дѡштырмай, мельэм бермей,
теселли багѡышламай.

Энди «Не ичюн?» шириинде бойле сатыр-
ларны козѡден кечирейик:

Унутмам, пек якѡын эди де гонѡлюмиз,
Аджеба, не ичюн шашырдынѡ ёлунѡны?
Кѡаякѡта кѡалды о атешли севгимиз?!
Не ичюн унуттынѡ солмагѡан гулюнѡни?
Акѡикѡат севгини дѡильвеге денѡишсенѡ,
Наѡменен кѡушчыкѡлар отерми
багѡындан?

Акъикъий севги унутылмайджакъ дуйгъу.
О, къальплерде эбедий яшай, онынъ атеш ич
сёнмей. Оны бир шейнен денъиштирип я да
чыкъарып ташламакъ олмай.

«Бир келип кет» йыры да айны шу мевзуны
даа зияде кенишлете:

Не ичюн аджеп кельмейсинъ,
корюнмейсинъ,
Сокъагъымны ёкъса, сен унуттынъмы?
Мектюбиме джевап да йибермейсинъ
Манъа джанынъ агъыртып кин туттынъмы?

Шаире баягъы фикирлерге далдырмагъа
ашыкъып, окъуйыджыны да джелъп этмеге
тырыша.

Севгилинънен сырдашсанъ гонълюнъ бошар,
бу кунълерде мытлакъа бир келип кет, деп сев-
гилисине мураджаат эте.

«Тельчеленген юрекке» шири де эбедий
мевзуны текрарлай, тек башкъа сёзлернен,
кенъ колемде ифаделей:

Кимлер аджеп, тельчеледи юрегинъ?
Кимлер къырды гонълюнъни, солдурды?
Кимге аджеп, эсир тюшти тилегинъ?
Къальбинъни ким атеш иле толдурды?
Пек тикилип къарагъанда козюнъе,
Мавы денъиз далгъасыны ангъам мен,

Бир къарамай, беш къарамай юзюнъе.
Юрегимни анъламайсынъ, янам мен.

Бу шиирде шаире эки яш арасында олгъан
мунасебетни косътере. Къыз озъ юрек сырыны
ифаде этмеге тырыша, лякин йигит не ичюндир
онынъ юрегини анъламай, эм янында тапылмай.

«Унутмам» шиири гонгъюльни тепрентип,
севги дерьясына чомдыра.

Тельмирип гонгълюмни охшагъан сёзлерге,
Севгинъни сайгъынен нагъышлап бергенде,
Ишандым, ант этип, сюзюльген козьлерге
Къальбинъде чин севги доланып юрьгенде.

Бу шиирде эдебий-бедий бир шекильде
шаиренинъ севгиге озъ нокътай-назары косъ-
териле.

Хатрымда, ёлунъа ёлдашым дегенинъ,
Атешли севгинен пешимден кезгенинъ;
Хатрымда, омюрлик сырдашынъ дегенинъ,
Йыр олып къальбине толайым дегенинъ.

Не къадар гузель сёзлер! Лякин булар эписи
бош лаф олып чыкъа, самимий, дуйгъуларны
шаире ифаде этип оламай, чюнки йигит озюни
башкъа тарафтан косътерип, омюр сынавындан
кечалмай, саф виджданыны, пак ахлякъыны
косътерип оламай.

Шаире озь иджадында севги мевзусыны юксек нокътагъа котерип, джазибе къуветине малик къанатлы къушкъа ошата. Эгер инсан севгисини тапса, о чокъ юксек мензиллерге ирише биле, бутюн шей къолундан келе, эр ишке къадыр олып, дагъны-ташны авдармагъа азыр ола. Севги, эльбетте, энъ мукъаддес, инсанны къудрет, метанет сайби япкъан бир иляхий кучьтир.

САЙГЪЫ-УРЪМЕТ ИЛЕ ЯЗЫЛГЪАН САТЫРЛАР

Шаире озь иджадында бир сыра шаирлерге, бестекяр ве йырджыларгъа багъышлап мисралар токъуды. Энъ эрте язгъан шиيري А.С. Пушкинге багъышланды. Догърусыны айтсакъ, Пушкин шиириетнинъ парлакъ кунешидир. Мундериджеси гъает терен олгъан «Сен эдинъ» шииринде шаирнинъ къалеми не къадар отькюр, не дередже кескин олгъаныны косьтере. Анам бу улу шаирнинъ истидатына осьмюрлик чагъындан севда олып, онынъ шиирлерини эзберден биле эди.

Эсимде, ралелер башында,
«Эйкель»ни эзберлеп алгъаным,
Тельмирип он еди яшымда
Иджадий хаялгъа далгъаным.

Пушкин акъкъында не къадар айтсанъ, сёз
етмейджек, къалеминъ уджу да сынмайджакъ.
Аджайип, озыгюн шаир эбедий яшайджакъ:

Сен эдинъ эмекчи адамгъа,
инсанлыкъ дуйгъусы беслеген,
Догъаджакъ кунешнинъ шевкъыны,
бир асыр алдындан эслеген.

«Душмангъа окъ эди сёзлеринъ» шиири
белли классик шаиримиз Эшреф Шемьи-задеге
багъышлангъан.

Бу аджайип шаирнен шаире та дженктен
эвель таныш эди. Онынъ «Днепрельстан» поэ-
масыны ястыгъынынъ тюбюне къойып ята, эр
гедже окъуп эзберлей эди. Шаир сагъ экенде
бизим эвимизге къач керелер кельген эди.
Чешит мевзуда сонъсуз субет, мунакъашалар
олса биле, энъ муими Ватан, Къырым акъ-
къында олып, лафлар дефаларджа айтыла тур-
гъан эди. Чюнки Къырымны язмакъ ясакъ эди.
Бир шейге бакъмадан, бу тылсымлы дженнет
кошеси акъта Эшреф агъа да, анам да илле яза
эдилер, амма бастырмакъ олмай, ясакъ эди:

Душмангъа окъ эди сёзлеринъ,
Яшлыгъынъ гурюльдеп акъкъанда,
Ёрулув бильмеди козьлеринъ.
Батыргъа къанатлар такъкъанда.

Не кѡдар тесирли сатырлардыр! Эшреф
Шемѣи-задеге битмез-тюкенмез сайгѣысыны
косътерген ве эрте козь юмгѣанындан пек янып
тесирленген шаире тельмирип улу шаиримизге
шу мисраларны багѣышлады:

Тюкенмез хазине йырларынъ,
Эр бири алтындан ореке.
Яшлыкѣтан тельмирип окъудым,
Тапмайым оларда бир леке.

Эльбетте, буюк кѣайгѣы-кедер иле язылгѣан
шиир кимсени лѣкѣайд кѣалдырмады.

Шаире берабер окъугѣан аркѣадашы Риза
Халидге «Меслекдешиме» деген шиирини
багѣышлады:

Эсимде, ялылар боюнда севинчли
 тюркюлер йырладыкъ,
Бельсенип илим-фен ёлунда, омюрни
 бийгинен сырладыкъ.
Йылтырай баарѣде кунешдай, шуретли
 орденлер коксюнѣде,
Кѣа, насыл джошмасын кѣалемим,
 меслекдеш достумны корьгенде.

Риза Халид аятыны субай олып арбий хыз-
метте кечирди. Санкт-Петербургда яшады, Озь-
бекистангѣа чокѣ керелер кельди, анамнен де

корюшип турды. Кене онъа багъышлап «Заман-
дашыма», деген шиирни козьден кечирейик:

Адымынъ кенъ эди истикъбаль багъында,
Илимнен бирликте чырмаштыкъ!
Чименлер къойнунда та генчлик чагъындан
Джурьятнен Парнаскъа тырмаштыкъ.

Риза Халид дженк иштиракчиси, дженкнинъ
башындан сонъуна къадар фашист баскъын-
джыларынен амансыз курешти. Душманны
тар-мар этип, гъалебеге етип бармакъ пек буюк
бахттыр. Шаир шу дешетли йыларны джебзде
кечирип, сагъ-селямет къайтты.

Боранлы, туфанлы, дженкявер ёлунъда,
Душмангъа чокъ дарбе эндирдинъ.
Къан къускъан дженклерде, автомат
къолунъда,
Джеллятлар ферьядын сёндюрдинъ.

Шаире Риза къалемдешнинъ ёлуны бойле
тесирли, джиддий сатырларнен тасвирлей.
О баягъы телюкели чарпышмаларда озюни
косътерип, коксю орден ве медаллерге толып
къайтты.

Окъудым мыйыкълы сибирли йигитнен
«Тиль» излеп атешке кеткенинъ,

Постунда кьалтырап мораргъан пис итни
Къапкъачлап, макъсадкъа еткенинъ.
Дженкявер шаирге бу йырым ядикяр,
Сукъланам омрюнънинъ барына!
Къальбимде не къадар самимий алгъыш бар,
Ал достум, бас джумерт багърына.

Бестекяр Яя Шерфединовгъа багъышлап
язгъан «Йырларынъны динълегенде» шииринде
бойле сатырлар бар:

Санарсынъ йырларынъ мермерден къаялар,
Несильден-несильге ирькильмей отелер.
Юректен рухлангъан, къарт, яш эм балалар,
Рагъбетлеп ёлунгъа зем-сув сепелер.

Мен анамнен Яя агъанынъ эвине баргъан
эдим. Онынъ къорантасы Ташкентнинъ мер-
кезинде бестекярлар эвинде яшай эди. Олар
бизни гъает незакет иле къабул эткен эдилер.
Бестекяр анамнен башта Ватанны хатырлап,
сюрюнликтеки вазиятимиз мевзусунда токъ-
талгъан эдилер. Онынъ рефикъасы Сафие апте
пианино чалып бизге халкъ йырларыны йырла-
гъан эди. Олар меним хатрамда гъает муляйим,
кимсенинъ джаныны агъыртмагъан, миллет-
север, инсан гонълюне мельэм багъышлагъан
инсанлар олып къалды. Яя агъа анамнынъ сёзле-

рине музыка бестелемеди. Шаиренинъ шиирлерине белли бестеярлардан Ильяс Бахшыш, Мемет Арсланов, Февзи Алиев, Эдип Асанов, Къырымда Зоре Къадыева музыка язды.

Анам озю йырламагъа севе эди, мангъа да бир чокъ йыр огреткен эди. Онынъ гузель сеси бар эди. Гонъю бир джошкъанда, кызым, кель яныма отур, динъле, огрен, деп айта тургъан эди.

«Халкъ йырджысы» адлы шиирини халкъымызнынъ севген артисти Эдие Топчыгъа багъышлап язгъан эди. Эр бир инсан бала экенде ким оладжагъыны сечип ала. Догъру сайлангъан зенаат сангъа йылдыз киби олып, омюр бою онгъа садыкъ къаласынъ. Эдие Топчы бутюн аятыны санаткъа, санагъа багъышлады. Омрюни йыр иле чемберсач багълады. Оны тюркюсиз тасавур этмек мумкюн дегильдир:

Йыр эди ёдашынъ балалыкъ чагъынгда,
Байырлар этегин эзгинен бойладынъ
Сефалы омюрнинъ аджайип багъында,
Гуль олып ачмакъны яшлыкътан ойладынъ.

Анам Эдие Топчынынъ омюри ве иджадынен меракъланып, бильгенлерден сорап, меракълы малюматлар топлады. Сонъра онынъ хатрасына багъышлап шу сатырларыны язды:

Бу арзу, истеклер. Сынъырсыз хаяллар,
Тырмашып чыкътылар акъикъат, орюне.
Къучагъын кенъ ачты, сеферли бу ёллар,
Отъкизди сени де саналар төрюне.

Мисли корюльмеген эмек, оны ахыр-сонъу
юксек мензиллерге алып чыкъты. Санаткяр
олмакъ гъает къыйын эм де шеревли зенаат-
тыр. Бу зенаатны юксек севиiede эда этильмеси
санаткярнынъ гъайретли чалышмалары нети-
джесинде мумкюн олур.

«Эдие Топчынынъ озюне хас иджраджы-
лыкъ меарети бар эди. Мен беллесем, онынъ
къыраатлы сесине сукъланмакъ мумкюн», дей
шаире.

Ана тилине багъышлап язгъан энъ мутебер
шиирининъ де озюне хас джазибеси бар. «Ана
тили» — къызыма огютим, деп язылгъан. Мил-
летни сакълап къалгъан тиль, тиль ёкъ олса,
миллет озюнден озю дюнья юзюнден ёкъ олып
кете. Ана тилини мукеммель бильмек инсан-
нынъ энъ алидженап вазифелерден биридир.
Не къадар чокъ тиль бильсень, о къадар къый-
метинъ юксек олур, деп айтыла.

Саф аналыкъ борджумдан ич къалмадым,
Кимерде бир сызласа да, гонъюлим.
Сеңде тильге урьмет-сайгъы ашладым.
Акъылынъдан чыкъарма ич, бульбулим.

Не кѡадар тесирли сѣзлер! Акѡылда кѡала-
джакѡ, хатрада яшайджакѡ сатырлар. Ана бутюн
кучѡ-кѡудретини кѡызына ана тилини огретмек
ичюн сарф эткен. Кѡызы да тиль меселесине
гѡает джиддий янашып, иджат этип башлагѡан.
Мен де, догѡрусы, тильни сербест, там манасы
иле тѡбю-негизинден огренип, айны шу тильде
иджат этемен.

Бабанѡ-деденѡ седжде эткен тилине,
Онен гѡайрет-кучѡ топлагѡан белине.
Асырларнен сазын алып элине,
Йыр, дестанлар багѡышлагѡан илине.

«Оджапчем» адды шиيري гѡает тесирли языл-
гѡан. Оджанынѡ эмегине юксек кѡыймет кесиль-
ген. Бойле сатырларны кетирмек мумкюн:

Биринджи сыныфтан башымны сыйпап,
Гонѡлюмни охшагѡан экинджи анам!
Кѡыйметли сѣзлеринѡ кѡальбимде сакѡлап,
Мен сизни омрюмнинѡ гѡонджеси санам.

Я да бойле сатырлар гонѡюль тепрете:

Бу сѣзлер омюрлик чыкѡармы эстен?
Гонѡлюме эбедий кѡурдылар юва!
Омюрге анахтар алдым мен сенден.
Атладым аджайип сеферли ѳлгѡа.

Бу шиирде оджанынѡ иши козѡ огюне алы-
нып, онынѡ муимлиги, эмиети тасдыкѡлана.

Акъикъатен, оджалыкъ бу джиддий ве мурек-кеп зенааттыр. Оджа олмаса, башкъа зенаат саиплери олмайджакъ, чюнки оджа эр кесни окъутып, бильги анахтарыны берип, омюрге азырлай. Бильгининъ эмиети сынътырсыздыр:

Илимсиз инсан, япракъсыз терекке бенъзер,
Озюни къаврагъан отлардай сезер.
Бу илим юректе тюкенмез хазине,
Омюр де илимнинъ гулюнен безене...

Корьгенимиз киби, шаире чокъ мевзуларны къаврап алгъан, чюнки бутюн омрюни иджат-къа, шиир язмагъа багъышлады.

Шаиренинъ табиат ве кой манзараларынынъ тасвирине багъышлангъан шиирлеринде гъает образлы ве муджессем оларакъ эр бир мевсим-нинъ озюне хас гузеллиги акс эттирильмекте. Месея: Аязлы къышны косътерген сатыр-ларны окъуп бакъайыкъ. «Севемен къышны» шииринден аджайип бир мисаль кетирмеге истейим:

Севемен къыш бабай акъ къанат керсе,
Тарлалар багърына гъыдалар берсе,
Шу гузель чешмелер инджилер такъса,
Ачувлы серт еллер къапыны къакъса.

Не къадар маналы сёзлер! Къыш гузель мев-симлерден биридир, деген хуляса чыкъармакъ

мумкюн. Къыштан сонъ озъ невбетинде табиат уянган мевсим келе. Бу, эльбетте, баарьдир. «Къучакъ ача гуль баарь» шиирини козьден кечирейик:

Дерелерни толдырып шырын сувлар,
Оркечленип, тельмирип эпкин акъа.
Мавы кокке тырмашкъан юксек дагълар,
Этрафындан шенъ кунеш кулип бакъа.

«Эрте баарь...» эсери башкъа тюрлю тасвир-лене:

Эрте баарь... ириген къар, сувгъа толгъан,
Тарла, чёллер, дере, голлер, юксек дагълар.

Баарь мевсимининъ мамурлиги, гузеллиги сёзлер гульдестесинен акс эттириле. Баарьде ильки акъбардакъ чечеги ача:

Ер астындан акъбардакъ да пысып къарай,
Йырын окъуй шенъ бульбуллер.
Назик къокъуй мелешелер, къатмер гуллер.

Шиирлерде чечеклер гъает гузель косътерильген. Табиат манзарасы адамны эсир ала, шаире козь къамаштырыджы гузелликни косътере.

Хатырладым лялели Хыдырлезни,
Къалакъайнен тепречке кельгенимни,
Саф юректен тебриклеп яш Наврезни,
Чембер ясап бойнума ильгенимни.

«Май» шииринден кетирильген бу сатырлар
гонъюльге мельэм бере, санки эвельки Къы-
рымны хатырлатып, юреклерни тазерте.

«Яз куню» шииринде, акъикъатен, язнынъ
сыджакъ кунълери тасвирлене:

Чебер эллер чембер оре, мискин язнынъ
танъында,
Балалыгъым ялдап юре хаялымда, анъымда.
Къурт-къырмыскъа рыскъын топлай,
сыджакъ
Топракъ коксюнде,
Йылгъаларда мал бакъкъаным, бугунькидай
эсимде.

Бу эсерде, йыллар кечсе биле, асретлик
далгъасында Ана-Ватан, Къырым язы назарда
тутулгъан. «Орманда» шииринде шаире кене
язны, эм де оны бойле сёз ве ибарелернен
тасвирлей:

Тав юкълай, санарсынъ ем-ешиль бешикте,
Къушчыкълар талгъындан айнени чалалар.
Эрувсип сув акъа, джыранды-тешиктен,
Тик чамлар, эменлер сескенип алалар.

Пек сийрек ишлетьильген сёзлер къулланыл-
гъан, амма оларнынъ пек терен манасы бар.

Орман да табийй макъаткъа бурюнген,
Санарсынъ рессамлар фырчынен сырлагъан

Ашыкълар, кедайлар къальбининъ тѳрюнде,
Аэнкли макъамын бу ерде йырлагъан.

Яз манзарасы озюне хас бояларнен тасвир-
ленген.

Энди кузь мевсимине кельди невбет. Оны
шаире насыл ифаделеген экен? «Ишчен кузь»
шиири манзараны бойле тасвирлей:

Мевсимлерден табиатнынъ севем
алтын кузюни.
Алма, армут, шефталисин,
баллы-шербет юзюмин,
Бу гъанимет, бу зенгинлик бирдем
халкънынъ эр куню,
Шенъ аятны зийнетлеген эял эмек екюни.

Кузьде пишмеген емиш кълмай, эм де бере-
кет номайлыгъыны косътерген бир мевсим.

Месея, «Сентябрь» шииринде яз биткени,
мектеплерде дерс башлагъаны акъта лаф кете:

Хош кельдинъ, азизим. Сентябрь тангъы —
Шенъ юзюнъ гъурурнен йылмайып бакъа.
Кунюмиз, айымыз, йылымыз янгъы,
Омрюмиз сеферли ёлларгъа акъа.

Шаиренинъ кузь мевсимини тасвир эткен
«Кузь сымасы» адлы дигер шииринде исе пек
аджайип бедий бир шекильде тенъештирюв

япыларакъ авторнынъ бу мевсимге олгъан ис-
дуйгъулары акс эттириле:

Къарт эмен де неден бильмем ойгъа далгъан,
Гуя, оны кузь еллери къырпалагъан,
Таз торгъайлар секрикleshкeн пытакъларда
Балавуздай бир къач сары япракъ къалгъан.

Мевсимлер шиирлерде чешит тюрлю
ренклерде тасвирленген, эписининъ озюне
коре бир унутылмайджакъ сымасы бар. Табиат-
нынъ эр мевсими аджайип боялар иле тасвир-
лене, боялар бир-бирине бенъземей, фаркъла-
нып тура.

*Шаире Джеваире
Межитова
4 сентябрьге 1992
сенеси Ташкент
шеэринге вефат
этти. 5 сентябрьге
«Северо-Восток»
мезарлыгъында дефн
этильди. 1993 сенеси
абиде (башташ)
къоюлды.*

Корьгенимиз киби, Джеваире шиириет багъ-
часына кирип, къавий адымларнен доланып,
чешит йыларда, чешит мевзуда яраткъан эсер-
лери замандашларымызнынъ федакяр эмеги,
арзу-хаяллары, севгисини ифаде эте. Бу эсер-
лер окъуйыджыны озылерининъ бедий тесир
къуветинен, джошкъунлыгъынен озюне джелып
этелер. Оларнынъ энъ буюк кучю эдибенинъ
эсерлери Ана-Ватангъа сынъырсыз севги иле
ашлангъандадыр.

Джанымдан азизим

Джанымдан азизим, козюмде нурым,
Эр шейден къыйметли, урыметли ана!
Бахтым, къуванчым, къальбимде сырым,
Гуль багъчам, баарим, севимли ана!

Сабийлик чагъымнынъ саари ана,
Осьмюрлик девримнинъ баари ана,
Умютим, хаялым багълыдыр сангъа,
Омрюмнинъ гъонджеси, севимли ана!

Гедже юкъунгъы чокъ кере больгенсинъ,
Ойнасам севинип, мен кульсем —
кульгенсинъ.

Кейфимни бозгъанда сарарып солгъансынъ,
Дертимнинъ девасы, севимли ана!

Сёзлеринъ денъизге, дерьягъа сыгъмаз,
Сен ичюн ачылгъан гуллер де солмаз.
Дестанлар язсам да эллерим талмаз,
Гонълюмни охшагъан, сеvimли ана!

Биринджи сабийлер тилинде,
Эр иште ишкузар къоджаман илимде,
Урьметнен сеvильген партия огюнде,
Шан-шерев чокърагъы, сеvimли ана!

1960 с.

Оджапчем

Биринджи сыныфтан башымны сыйпап,
Гонълюмни охшагъан экинджи анам!
Къыйметли сёзлеринъ къальбимде сакълап,
Мен сени омрюмнинъ гъонджеси санам.

«Бош вакъыт кечирме, низамны бозма,
Сыныфнынъ алдында борджынъны акъла,
Дываргъа, къапыгъа, партагъа язма,
Девлетнинъ мультюни козюнддай сакъла.

Озюнден буюкнинъ гонълюни къырма,
Адий ол, эвлядым, олма сен киббар.
Озюнден кучюкни мугъайтма, урма,
Мулайим адамны халкъ север-саяр.

Илимсиз, япракъсыз терекке бенъзер,
Озюни къаврагъан отлардай сезер.

Бу илим юректе тюкенмез хазине,
Омюр де илимнинъ гулюнен безене...»

Бу сёзлер омюрлик чыкъармы эстен?
Гонълюме эбедй къурдылар юва!
Омюрге анаhtar алдым мен сенден,
Атладым аджайип сеферли ёлгъа.

Эскини янъыгъа чевирген сенсинъ,
Адалет ёлуна дёндирген сенсинъ,
Табиат ве аятнынъ муреккеп къанунын
Лениндже мийиме синъдирген сенсинъ.
1958 с.

Сен экенсинъ

Сен экенсинъ чечеклерден бирин
манъа узеджек,
Сен экенсинъ омюриме бахт ве мана
береджек.
Сен экенсинъ охшап мени козьлеримден
опеджек,
Сен экенсинъ яныгъыма мелъэм сувы
сепеджек.

Сен экенсинъ меним ичюн къасеветке
даладжакъ,
Сен экенсинъ омюр бою манъа ёлдаш
оладжакъ.

Сен экенсинъ меннен бирге янъы омюр
къураджакъ,
Сен экенсинъ хасталыкъта гонъюлимни
аладжакъ.

Неден аджеп тюшюнмедим,
къадинъни бильмедим,
Козълеринъе джошып-бакъып,
гонъюль алып кульмедим.
Хатырласам о кунълери къаным мийге урула,
Санъа севги толу юрек чапалана-ёрула.

Неден аджеп мен тартындым, кускюн
бакътым мен санъа.
Нечюн ачып юрегимни къоймадым
мен ортагъа...
Неден аджеп саф севгинъни
юрегиме алмадым,
Сонъки кере корюшкенде севгимни
мен айтмадым.

Сен узакъсынъ, Ватан къойды сени
сынъыр постына,
Учып барсын бу мектюбим джандан
севген достыма.
Мектюп иле беян эттим гизли юрек сырымны,
Къучакъ ачып къабул этчи шайлы
къызнынъ йырыны.
1956 с.

Эмшире

Кеч вакъыт, этрафта сес-солукъ кесильген,
Саатнынъ акъреби экини косътере.
Столнынъ башында, козьлери сюзюльген,
Тек озю отура невбетчи эмшире.

Азгъана шытырды эшитсе аяттан,
Этрафкъа бакъа да, сескенип динълене:
Ким экен ынърангъан?... Сес келе.
Тынчлыгъы болюнип, козьлери кериле.

Атылып тура о, яваштан адымлай,
Багърында шефкъатлы аналыкъ дуйгъусы.
Токътамай хастанынъ башыны сыйпай,
Къозгъала юректе аджынув къайгъысы.

— Не ичюн юректен ынъранып аласынъ,
Зорукъма, айт, джаным, къаеринъ агъыра?
Гонълюмни сызлатып кедерге саласынъ, —
Деди де, хастаны басты багърына.

Хаста чевирип сараргъан юзюни,
Тельмирип динъледи муляйим сёзлерни.
Джал этип енгиллик ис этти озюнде,
Яваштан юмды о юкъусыз козьлерин.

Фаджиалы о девирлер артта къалды,
Тамгъа ташлап къарт тарихнынъ япрагъына.
Эвлятларынъ шимди сербест нефес алды,
Шадлыкъ йыры келип толды топрагъынъа.

Энди чокътан мемлекетке иссе кьоша,
Фабрик, завод, къулачланмаз тарлаларынъ.
Юксеклиги мавы кокке аралаша,
Янъы типте беяз, дюльбер биналарынъ.

Саба ели яш черенъни опип кете,
Кенъ омузлы, тик дагъларнынъ багъырына.
Къызгын кунеш джилъвеленип нуры сепе,
Таз тёпели Чобан-ата байырына.

Сенинъ сербест, саф юрегинъ гъурурлана,
Къучагъынъда семерели эмек къайнай.
Этрафынъда хош чыракълар парлап яна,
Яшарасынъ къарт Самаркъанд сёнмез айдай.

1962 с.

Умют

Не ичюн мудавмет козьлерим торлана,
Аджеба, не ичюн тарсыкъа бу гонълюм!
Асретли юрегим кедернен зарлана...
Дженк йылы кетти де, къайтмады севимлим.

Долансам-айлансам шу мейдан топракъны,
Узакътан олса да сесини эшитсем.
Сени яр коръмекчюн, опъмекчюн юзюнъни,
Къушдайын авелеп, янынъа етишсем.

Рухымда севгинънинъ ярасы ашкъанда,
Сен эдинъ дердиме шифалы бир мельэм.

«Яшлыкъ башкъа бир келир, эки кельмез»
дегенлер,
Энди менден узакълана ешилъ тогъай
чечеклер.

Бааръ келип, яздан отип, кезем
омюр кузюнде,
Эр девирнинъ гъалебеси ыз къалдырды
юзюмде.
Юрек кене октемлене, чапалана, девине
Эпкин сельдай кирмек истей
ильхамымнынъ эвине.
1939 с.

Не гузель

Не гузель сабанынъ саари
Юзлерни сыйпалап севгенде.
Не гузель омюрнинъ баари,
Этрафым ал къумач кийгенде.

Кель, бааръ, мевсимлер султаны,
Севгиге, эмекке рух берип.
Гулленсин советлер ватаны,
Тынчлыкъ йырыны котерип.

Пенджере, къапылар кенъ, ачыкъ.
Эр эвде баарьнинъ шады бар.
Йибиршим сачларын дагъытып,
Кузьгюде безене багъчалар.

Баарьнинъ шенъренки долана,
Улькемнинъ топрагъы, ташында.
Зевкъланып балалар ойнаша,
Пускюрген чешмелер башында.

Не гузель джанлана оюмда
Тепречте хоранлар тепкеним.
Ешерген чименлер къойнунда
Къыдырлез лялеси опыкеним.

1940 с.

Севги йыры

Гульдестени узаткъанда джилъвеленип
бакъасынъ,
Козълеринънен юрегиме сёнмез атеш
якъасынъ.

Чин севгимнинъ шаатыдыр шу букетте
ал гуллер.
Татлы сесинъ алып келе эр кунъ саба
бульбуллер.

Сенинъ гузель къыяфетинъ мени ишке
джоштура,
Ильхам бере, йыр тиздире, къафиелер
къоштура.
Чапалана яш юрегим, санки дерья
ташкъыны,
Эсир алдынъ, эй гузелим, гонъюлимнинъ
ашкъыны.

Танъ юкъумны ювып кете кучлю дуйгъу
селлери,
Къулагъыма сени айта саба сааръ еллери.
Айтчы, джаным, севгидайын кучлю
дуйгъу бармы экен?
Омюримнинъ гузеллиги чебер эли яр экен.
1960 с.

Не ичюн?

Сеферли ёллардан бекледим мен сени
Сааръде келир де, къапымны къакъар деп.
Чокъ йылар отъсе де, унутмаз о мени,
Теляшлы гъурурнен юзюме бакъар деп.

Ынджынмай бекледим, ёлларгъа къарадым,
Къальбимде сырымны гизледим эллерден.
Отъкенден, кеткенден тельмирип сорадым.
Сорадым ёрулув бильмеген еллерден.

Унутмам, пек якъын эди де гонълюмиз,
Аджеба, не ичюн шашырдынъ ёлунъны?
Къаякъта къадды о атешли севгимиз?!
Не ичюн утуттынъ солмагъан гулюнъни?

Не ичюн омюрге къарадынъ афыдан,
Аджеп, ким сукълана шимдики алынъа.
Озюнге рух берип, бакъсанъ да къапыдан,
Бульбуллер энди ич къонмайлар далынъа.

Арабанъ чаналай, юрьсенъ де эништен,
Ким сени айбетлер чаларгъан чагъынъда?
Акъикъий севгини джильвеге денъишсенъ,
Нагъменен къушчыкълар отерми
багъынъда?

Билем мен, энди чокъ окюне-янасынъ,
Къартлыгъынъ «къапыдан бакъам»
деп тургъанда.
Кимерде теренден «Ах!» чекип аласынъ,
Коксюнъде юрегинъ кедерли ургъанда.
1959 с.

Севинем керчектен

Сабадан ёл алдым,
Достумнынъ эвине.
Хаялнен оралдым
Севине-севине.
Бакъам мен нотасын
Алгъан о элине,
Юрекни сызлата
Сазынынъ телинен.
Кельдим мен хайырлап
Достума пианино,
Севинем, инанынъ,
Севинем керчектен.
Бардым да мен онынъ
Якъынлап янына.

Узаттым гульдесте
Чешит сой чечектен.

Севинем достларым
Гурь омюр сюрселер.
Шерефнен кирселер
Аятнынъ төрюне.
Севинем керчектен
Елькенлер керселер
Сеферли ёлларнынъ
Аджайип орюне.
Севинем, инанынъ
Дерьяны ашсалар,
Копюрип баарьки
Сельдайын ташсалар,
Севинем къавратмай
Остюрсе бостанны,
Омюрнен нагъышлап
Яратса дестанны.

Кунъджюлик бильмеген
Достларны бегенем,
Гонъюльни джоштургъан
Сазына севином.
Севинем урьметнен
Чагъырса эвине,
Къальбимни багъласа
Сазынынъ телине.

«Юз кумюш олгъандже,
Юз таныш» — дегенлер.

Достуна джаныны
Узип де бергенлер.
Бундайын чин достлар
Эльбет чокъ сырада,
Лякин де кунъджюлер
Ёкъ дегиль арада.

Истемем достумнынъ
Гонълюни къырмагъа,
Алдына таш тиреп
Конделен турмагъа.
Билем мен эйилик
Эр шейден абадан,
Я достум алемге
Не къалыр ямандан?
1964 с.

Кель гузель къыз

(Йыр)

Безь бетинъ, къыяфетинъ,
Санки кумюш ай,
Эй, гузель къыз, шу козьлеринъ
Мавы денъиздай.
Гузеллигинъ ошатам мен
Десте гуллерге,
Джирен сачынъ джилъвелене
Серин еллерге.

Сакин денъиз далгъасыдай
Юзюнь муляйим,
Сени корьсем — саф юрегим
Сызлай эр даим.

Кель арувым, кель яныма
Гонълюм къувансын.
Сёнмез севги нагъмелери
Кокте долансын.

1969 с.

Акъшам

Кунеш къойды башыны куньбатыгъа,
Къатмердайын алланды кечки чабакъ.
Инджи такъты мавы кок къанатына,
Табиатнен зевкъланып куле эр якъ.

Ай да кезе джылмайып мавы кокте,
Гонъюллерде уянта севги назын.
Эльбет, севги джанлана яш юректе,
Не хош келе омюрнинъ шенъли язы.

Толкъунлана саф ава тегеректе,
Джанлы барлыкъ тельмирип нефес ала.
Элинде гуль, таянган тал терекке,
Сарышын о бир йигит ойгъа дала.

Иштен къайта чынълашып тотай къызлар,
Къучакъ ача табиат къадифеси.

Кузыгюдайын безене шенъ йылдызлар,
Ялдап келе узакътан къавал сеси.

Акъшам ола, орталыкъ чубарлана,
Йигит кене таянган тал терекке.
Кимни беклей аджеба, эфкярлана,
Ара-сыра козь ташлай чевре четке.

1970 с.

Достума

*(Биология илимлери докторы
Зоре Аблямитовагъа)*

Бугунькидай эсимде, айткан эдинъ
Етерим деп, илимнинъ мензилине.
Иссе къошып шу парлакъ келеджекнинъ
Кешфиятлы, гуръдели сеферине.

Денъиз тюбю алемин сырын ачып,
Ёл тешединъ аджайип кешфияткъа.
Безмей-талмай сен кездинъ дерья ашып,
Хаялынъны чыкъардынъ акъикъаткъа.

Чебер, эм де иш севген къолларынгда
Илим-феннинъ алтындан анахтары.
Не къадар кучъ, гъайрет бар багъырынгда!
Юрегингде сынъырсыз ифтихарынъ.

Эльбет, Зоре, гъурурынъ бу ифтихар,
Бешигинъни тепреткен улу ильге.
Сеңде къувет, чыдамлыкъ, ираде бар,
Дестан олып отъкендай тильден-тильге.
1938 с.

Меслекдешиме

(Шаир Риза Халигке)

Эсимде, ялылар боюнда
Севинчли тюркюлер йырладыкъ.
Бельсенип илим-фен ёлунда,
Омюрни бильгинен сырладыкъ.

Ёргъунлыкъ недир, ич бильмедик,
Яш омюр сувлардан акъкъанда.
Эследим, шенъ ве шад яшлыкъны
Газетте ресминъе бакъкъанда.

Окъудым, йырларынъ анъладым,
Къанлы дженк ёллары кечкенсинъ.
Дайининъ чалашы огюнде
Ватанчюн ант-емин эткенсинъ.

Йылтырай баарьки кунешдай
Шуретли орденлер коксюнъде,
Къа, насыл джошмасын къалемим
Меслекдеш достумны корьгенде.
1965 с.

Сен эдинъ

(Пушкинге)

Эсимде, ралелер башында,
«Эйкель»ни эзберлеп алгъаным.
Тельмирип он еди яшымда,
Иджадий хаялгъа далгъаным.

Сен эдинъ зифт къара куньлерде,
Чыракълар якъмакъчюн бельсенген.
Сен эдинъ джефалы куньлерде,
Адалет ёлунда сесленген.

Сен эдинъ эмекчи адамгъа
Инсанлыкъ дуйгъусы беслеген.
Догъаджакъ кунешнинъ шевкъыны,
Бир асыр алдындан эслеген.

Сенинъ де пек буюк иссенъ бар,
Улькемде ачылгъан гуллерде.
Ольмеди, ольмейджек о йырлар,
Урь-сербест халкъымнынъ тилинде.

Къалдыргъан мирасынъ-хазине,
Айбетлеп-урьметлеп анъамыз.
Етмединъ нур сачкъан куньлерге,
Эльбетте биз онъа янамыз.

1939 с.

Эсимде

Тельмирдим гонъялумни охшагъан сёзлерге,
Севгинъни джилъвенен нагъышлап бергенде.
Ишандым, ант этип сюзюльген козьлерге,
Къальбимде чин севги доланып юрьгенде.

Эсимде, «ёлунъда мешъалим» дегенинъ,
Атешли сёзлернен пешимден кезгенинъ.
Эсимде, «тарланъа къонарым» дегенинъ,
«Йыр олып къальбинъе толарым» дегенинъ.

Сюрмелер олып сен чекильдинъ козюме,
«Ильванлар олайым» — дединъ сен юзюме.
Эсимде «гедженъе чыракъым» дегенинъ
«Йыбыршым сачынъа таракъым» дегенинъ.

Эсимде, муляйим сёзлеринъ, эй, гузель
Динъледим тельмирип эр куню учъ мезель.
Сынъырсыз хаялнен сокъакълар бойладым,
Кене де сыр бермей, теренден ойладым.

«Эмекте шан-шурет коръсетчи» дедим мен,
«Тарлада гемилер юрсетчи» дедим мен.
Теляшнен юзюме тикилип бакътынъ сен,
Сонъ дединъ: «Бахтымны эмекте
таптым мен».

Йырларынъ янъгъырай Ташкентнинъ
къойнунда,
Эшитип эмекчи урь халкъым рухлана.
Долана Бухара, Самаркъанд боюнда,
Эшите Наманган, Андижан, Фергана.

Динъледи къардашлар — къазах да,
къыргъыз да,
Юксельди аэнкинъ Кавказнынъ кокюнде.
Динъледи эшкънен кумюш ай, йылдыз да,
Ёлунъа нур сачып нефтли Баку да.

Йырларынъ пек севип, тельмирип
динълеймиз,
Юрегим рухлана къальбим севине.
Оларны эбедий сакълармыз гонъюльде,
Биз сени анъармыз, анъармыз кене де.
1967 с.

Шаирге

Мудавмет сен терен ойларгъа даласынъ,
Кимерде сес-солукъ эшитмей къаласынъ.
Тельмирип отурсанъ столнынъ башында,
Мевзулар сергиси долана къаршынъда.

Ашыкъа эр бири мираскъа кирмеге,
Гонъюллер осьтюрип, юрт бойлап
джурмеге.

Ярышыкъ омюрден эзгилер тапасынъ,
Сёзлерден эбедий дестанлар япасынъ.

Кимерде бегенмей, сызгъылап атасынъ,
Шу анъде ынджынып къан-терге
батасынъ.

Билем мен, энъ татлы юкъунъны
болесинъ,
Геджеси багъчада ойланып юресинъ.

Юкъусыз геджелер саймакънен битерми?
Бу назик санаткъа джуйрукълар етерми?
Инсаннынъ муреккеп рухыны билесинъ,
Омюрге нур олып авеснен киресинъ.

Давушынъ юкселе къоджаман дагъларгъа,
Къуш олып къонасынъ зинетли багъларгъа.
Энъ узакъ кошеге йырларынъ сес бере,
Шенъ-хафиф ельчиклер аэнкин кетире.

Мысрангъа батырнынъ силинмез ызы бар,
Улькенинъ энъ чебер памукъчы кызы бар.
Шуретли эмегинъ азамат илимде,
Эр сёзинъ, ибаренъ халкъымнынъ тилинде.

1972 с.

Анам

Козь яшлар не ичюн кыйнайсыз сиз мени,
Эсиме тюшкенде кыйметли анайым.
Кимерде пычакъдай делесиз гонълюмни,
Мен сизге ич кършы турып да олмайым.

«Ах, анам» дегенде узюле джигерим,
Беденде къаным да мийиме ура.
Энъ яхшы сырдашым экенсинъ, мегерим,
Талпынып къарасам къанатым кыйрыла.

Хатримде, эр акъшам талашып кыйнунъа,
Кольмегинъ енъини авучлап яткъаным.
Кичкене кърдашым сарылып бойнунъа,
Ортанджы кърдашым сачынъны туткъаны.

Чыкъмайсынъ эсимден чокъ йыллар
отъсе де,
Яшлыкътан эмекке огретинъ сен мени.
Сачымнынъ къарасы чаларып битсе де,
Кедеринъ кене де тырмалай гонълюмни.

Чыкъмайсынъ эсимден, къанынъ бар
къанымда,
Ойлансам кенъ ёлунъ тар киби корюне.
Сонъ нефес алгъанда тапылдым янынъда,
«Разыман» дегенинъ къальбимнинъ тёрюнде.

«Бу — аят къануны, ич къаршы
туралмам», —
Деп кокюс кечирип сабырнен даянам.
Аначюн севгимни ич кимге бералмам
Окюнген аналар корьгенде пек янам.

Ачтым мен къыйметли анагъа багъышлап
Къальбимде сакълангъан тюкенмез
сырымны.
Яздым мен энъ азиз адамны алгъышлап,
Юрекни сызлаткъан аэнкли йырымны.

Тынч турмай кене де талпына къалемим,
Бу азиз инсангъа къа, насыл джошмасын?
Бармы экен аслыда шаирлер алемде,
Аэнкли сазына ананы къошмасын?
1937 с.

Ана юреги

Эрте кузьде раатланып кезем шеэр
багъында,
Бильмем нелер хаялланып дерен ойгъа
далгъаным.
Бир къарасам, тааджиплендим, битайчыкъ
бар янымда
Аслы онынъ кельгенини мен эслемей
къалдым.

Селям бердим бу къартийге, ал-эвалын
сорадым,
Таныгъандай олып оны эм тикилип
къарадым.
Селям алып, кулюмсиреп бакъты
меним козюме,
Пек мулайим бир тебессюм сездим
онынъ юзюнде.

Къарарымджа яшы кельген аман-аман
етмишке
Козълерининъ тюблерине къара ёлакъ
чекильген.
Агъзындаки япма тишлер бенъзей эди
кумюшке
Аркъа чыкъкъан, юз бурюшкен, эм де бели
букюльген.

Битайчыкъны къолтыкълады, ярдым эттим
джурмеге,
Бираздан сонъ мен башладым онъа суаль
бермеге.
— Айт, къартийим, киминъиз бар?
Сиз къаерде яшайсыз?
Башынъыздан коп къасевет кечиргенге
ошайсыз.

Бир къач адым юрьгенден сонъ къартий
гъарип ёрулды,
Скемлеге отурмагъа — четке таба бурулды.

Отургъан сонъ скемлеге, манъа назар
ташлады
Меним берген суалиме джевап берип
башлады.

«Эбет, балам, аджджы-татлы эпси кельди
башыма,
Аман-аман келип къалдым энди 70 яшына.
Докъуз эвлят мен догъурдым, ондан дёрти
сагъ эди,
Олар манъа буюк аркъа, кокке еткен
дагъ эди.

Къыркъ биринджи сенесининъ тамам
июль айында,
Къанлы дженкке чыкып кетти
Серверимнен Сейдамет.
Къыркъ экининъ баарине мис къокъулы
майында
Повестканен чагъырылды кучюк огълум
Къуртамет.

Огъуларым джёнеткен сонъ, яш къызымнен
къалдым мен
Асретликтен кедерленип терен ойгъа
далдым мен.
Эр кунъ тиктим козьлеримни койнинъ
улу ёлуна
Къуванчнен гъурурландым, мектюп кельсе
къолума.

Сагъ къайтарлар умюдимнен
 гедже-куньдюз къарадым,
Кокте учкъан ктушчыкълардан
 балларымны сорадым.
Юречигим тельчеленди, кедерленди, эзийди,
Беш йыл манъя гъает узун чокъ
 йылдайын сезильди.

Беш йылдан сонъ пенджеремни
къакъты эляк хабери
Эсим кетти, матем тутты къаралдымнынъ
эр ери».

Дерен нефес алды къартий
торлангъанда козьлери
Юрегимни эзип кетти онынъ гъамлы сёзлери.

[illegible]

Яваш-яваш чалыштым да, остюрдим
мен къызымны
Чин эмекнен эльде этим отъмегимни,
тузумны.

Бойгъа етти, кельди тамам
йигирми бир яшына,
Гуль черели къыз чагъында севда
тюшти башына.

Эльбет, къызым кимни севсе,
одыр меним киевим,
Дедим онъа, азыр тура мына сизге бу эвим.
Лякин дедим, эвленген сонъ,
мени къолдан ташлама,
Омюримни къыскъартыджы
марафетлер башлама.

«Эгер киев яман олса, къызынъдан коръ»
деселер,
Аталарнынъ сёзлерине догъру
къыймет кеселер.
Лякин балам янъылмады,
тюштим яхшы киевге,
Санки дерсинъ бир эвлядым къайтып
кельди бу эвге.

Ынджытмады олар мени, къол устюнде
туттылар,
Манъа шербет ичиргенде озълери
сув юттылар.
Мабет-татув яшадылар, бала-чагъа
корьдилер,
Байрам-тойнынъ, джыйынларнынъ
сефасыны сюрдилер.

Экеви де чалыштылар, баш-козь
олдым балларгъа,
Байрам сайын мукаяфатлар чокъ
берильди оларгъа.
Бир кунъ къызым иштен кельди,
чырайы акъ кетендай,
«Агъыр хастам, аначыгъым,
больницагъа кетем», — дей.

Алып кеттик больницагъа,
анда алып къалдылар,
Хасталыгъын бильмек ичюн озюн
айры салдылар.
Афта кечти, эким деди «бидраз ятар о мында,
Акъ шариклер пек кобийген
къызынъызнынъ къанында».

«Деваламакъ агъыр» деди,
хасталыгъы кечиккен,
Бармы экен мендай этип эвляд ичюн
зар чеккен?
Эр бир тюрлю чарелерге
баш урдылар экимлер,
«Сувукъ олюм панджасындан
къуртарайыкъ», дедилер.

Бир ай ятты, файда олмай,
кечиктирген озюни,
Сары кетен къаплап алды наргъа
бенъзер юзюни.

Рефат десенъ кедерленип
хастадайын сарарды,
Больницагъа эр кунъ барып,
хатирини сорады.

Айырылмадым мен яныңдан,
вефат этти тизимде,
Джылай-джылай яш къалмады
меним эки козюмде.
Рефат да шай янды-куйди,
къара матем багълады,
«Балларыма сендай ана ким олур?» —
деп агълады.

Козь яш тѣктим, эвядымны къара
ерге салдым деп,
Етимдайын орьселенип янгъыыз
озюм къалдым деп.
Рефат деди: «Кене мени
огълунъдайын билирсинъ,
Меним тапкъан отъмегимден
озюнге де тилерсинъ.

Азаплатмам, анай, — деди, —
кене еринъ тѣрюмде,
Мен сагъ экеч кедерленме,
кучъ-къудретим еринде».
Алгъышладым киевимни,
барып опытим козюнден,
Юречигим фераланды онынъ
татлы сѣзюнден.

Къыз чагъында эвленсе де,
озю эвлят корьмеген,
Эри тентек эр кунъ ичип онъа
джурюш бермеген.

Рефатнен де бир давасыз
мабет-татув яшайлар,
Четтен бакъсанъ, бир ананынъ
баласына ошайлар.
Энди, балам, къарышмайым
сувына эм ашына,
Къуванчнен нефес алам мына етмиш яшында.

Энъ кичкене торунчыгъым эди эки яшында,
Шимди исе алты толды, кельген эси башына.
Себиянынъ къуджагъындан
адымламай о четке,
Буюклери юзюн опип
джёнеп кете мектепке».

Мен къартийнинъ сёзюн болип,
хулясагъа башладым,
«Озюнъиз де пек акъыллы къадынсыз» —
деп ташладым.
«Бир корьгенде къыймет кесмек зор»
деп бакъты козюме,
Мен де кене кулюмсиреп
девам эттим сёзюме.

«Май бардакънынъ, — дедим, —
майы ийип турар юзюне»,
Битай гъарип пек севинди
бу якъымлы сёзюме.
«Кеч олды» — деп турды къартий,
мен къолтыкълап юрьсеттим,
Багъдан чыкътыкъ кенъ сокъакъкъа,
автобускъа минсеттим.
1966 с.

Ана къайгъысы

Къаранлыкъ геджеде юкъусы болюнди,
Эйджаннен сескенип турды бу ана.
Пенджере алдында бир кольге корюнди,
Кимнидир къыдырып этрафны долана.

Учъ эвлят джёнеткен бу ана къыркъ бирде,
Кок конверт кечиксе — юреги тельмирген.
Къыркъ учънинъ къышында,
къыркъ дёртнинъ кузюнде,
«Эляк» деп фронттан хаберлер кельген.

Буюги взвода командир эм танкист,
Нефретли гъазапнен джёнеген курешке.
Къоркъмагъан къуршундан алевли
коммунист,
Коксюни тиреген дешетли атешке.

...Кунешли сабанынъ муляйим еллери
Ананынъ чаларгъан сачыны тарады.
Курсюнди къайгъынен, титреди эллери
Сокъакъкъа чыкъты да, ёлларгъа къарады.

Козьлерин узьмеди, узакъкъа бакъты,
«Кенджетай эвлядым, Фикретим» — деди.
Юзюнден буллятордай тамчылар акъты,
Асретли юрегин кедерлер эди.

Къыркъ бешнинъ кунешли баари эди,
Кенджеси Фикретни тюшюнде коръди.
Мунарлы сабанынъ саари эди,
Сескенип-абдырап еринден турды.

Юзюни сыйпады баарьнинъ авасы,
Кедерли адымлай сельбилер боюнда.
Ананынъ къальбинде учъ азиз баласы,
Оларнынъ экеви дым топракъ къойнунда.

Къайгъысы тазерип бу ерде кезгенде
Къарт сельби гуя ки: «Кичкененъ сагъ!» —
деди.
Теляшлы гонтьюнде енгиллик сезгенде,
Юректе къайгъысы къуванчнен болюнди.

Джианны янгъгыртып 9 май кельгенде
Кунъ сайын тельмирип эвлядын бекледи.
Авропа устюнде ал кунеш кульгенде,
Ана да, букюльген белини тикледи.

Пенджере къакъылды ай ярыкъ геджеси,
Легендар къыркъ бешнинъ севимли кузюнде.
Енъишнен къайткъанда севимли кеңджеси,
Ал гуллер ачылды ананынъ юзюнде.

1954 с.

Зерресини тюшюрме

Зерресини тюшюрме, отъмекни сакъла,
Адамзат омрюнде энъ эсас азыкътыр.
Инсанлыкъ борджунъны унутма, сакъла,
Ниметни хорласанъ, таптасанъ — языкътыр.

Унутма, онъа да чокъ эмек синъген,
Къан-терлер тѣкюльген бозрайгъан
къыртышта.

Йигитлер челиктен атларгъа минген,
Сертийген кузьлерде, ачувлы къышта.

Небатат гъыдасын топракътан эмген,
Койлюнинъ элинен кубрелер синъген.
Кучюне-кучъ къошкъан мазаллы эллер,
Дерьядай шувулдап ешерген чѣллер.

Эльбетте, бильмекчюн топракънынъ сырын,
Къафасын чокъ ёргъан азамат эрлер.
Сааръден кечкедже комбайн йырын
Усанмай динълеген меджасыз ерлер.

Ниметни хорлама, отъмекни сакъла,
Адамзат омрюнде энъ эсас азыкътыр.
Инсанлыкъ борджунъны эр даим акъла,
Диремин тюшюрип таптасанъ азыкътыр.

1977 с.

Къадын сабыры

Эмирвели тамам энди йигирми секиз яшында,
Кестане тюрс узун перчем

культелене башында.

Ат патлатып тюшти энди къыз

къыдырув ёлуна,

Тырачланды, алтын саат

такъып чыкъты къолуна.

Узакъ койге барайым деп кельди

онынъ оюна,

Чокъ кыызчыкълар алданалар

йигитлернинъ боюна.

Эмирвели кенъ омузлы, узун бойлу, мазаллы,

Кевдесине гъурурланып,

къыз кыдыра заваллы.

Узакъ койде бир танышы

ярдымлашты ишине,

Макъсадыны тюшюндирди

тувгъан-урув, эшине.

Мына шайтып аңладылар
не мерамнен кельгенин,
Афталарнен кыз кыдырып,
ишин чюйге ильгенин.

Деди досту: «Бир кыыз таптыкъ,
ады онынъ Мевсиле,
Бабасынынъ ады Керим,
анасынынъ Теслиме».
Узун сёзни кыыскъа кесип,
къарар берди корьмеге,
Гонъюлине якъса эгер, сёз кесим де бермеге.

Бир кунъ акъшам Мевсиленен
корюштилер кинода,
Медениет сарайында, эки къатлы бинада.
Эмирвели пек бегенди,
къызгъа бакъып тоймады,
Бир корьгенде сёз кесими берейим
деп къоймады.

«Бираз вакъыт, — деди кызычлыкъ, —
бир ойланып къарайым.
Пек аджеле иш тутулмаз,
эш-достлардан сорайым».
Йигит къоркъты «Мевсилени
чыкъарарлар изден» деп,
«Ичкенимни эшитселер къуртулырым
кыыздан» деп.

Бир кунъ буны сорап бильди
Мевсиленинъ озюнден,
Джевап берди, лякин яшы
тыйылмады козюнден.

Али акъай мектюп язды тувгъан-ырув союна,
(Ах... Мевсиле къызды онынъ
сельбидайын боюна).

Мектюп алып эки эмдже
джетеклешип кельдилер,
Яхшы этип меселенинъ асылыны бильдилер.

Эки эмдже этрафтаки къомшуларны топлады,
Халкъ огюнде яш киевге къатты
тазир башлады.

Ана шайтип ишни бираз ятыштырып
кеттилер,
Мевсилени къомшуларгъа
пек сымарыш этилер.

Эмирвели бираз вакъыт ичкисини ташлады,
Йыл кечмеден кене шайтып
марефетин башлады.

Къасеветтен Мевсиленинъ янды
ичи-багъыры,
«Ничюн мангъа юкленильген
бу омюрнинъ агъыры?»

Деп яш ана кедерленип баласына къарады,
Янакъларын сыйпап опыти
гуръ сачыны тарады.

Бир баласы этек тута, экинджиси эшинде,
Ана гъарип джан чекише, баба ички пешинде.

Балаларны бир-бирине энди къошты дегенде,
Буюк огълу Мурадасыл

беш яшына кельгенде,
Гъарип къадын хасталанды отуз эки яшында,
Мына энди феякетлер тюшти баба башына.

Козь алдында чипчедайын
чивильдеше яш бала,
Бабасынынъ юрегине окълар келип къадала.
Отъкенлерге ачувлана, тишин сыкъа яш баба,
Кене онъа ярдым эте тувгъан-урув, акъраба.

Хасталыгъы гъает джиддий
больницагъа салдылар,
Тешкермеге венасындан бираз да
къан алдылар.
Тишин-тишке сыкъып ята,
чыкъармай о сесини,
Арарети котерильсе, кяде джоя эсини.

Эмирвели теджрибели экимлерге баш урды,
Шеэрлерден энъ макътавлы
профессор къыдырды.
Етип кельди профессор къадын,
агъыр алында
Баш экимнен къарт эмшире укол япа янында.

Гъает юксек арарети, чапалана яш юрек,
Агъырлыкъны енъмек ичюн сабыр,
ираде керек.
Бу къадыннынъ сабырына
ишандылар экимлер,
«Ираденен хасталыгъын, эльбет,
енъер» — дедилер.

Эси кельмей, профессор
джёнемеди болуктен,
Къуртардылар яш къадынны
мераметсиз олюмден.
Янъы-янъы иляджлардан
язып берди къолуна,
Буюк алгъыш, тешеккюрнен
азырланды ёлуна.

О деди ки: — «Керек олса
операция япармыз,
Яш омюрни узатмагъа илле чаре тапармыз».
Иляджларнен яш Мевсиле
козюн ачып башлады,
Эмирвели кирип кельсе, онъа назар ташлады.

Тургъан сайын онъгъа бакъа,
келе энди озюне,
Эмирвели бакъып тоймай
Мевсиленинъ юзюне.

— Больницадан чыкъса энди,
ич агъыртмам джаныны,
Энди аслы яман ёлда
чыкъармам озь намымны.

Бир айдан сонъ Мевсилени
алып кельди эвине,
Эвнинъ агъыр хызметини озю алды элине.
Тевбе этти Эмирвели, эсин джыйды башына,
Эм озю де якъынлашты отуз алты яшына.

«Энди мен де омюр коръдим», —
деп Мевсиле къувана.
Олды бала-чагъасынен пек бахытлы бу ана.
1963 с.

Ана

Багърынъ кенъ, ошатам далгъалы денъизге,
Сенсинъ бар дюньяны сютюньнен эмизген.
Ошатам мен сени кунешли саильге,
Аналар темсили денильген бу ильге.

Багърынъ кенъ, ошатам махсулдар
топракъкъа,
Ошатам салкъын сув пускюрген
чокъракъкъа.
Къарасам, изинъ бар кяинат тёринде,
Кунеш, ай, Чолпан да санъа тенъ корюне.

Динълединъ, азизим, топларнынъ сесини,
Шинелинъ тельчелеп отъкенде къасыргъа.
Мердликнен душманнынъ алдынъ сен эсини,
Енъишнен из ташлап тылсымлы асыргъа.

Ильхамсынъ, гузелим, шаирге, кедайгъа,
Къаныкъып йырласам, гонълюмден
нур чагълай.
Шефкъатсыз чырайлар сытылса анайгъа,
Керчектен ынджынам, юрегим къан агълай.

Къальбимден нур эмген рагъбетли сатырым,
Бурюшкен юзюнъни даима сыйпасын.
Ольгендже энъ эйи сёзлерим айтырым,
Аналар гонълюнде эбедий ер алсын.

Ким сени ынджытса, бенъзинъни солдурса,
Виджданын хырпалар омюрнинъ къамчысы.
Геджелер терк этип козь юммай болдурсам,
Кене де тёкюлир къалемим тамчысы.

1958 с.

Балалыгъым

Пичен коръсем балалыгъым эске келе,
Куенкъорай къокъусына севда олам.
Козь алдымда онъ барлакълар кевделене,
Кобелекдай къонмакъны да хаялланам.

Пичен иси магнит киби мени тарта,
Эсир тюшем тогъайларнынъ лялесине.
Пичен корьсем, гонгълюмде севги арта,
Байырларнынъ чинар-чечек, нанесине.

Алачубар кобелеклер козь алдымда,
Сурпек башлы чечеклерге учып къона.
Эльбет, чёльнинъ манзарасы хаялымда,
Сукюнетни бозып уча ешилъ сона.

Чокъ ойнадым бешбашларнынъ арасында,
Ич кимсеге кетирмедим зарар-зиян.
Кимерде бир къомшумызнынъ къорасында,
Джыя эдик къызыл, къара борласындан.

Корип къалса — таякъ алып чапа эди,
Къояндайын къача эдик эвимизге.
Сонъ анама келип бизни чакъа эди,
Анам зыкъы бере эди эпимизге.

1940 с.

Орманда

Орман тынч, пек татлы юкъугъа далгъандай,
Этрафкъа сепиле кумюшдай нурлу ай.
Чырылдай бир къушчыкъ анасыз
къалгъандай,
Тынчлыкъ, ах... сени тынчлыкъ,
юрегим сыйпалай.

Тынчлыкъ адамзат омрюн узата,
Табиат барлыкънынъ къудретин сездире.
Тынчлыкъ севгиси ильхамны къозгъата,
Гонъюльни айбетлеп, хош йырлар тиздире.

Тав юкълай, санарсынъ ем-ешиль бешикте,
Къушчыкълар талгъындан айнени чалалар.
Эрувсип сув акъа джыранды-тешиктен,
Тик чамлар, эменлер сескенип алалар.

Тек озен юкъламай, макъамын котере,
Орманны къучакълап, ругъа далдыра.
Бу лева аяткъа не къадар зевкъ бере,
Инсанда омюрлик исини къалдыра.

Не акъта йырлай бу озенчик динъле, бакъ.
Шеффав сув салкъыны джильвенен
ургъанда.

Эзгиси — тынчлыкъ, эшите эр бир якъ,
Мавы танъ уфукъны къучакълап тургъанда.

Сааръни сезгендай къартайгъан эменлер,
Мулайим тавурнен гъурурлы бакъалар.
Къадифе-къамкъанен бурюнген чименлер,
Этрафкъа аджайип гульчембер такъалар.

Чересин сыйпалай энъ назик къокъулар,
Нефесин джибере эр джанлы уджейре.
Къушчыкълар гульдесте ювасын токъуйлар,
Табиат нешэси омюрге шевкъ бере.

Орман да табиий макъаткъа бурюнген,
Санарсынъ рессамлар фырчынен сырлагъан.
Ашыкълар, кедайлар къальбининъ тёрюнде
Аэнкли макъамын бу ерде йырагъан.

1976 с.

Танъ ильхамы

Бугунъ де пек эрте юкъудан уяндым,
Козьлерим чылпыкълы, эльбетте,
къарным ач.
Турмагъа бельсенип, ястыкъкъа таяндым,
Балконда эследим гузель бир къарылгъач.
Чамашыр телининъ устюне ерлешкен,
Энъ назик эзгинен юрекни сызлата.
Санарсынъ хош хабер кетирген дост-эштен,
Тельмирдим, самимий достлукъны анълата.

Пек джиддий тавурнен динъледим сазыны,
Чокъ достлар хаялдан кинодай оттилер.
Оларнен кечирген омрюмнинъ языны,
Чаларгъан далгъалар алды да кеттилер.
Эй, гузель къарылгъач, селямым ал да кет
Индемей, омрюмден узюльген достума.
Эй, гонълюм, солма ич, даима седжде эт,
Омрюмнен сырдашкъан иджадий достума.

1966 с.

Бельгисиз аскернинъ къабири

Джылгъанынъ джапында, тикме таш янында,
Чечекнен ортюльген мезар бар.
Кечкенлер баш эгип къабирнинъ янында
Юректен аджынып токътайлар.

Аналар токътала, гъам-кедер бетинде,
Ах чеке, козьлери торлана.
Кимиси отурып мезарнынъ четинде
Эвлядын хатырлап зарлана.

Эльбетте, гъарипнинъ севимли анасы
«Огълум», — деп белини буккендир.
Хатрине кельгенде огълунунъ сымасы
Не къадар козьашлар тѣккендир.

Мезарнынъ башында шырныкълы къартбаба
Кунюни эмекнен озгъара.
О къартны бу ерде корем мен эр саба —
Гуль эке, чечеклер суvara.

Бир куню кене де бу ерде токъталдым,
Бабайгъа яваштан сѣз къоштым.
Мезарны сырлагъан ишини макътадым,
Бегенди, джылмайып, о джошты.

— Эй, къызым, — деди ве башыны изеди, —
Сѣзлеринъ якъымлы гонълюме.

Чокъ йыллар йылышты, умятим узьмедим,
Бекледим кенджетай огълумны.

Унутмам, геджелер куньдюзге дёнсе де,
Череси силинмей анъымдан.
Бекледим, семада йылдызым сёнсе де,
Бекледим гъалебе танъында.

Джеббеде о киби бинълери джан берди
Улу халкъ, азиз юрт шанына.
Улькемде бинълернен абиде тикленди
Ольмейджек батырлар намына.

Къурбанлар хатрасы эбедий силинмез,
Кечмекте несильден-несильге.
Седжденен баш эге мукъаддес илимиз
Азамат эйкеллер огюнде.

1980 с.

Вакъыт

Эй, вакъыт, акъасынъ озендай талмай,
Эп огге чапасынъ сен нефес алмай.
Гъалиба ёрулдым, мен бираз талдым,
Окунем, артынъдан еталмай къалдым.

Яшлыкъта сенинънен пек кениш ёл арап,
Талмадым, кеттим эп Парнаскъа къарап.

Гурьдели яшлыгъым янгъынлар сёндюрди,
Сурьатым вызлы эди, дегирмен дёндюрдим.

Зульфимни бем-безд кыравлар ортысе де,
Пенджере джамымны кыартлыгым

чертсе де,

Талпынам, ыдрынам артынъдан етмеге,
Эбедий багъчада гуль олып битмеге.

Хатрелер исинен бенъзим шай солса да,
Омюрден хошланып яшара гурь юрек.
Беденим ёргъунлыкъ эзгиси чалса да,
Къалемим яшлыкъъюн чалышмакъ керек.

Ал кунеш алдымда парылдап тургъанда,
Достларым къалемнен ярынны къургъанда,
«Къартлыкъ», — деп аджизлик

КОСЪТЕРИП КЪАЛМАЙЫМ,

Омюрни пек севем, иркильмей йырлайым.

1985 c.

АНА АЗИЗ ИНСАНДЫР

Джеваире, педагогика институтыны битирип, тербиеджи олгъан сонъ, язгъан «Оджапчем» шииринде, биринджи сыныфтан башлап баланынъ экинджи анасы — оджапчеси олгъаныны яза.

Акъикъатен шай. Тербиеде оджапче, я да оджа баланынъ экинджи ана-бабасы ола. Шаире «Оджапчем» шииринде бала тербиесинде муаллимнинъ алидженап ишини юрегинден чыкъарып яза.

Совет акимиети мейдангъа кельген кунъден башлап, мектепте окъув-тербие меселелери омюрнен багълы алынып барыла. Коммунист партиясы совет мектебининъ огюне эмексевер, адалетли, виджданлы, намуслы, темиз ахлякълы адам тербиелемек вазифесини къойды. Совет оджасына там манасынен инсан тербиелемек киби шерефли вазифе юкленди. Бу вазифени юрегинен къабул этип алгъан совет оджапчеси, шаиренинъ язгъаны киби, балагъа, эмекке севги, девлет мулъкюне сакътлыкъ, Ватангъа садыкълыкъ, бири-бирине достлыкъ, муаббетлик, къавий ираде, илимге севдалыкъ чизгилерини ашлай. Шаире оджапченинъ огютини дюльбер, мундериджели сёзлернен берди: «Илимсиз адам япракъсыз терекке бенъзер, озюни чечексиз багъчадай сезер», деп яза.

Эдебиятнынъ кучю, инсангъа тесири онынъ акъыкый омюрнен багъында, омюр адиселерини типик чизгилерде, догъру акс эттирювиндедир. Джеваире Меджитованынъ шиирлеринде омюр адиселерини бедий образларнен бермеге буюк гъайрет коремиз. Тербиеджи ве ана сыфатынен, онынъ мектеп, тербие, къоранта, ана мевзуларында язгъан шиирлери даа да сыджакъ къабул этиле. «Бизим балалар», «Мектепке» шиирлеринде яш несильнинъ омюрге оптимист бакъышы, келеджекнинъ парлакълыгъына къатты иманы, кетилеяткъан ёлнынъ айдынлыгъыны корюви тасвирлене. Бизим енъишлеримиз гъайретли эмек саесинде, илим ве фенни илерилетюв, онынъ алтындан анахтарыны тапув ёлунен къазанылалар.

Озю ана оларакъ, табийдир ки, Джеваиренинъ яратыджылыгъында, совет къадынынынъ бахтлы омюри, онынъ сербест иши, окъувы, джемаатчылыгъы, девлет идаресинде, илим ве фенде хызмети зиядесинен озюне ер тапа. Джеваире ильки шиирини азат къадыннынъ федакярлыгъына, онынъ джемиетте ойнай биледжек ролуне, эрнен бир сырада джемиетте муджизе косътере бильмек икътидарында олгъанына багъышлап яза: мектеп аркъадашы Зоренинъ парашют спорты устасы олгъаныны тасвирлей. Экинджи шиирини 1938 сенеси Москвадан Узакъ Шаркъкъа токътамай

учкъан совет пилотлары Гризодубова, Осипенко, Раскова киби джесюр, къараман къадынларгъа багъышлай: «Энъ ог сафта тураджакъ бизим къызлар», — деп нетидже япа. Эльбетте, догъру айта.

Къадынлыкъ — девиримизнинъ акъикъатен сёнмейджек йылдызымыздыр. Шаире мектеп аркъадашы, парашют спорты авескъяры Зоре Аблякимованынъ образыны тасвирге 1962 сенеси бир даа къайта. Бу сефер Зоре окъуйыджыгъа биология илимлери докторы оларакъ такъдим этиле.

Шаире шай яза:

«Бугунькидай эсимде, айткъан эдинъ:
Етерим деп, илимнинъ мензилине,
Иссе къошып шу парлакъ келеджекнинъ
Кешфиятлы, гуръдели сеферине».

Илим, фен саасында аджайип федакярлыкъ косътерген совет къадыны азмы? Шаире земане къадынынынъ джемиетте ролуне багъышлап бир сыра бедий шиирлер язды. О, ана образыны шай бере:

«Сабийлик чагъымнынъ саари ана,
Осьмюрлик девримнинъ баари ана,
Умютим, хаялым багълыдыр санъа,
Омрюмнинъ гъонджеси севимли ана!

Геджеде юкъунъны чокъ кере больгенсинъ,
Ойнасам — севинген, мен кульсем —
кульгенсинъ.

Кейфимни бозгъанда, сарарып солгъансынъ,
Дердимнинъ девасы севимли ана!»

Шаире «Ана» шииринен эпимизге анагъа урьмет, севги, сайгъы дуйгъусыны къуветлендире. Ана — азиз бир инсандыр.

Шаиренинъ «Эмшире» серлевалы шииринде де «Ана»да олгъан инсаниетликни, индже дуйгъуларны, инсанны къайгъырув чизгилерини коремиз. Сиз хастаханеде эмширенинъ гедже небетчилигиндеки сакътлыгъына дикъкъат этингиз. О, саатлернен козь юммай, яралыларнынъ энъ сагъыр ынъранувына риает эте.

«Атылып тура о, палаткъа адымлай,
Багърында шефкъатлы аналыкъ дуйгъусы.
Токътамай хастанынъ башыны сыйпалай,
Къозгъала юректе аджынув къайгъысы».

Шаире джемиетте къадыннынъ хызметини косътерген тешвикъий шиирлер де яза. Онынъ «Кель, достым!», «Кельдинъ», «Алтын кузь», «Памукъчы къызлар» серлевалы шиирлери къадыннынъ кой хозяйствосындаки хызметине, хусусан памукъчылыкъта ойнагъан ролуне ве косътерген федакярлыгъына багъышлана. Месея, «Памукъчы къызларгъа» деген шииринде о, эм чагъырув, эм де косътерюв ёлунен

азиз Ватан шерефине япылаяткъан ишни яза, памукъчы къызлар Сафие, Халифе, Гульнар, Риталарнынъ кериде къалмайыкъ деп, эр кунъ эки норма иш япкъанларыны косътере. Шаире халкъны памукъ джыймагъа чагъыра: «Кель тувгъаным, къалдырмайыкъ, чёльде памукънынъ дремини, «акъ алтындыр» хазинемиз, оннен осе, зенгинлеше мемлекетимиз», — дей. «Кельдинъ» адлы шииринде бу чагъырувнынъ эшитильгенини ве чёллернинъ ярашыкъ, солмайджакъ гуллери», «эсмери къызларнынъ» гъайретнен чалышкъанларыны тасвирлей.

Шаире памукъ огърунда курешни тасвиринде девамлы арекет эте. «Козъ айдын» адлы шииринде халкънынъ федакар курешининъ яхшы нетиджелегенини яза:

«Озьбекистан гъурурлана,
Кокюс керип къувана:
Йылыкъ план толып артты,
Буюк байрам — тантана!»

Девиримизнинъ энъ яшавчан шиары, халкъларнынъ джан-гонъюльден якълап чыкъкъан энъ алидженап истеги — барышыкълыкътыр. Шаире Меджитова эсерлеринде тынчыкъ курешини акс эттирмеге бутюн юрегинен гъайрет эте. Бу гъайрет онда сыджакъ бейитлерде акс эттире. «Тынчыкъсевердир адымыз» шииринде яза:

«Москва — Кремль — Барышыкъ!
Тынчлыкъ, достлыкъ эм къардашлыкъ!
Уметин, хаялын, байлагъан,
Эй, Ватан, санъа бу инсанлыкъ!»

Шаире пек догъру къайд эте, бутюн инсанлыкънынъ назары — барышыкълыкънынъ байракъдары — СССР-ге тикильгендир. Тынчлыкъ шиары бизим «эр кунъки эзгимиз, йырымыздыр», бу шиар бизим ичюн мукъаддестир.

Джеваире индже шаиране дуйгъунен язгъан «Не гузель», «Сынъыр бекчиси», «Сен экенсинъ» серлевалы шиирлеринде тынчлыкъ шиарыны котерип чыкъа. Ким истер инсанлар бири-бирини ольдюрсин, балалар оксюз, къадынлар эрсиз, аналар эвлятсыз къалсын? Инсаннынъ бахты-сеадети ичюн нидже заметнен мейдангъа кетирильген маддий ве маневий зенгинликлер виран олсун? Буны ялынъыз башкъасынынъ эмегинен байып, инсан сыфатыны джойгъан империалистлер-фашистлер истерлер. Шаиренинъ тынчлыкъ мевзусында язгъан шиирлери инсанда дженкке ве оны туташтырмакъ истегенлерге къаршы юректен нефрет догъура.

Биз тынчлыкъ тарафдарымыз. Лякин Ватанымызнынъ мудафаасыны ич бир вакъыт зайыфлатмамыз. Партиямызнынъ бу сиясетини эр совет адамы анълай ве Ватаныны къорчаламагъа азырдыр. Шаире халкъымызнынъ бу

антыны сынъыр бекчиси адындан язгъан дёрт-
лигинде шойле ифаде эте:

«Эгер кене дженк башласа, къуршун ягъса,
Мен де онда урь халкъымнынъ
дженкчисийим.

Джан беририМ Ватан ичюн керек олса,
Мен Советлер багъчасынынъ бекчисийим».

Джеваиренинъ юрекке сыджакъ кельген
лирик шиирлеринден «Умют йыры», «Меслек-
дешиме», «Сен эдинъ» эсерлери онынъ дуй-
гъулы, сезекли шаире олгъаныны косътерелер.
О, табият адиселерининъ асыл манасыны анъ-
лап язмагъа, гонгъюль алмагъа, инсан къадрини
бильдирмеге, юрек чапаландырыджы образ-
лар араштырмагъа тырыша. Биз тырыша, деп
айтамыз. Чюнки онда бу айтылгъан тасвирий
хусусиетлер бир тегизликте кетмей. Базы дёрт-
ликлерде сёзлер кереги еринде къойылмай.
Онынъ «Яз теэссуратлары» лирик шииринде
бойле эксиклер чокъ козъге чарпа. Базы шиир-
лерде тасвир, косътерюв ерине, насылдыр бир
вакъианы айтып кечювге ёл бериле.

Абдулла ДЕРМЕНДЖИ.

*«Аят ёлунен»: эдебий-тенкъидий макъалелер
китабы. — Ташкент, 1973 с. — С. 154—159.*

ШИИРИЕТ ХАЗИНЕСИНДЕН ДЕРС АЛГЪАН ЗАМАНДА...

*(Джеваире Меджитованынъ догъгъанына
105 йыл толувы мунасебетинен)*

Шаире Джеваире Меджитованы не вакъыттан танып башлагъанымны хатырласам, хаялымда 45 сене эвель олып кечкен адисе-вакъиалар джанлана. О вакъытлары мен Низамий адына педагогика институтынынъ къырымтатар эдебияты болюгининъ биринджи курс талебеси эдим. Окъуп башламагъа етиштирмедик, бизлерни памукъ джыймагъа ёлладылар. Аязлы сувукъларда да памукъ джыя эдик. Акъшамлары баракларда укюм сюрген достане муит бу сувукъларны рухен джылыта эдик. О вакъытта акъшамлары отъкерильген чешит конкурслар татлит, казлит, руслит талебелерни пек де бирлештирген эди. Шиир конкурсларында Джеваире Меджитованынъ шиирлерини окъуй эдик. Джафер оджа Бекировнынъ талебелерге авале эткен, реферат язмакъ вазифесини Джеваире Меджитованынъ иджадыны огренмекнен багълагъан эдим. О заман аतिकлик этип, «Ленин байрагъы» редакциясына барып, шаиренинъ адресини алгъан эдим. Раатлыкъ куньлерининъ биринде Чырчыкъ шеэринде ерлешкен Юби-

лейный къасабасына ёл алдым. Лезетли чиберек-лернен донатылган софра башында эдебият, халкъ агъыз иджады узеринде къызгъын субет олды. О вакъыт, яни 1974 сенеси апрель айынынъ 16-нда Джеваире аптем манъа озюнинъ «Ешилъ япракъ арасында» шиирлер джыйынтыгъыны багъышлагъан эди. Навоий кутюпханесине барып, шаиренинъ 1970 сенеси нешир олунган «Унутылмаз саифелер» джыйынтыгъыны алып, иджадыны огренмеге башлагъан эдим... Эки джыйынтыкъкъа кирсетилген шиирлерни севип ифадели окъугъаным аля даа хатырамны джоштурмакъталар. Шу маальде сагъ-селямет юрьген шаиремизнен таныш олгъаныма къуванчым ичиме сыгъмай эди...

Омюр сени! О заманда биле, языджы инсан окъуйыджынынъ буюк месулиетликте булунгъаныны юректен сезген эдим. Акъикъатен де, Джеваире аптем язган сатырынынъ эр бир сёзюне месулиетнен янаша эди. Мен анъламаган шиве сёзлерини сабырнен анълатып, исбатлагъаны аля даа акъылымда. Мен о маальде Ташкентте Гъафур Гъулам адына эдебият ве санат нешриятынынъ къырымтатар эдебияты болюгинде муаррир вазифесини беджере эдим. Шаиренинъ «Омюр сазым» шиирлер джыйынтыгъы элиме тюшкенде, шималь шивесининъ эсирлигине тутулган эдим. Окъуйыджыгъа анълайышлы олсун деп, базыларыны тюзетмеге

теклиф эткенимде, о, ред эткен эди... Албу ки, Джеваире аптемнинъ шиирлеринде къулланылгъан сёзлер, бутунъде-бутунъ унутылгъан халкъ тилининъ джевхерлери экен. Шаире миллий асабалыгъымызнынъ хазинесини зенгинлештиреджек бу сёзлю вариет вастасынен девир ондан талап эткен шейлерни язмагъа ынтылгъаныны сенелер кечкен сонъ анъладым.

Экинджи сефер мусафирликте булунгъан вакътымда арамызда олгъан субетлернинъ бирисинде: «Джеваире аптем, сизинъ къулланылгъан сёзлернинъ сатыр астында терен маналар сакълы олгъаныны дуям. Олар шиирингизининъ гъаевий манасыны денгъиштирелер» деп эсерлеринден бир къач мисаль кетиргенимде: «Э, олмаса бош махсул яратмай экеним де...», — дегенини асыл да унутмайым...

Джеваире аптемнен янгъгъыз къалгъан вакъытларымыз везин, къафие, шиирнинъ композицион тизилиши акъкъында меракълы къонушувлар ола эди. О заман шиирлеримни бакъкъан шаиренинъ теклифи, мулязасы ве кескен къыймети шиириет муджизесининъ хазинесинден дерс алгъан заманда асыл олгъан тылсымлы муитке чома эдим. Раббиме хамд олсун ки, бойле муитлер меним омюримде чокъ дефалар олды. Айны заманда да, Черкез-Али, Урие Эдемова, Шамиль Алядин, Риза Фазыл, Айдер Осман, Шакир Селим киби белли иджадий

инсанларнынъ янында булунып, язув усталыгъы ве услубиетини огренмек фурсаты Раббимиз тарафындан бефтан берильмегендир, деп ойланам. Сафтер Нагаев, Аблязиз Велиевнинъ ильмий ве иджадий ишлериме аит тенкъидий бакъышларыны достане къабул эткеним ве хаталарымны тюзетип, белли бир къазанчкъа иришкеним де Раббимизден берильген мерхаметтир деп санам.

О къыйметли дакъкъаларда, Джеваире аптемнен маса башында отурып, шиириет хазинесине далгъаным меним ичюн бир муджизе эди. Шу анълерде шиириет дюнъясында кямиликнен арекет этиув усталыгъыны огренмек козюмни, къальбимни озюне мефтюн эткен эди. О девирден башлап, меним омюримде дигер бир тылсымлы, сёз инджилерини сатырларгъа тизюв омюри башланды. Шаиренинъ къалеми астындан меним шиирлерим бир ренк алып, тюзгюн бир макъамнен окъулдылар. «Юксеклерге сизнен учсам, арзуларым...» сатырларыны мен бойле девам эткен эдим: «Керек олур къавий гъайрет, саф ираде». Озь-озьлюгинден бойле сатырлар догъгъанына тааджиplenген эдим. Джеваире аптемнинъ элинде ойнагъан тылсымлы къалемнинъ мангъа бир бахшыш оларакъ берильмесини арзу эткен эдим. Шу анъде хаялсырап, Джеваире аптемнинъ устюне миллий антер, башына фес кийдирип, элиндеки къалемини мангъа эдие эткенини ис эттим.

Омюримнинъ саифесин сонъ язарым
Гедже-кунъдюз ойгъа далып кяде-кяде...

деп учюнджи, дёртюнджи сатырлар тизишти-
рильди. Бугунъ, бу муитни козюнгъиз огюнде
джанландырмакъ ичюн, авескяр иджатчы ве
белли шаиренинъ иджадиет лабораториясында
асыл олгъан кучючик бир левханы хатырлайым.

Девир акъымы тёрюне ве меним зеиниме
синъип къалгъан мерхум шаиремиз хусусында
45 йылыкъ тезссурат бугунъ онынъ иджадий
ёлуна дигер бир козьнен къыймет кесмеге мени
эп джурьятландыра. Уйкен несиль языджылары
сагъ-селямет олгъанда, олардан аятий фаалиет-
лери акъкъында керекли малюматларны язып
къалдырмагъаным къасеветлендире.

Джеваире Меджитова инкъилябий рухнынъ
тесиринде тербиеленген инсан олгъанына
бакъмадан, джемиетте сильтем берген денъиш-
мелерни ве халкъымызнынъ башына тюшкен
мушкюль мусибетлерни озъ энъсесинде ис
этип, акъикъатны йырлагъан шаире оларакъ
эдебиятымызгъа иссе къошкъандыр.

Алтмышынджи-сексенинджи сенелерде
халкъ омюринде пейда олгъан проблемлерни
шаире Улу Ватан дженки мевзусына мураджаат
этип, айдынлатмагъа тырышкъан эди. Дженкте
гъалебе къазанув кимлерчюндир байрам олса,
Джеваиренинъ шиириетинде гъалебе — матем

куню оларакъ тасвирленди. Чюнки бунынъ иле шаире халкъымызгъа саткъынлыкъ тамгъасы такъылгъаныны, тувгъан оджакълардан марум этильгенини косътермеге ынтылды. Месея: «Къыркъ беш йыл дердини дуйдырмай юре, Огълуны джебэге озгъаргъан ана», «Фаджи-алы о девирлер артта къалды, Тамгъа ташлап къарт тарихнынъ япрагъына». Матем кечми-шине дёнген аятий варлыкънынъ тарихы ве себеплерини делиллер вастасы иле анълатмакъ, айдынлатмакъ вазифеси сюргюнлик девир шириетининъ бойнуна юклendi. Япылмагъан саткъынлыкъ тамгъасындан арынув джерьяны элли сенеге къадар муддетни къаплап алды. Акъикъат сесини булмакъ сёз санаткярларын-дан буюк усталыкъ талап этти.

Джеваире Меджитова шу девирнинъ екяне шаиреси эди. Тамам шу девирде халкънынъ такъдири ве тарихыны, тувгъан топрагъына олгъан мукъаддес дуйгъусыны истидады ве къабилиетине коре, эсерлеринде акс эткен эди. «Тамгъа ташлап» ибареси халкънынъ аджы-ныкълы кечмиши, такъдири акъкында тар къалышкъа сыгъдырылып ве сакътынмайып айтылгъан аджджы акъикъат эди.

Шаиренинъ иджадында акъикъат сеси халкъ агъыз иджадынынъ бедий тасвирий вастала-рынен ашланып янъгырады. Дуйгъу ве фикир-лернинъ кенишлиги мизаджий сымалар тасви-

ринде айдынлатылды. Месея: «Балкъылдап дукаттай чыкъты ай», «Къушчыкълар гульдесте ювасын токъуйлар», «Къадифе къамкъанен бурюнген чименлер», «Сувгъа эне къаяларнынъ колеткеси», «Козюн къысып, шенъ йылдызлар сюзюлелер», «Назлы баарь инджи такъкъан яш келиндай».

Шаире эсерлеринде тувгъан юрт сымасыны балалыкъ чагъларына къайтув ёлунен айдынлатты. Бойле этип, шириетте халкънынъ умумий такъдири тасвирленди. Хатырлавлар вастасынен жанландырылгъан табиат левхаларында цензура тарафындан ясакъ олунгъан меселелер миллий ремзге чевирилип, тувгъан топракъкъа олгъан асретлик дуйгъусынынъ айдынлатылувына хызмет эттилер. «Козъ алдымда кевденди таныш якълар...», «Тогъайлар боюнда къалакъай болюштик», «Дагъ, чёллер гуя Тепречте къоран тепе» киби сатырларны мисаль оларакъ кетирмек мумкюн.

Шаиренинъ халкъ аяты ве тувгъан журтуны хатырлап, халкъ аятындан янъылыкъ къыдыргъаны тевеккель дегиль эди. Янъылыкълар кешф этюв усулынен о, чокъусы дженк сенелерине мураджаат этип, миллетимизнинъ аджыныкълы такъдирни беян этмеге тырышты. Дженкявер хатыраны ахлякый нокътай-назардан айдынлатмагъа бельсенди. Бу усул онынъ иджадыннынъ араштырув девиринде булгъан бир къалдырым ве ёл олды.

Асылында ильхам чокърагъы иджаткяр ичюн
етекчи бир кучътир. Джеваире аптем шу иль-
хам чокърагъындан гъыда алып иджат этти.
Онынъ къальби агълагъанда, къалеми де агъ-
лады. Къальби кульгенде, къалеми де кульди.
Мукъаддес хаялы ве тилеклерининъ келеджеги
ичюн, тылсымлы чокъракътан гъыда алып,
иджат этмеге ынтылгъаныны:

Къафесте къушдайын талпына юрегим,
Сукюнет багъында токътамай къалсам.
Омюрнен адымлай хаялым, тилегим,
Халкъымнынъ йырындан гъыдалар алсам...

киби сатырларда бильдирген эди. Ярым асыр-
гъа мусавий ватансызлыкъны сырлап йырла-
гъан шириет бойле ёнелиште илерилеп, яша-
магъа акъ къазангъан эди... Шаиренинъ аятий
ёлу кечмишке дёнди, лякин иджадий вариет-
тининъ омюри эп девам этмекте. Адджы акъи-
къат сеси онынъ язып къалдыргъан сатырлары
арасындан келеджек несиллерге узакъ, меша-
къатлы кечмиштен деялет берип турмакъта...

Айше КОКИЕВА.

Янъы дюнья. — 2018. — Октябрь 5. — С. 4.

«КЪАЛЕМИМ РУХ БЕРЕ...»

(Шауре Джеваиренинъ хатырасына)

Зильфимнинъ теллерин ортьсе къыравлар,
Къалемим рух бере шимдики алыма.
«Аджиз» деп кинае этсе де биревлер,
Мен кене тырмашам шенъ омюр далына.

Бу сатырлар манъа эдебиятымызнынъ биль-
гили, аджайип шаиримиз Абдулла Лятиф-заде-
нинъ шу сёзлерини хатырлаттылар: «Шириет
— къырымтатарларнынъ омюри, юреги, тур-
мушынынъ корюниши, оларнынъ топрагъын-
даки джанлы вакъиаларнынъ джанлы хаты-
расыдыр. О, дуракъ турмушында, халкъ
меджлислеринде матбуатта халкънынъ акъыллы
ве тасавурыны идаре этти, оларнынъ дюнъягъа
келювини къаршылап алды, бешиктен башлап
мезаргъадже онынънен берабер олды, олар-
нынъ ишлерини несиллерге еткизди».

Джеваире Меджитова Абдулла Лятиф-заде
киби мешур шаирнинъ дерслерини динъле-
мек бахтына насип олгъан къалемдешлерден
биридир. Дженктен эвельки шахскъа табы-
нув девири устазны фаджиалы олюмге, онынъ
талебесини сюрюнликке укюм этти. Тоталитар
укюмнинъ дешетли ёлларында биле озьлюгини
гъайып этмек ичюн курешкен шириети-

миз миллий анъанелеримизни девам эттире-
рек, умумий бирлешкен бир мевзу — Ватан
асретлиги дуйгъусынен яшамакъта. Сонъки
сенелер шириети анъанелерге аркъа таяп,
пейда олгъан имкянларгъа базанып, озъ ёлуны
араштырмакъта. Классик анъанелернен ашла-
нылгъан шириетнинъ тикленювине ихтиядж
исе кеттикче артмакъта.

Сюргюнликте иджат эткен шаирлерни озъ
омюрининъ юреги, турмушынынъ корюниши,
вакъиаларнынъ джанлы шаатларыны акс эттир-
мек, халкънынъ афызасында ер алмакъ имкян-
ларындан марум этип, бунынънен миллий эде-
биятны бутюнлей ёкъ этмек истедилер. Амма
бунгъа къаршы оларакъ сюргюнликте яшагъан
эдебий джерьянда курешчен иджаткярлар
ордусы мейдангъа кельди. Амма бу джерьянгъа
илерилев ёлу къысмет олмады. Онгъа озъюгини
сакълап къалмакъ ве яшамакъ ичюн курешмек
керек эди. Нетиджеде эр джеэттен кечмиштен
узюльген, энди ярым асырлыкъ яшына якъын-
лагъан сюргюнлик эдебияты догъды. Бу эде-
бият тар къалыпкъа къоюлгъанына бакъмадан,
халкънынъ Ватангъа къайтув арзусынен яшады.
Ниает, кечмишнен бугунни озъара багълай-
ыджы девирге етип кельди. Эдебиятымызнынъ
шиддетли сиясы — шириет асырлар дева-
мында пишкинлешип, козь бебеги киби сакъ-
ланып келинген етекчи жанр олып, сюргюн-

лик девирининъ эдебий джерьянында озюнинъ шахсий чизгисининъ саиби олды, бунынънен умумхалкъ вариетине чевирильди.

Шимди бу джерьян акъкъында фикир юрсеткенде, сюрдюнлик эдебиятыны догъургъан ве оны халкъ вариетине чевирген иджаткярларны анъамыз. Теэссюф ки, шимди оларнынъ базылары энди арамызда ёкъ. Ватангъа къайтув арзусына къавушмайып, бу алемнен ведалаштылар. Бойле вакъытта 60-нджы йыллары, ана тилимизде газета чыкъармакъ, радиодан эшиттирювлер динълемек мусааде этильген куньлер козь огюмизде джанлана. Мен о йыллары Ташкент девлет университетининъ студенти олып, республика пайтахтында ве онынъ дживарында яшагъан базы эдиплеримизнен танышмагъа наиль олдым.

1963 сенесининъ бааринде Ташкент дживарындаки Троицк къасабасындаки раатлыкъ эвинде «Ленин байрагъы» газетасында эдебият меселелерининъ айдынлатылувы» деген мевзуда диплом иши узеринде чалыша эдим. Раатлыкъ эвининъ клубында Федя деген чалгъыджы йигит олып, о базыда къырымтатар аваларыны да иджра эте, онынъ бизим халкътан экени акъылымызгъа биле кельмей эди. Бу йигит сонъунда композитор олып етишкен Февзи Алиев эди. Февзинен корюшювлерде аля даа о куньлерни хатырлаймыз.

Клубдаки оюнлардан биринде четте турган яшларында олса да, табиий гузеллигини даа джоймагъан, тегерек юзлю къадын дикъкъатымны джелып этти. Онынъ бу ерлерде ильк кере булунгъаныны, бизим авалар чалынгъанда козьлери яшлангъаныны сездим. Раатланыджылар арасында бизим халкътан да баягъы адам олып, олар базыда тереклер талдасында топланып, озъара къонуша эдилер. Оларны бир кереси беседкада топланып, банаки къадыннынъ муляйим, йымшакъ сеснен «Дагъларнынъ ёллары» тюркюсини йырлагъаныны меракънен динълегенлерини корьдим. Мен де яваштан семетдешлериме якъынладым. Йыр биткенинен, эсли динълейиджилерден бири шойле деди: «Сакине, дюнья тургъандже тур». Мен бу къадынны белли йырджымыз Сакине Налбандова экенине эмин олдым.

Сакине аптенен якъындан танышкъан сонъ, базыда багъчада кезине, онынъ языджыларымыз ве артистлеримиз акъкъындаки икяелерини динълей, онынъ санатымызнынъ агъыр вазияти хусусында айткъанларыны мыйыгъыма сара эдим. Сакине апте кунъдюзлери чокъ корюнмей, мен исе кягъытлар ичине комюлип, озъ ишимнен огъраша эдим.

Бир кунъ Сакине аптени муляйим череси даа да дюльберлешкен, недендир мемнюн алда расткетирдим.

— Бу афта меним ичюн семерели олды. Радиода бир къач халкъ йырыны яздырдым. Яшлыктан достум Джеваире Меджитованы къыдырып таптым. О бу къасабада яшай экен. Энвер Селямет деген аджайип шаиримиз де раатлыкъ эвининъ багъчасында яшагъаныны анъладым. Джеваире ярын къызчыгъынен манъа келеджек. Берабер Энвер Селяметни зиярет этермиз, — деди къуванчнен Сакине апте.

— Сизлер танышсынъыз. Бири-бирингизни анълайсынъыз. Мен исе бир талебем... — дедим, озюмдже кестирип.

— Эдебиятнен меракълангъан адам ичюн бойле корюшювлер пек файдалы. Къартлар арасында яшлар олмаса, олар озъара давалашып башлайлар, джан агъыртысы да келип чыкъа. Яшлар олгъанда, озълерини тутмагъа тырышалар. Сыкъылма, олар шенъ-шерамет, самимий къонушмагъа бильген шаирлер, — деп меним гонгълюмни котерди о.

Раатлыкъ куню Сакине апте мени ашхане огюнде къаршылады. Онынъ янында къызыны элинден туткъан, орта яшларындаки къадын да бар эди.

— Таныш ол. Бу, Джеваире аптенъ, белли шаиремиз. Бизни Энвер Селяметнинъ эвине алып бараджакъ. Олар кунъ-эвельден анълашкъанлар...

Анам яшларында олгъан бу къадынларнынъ теклифлерини ред этип оламадым. Оларнынъ пешинден кеттим.

Энвер Селямет о вакъытта раатлыкъ эви багъчасында коммуналь барак типли бир козь эвде яшай эди. Амма яшагъан одасынынъ тюбюнде магъаз тарзында рессам устаханесини анъдыргъан бир одачыкъ даа бар эди. Буны о озю къургъан. Энвер агъанынъ, акъикъатен, эдебият иле яшагъан бир шаир экенини онынъ босагъасындан атлагъанымнен сездим. О, энди шиирнинъ дадыны, лезетини анълагъан, шиир язувда джиддий усталыкъ эльде эткен, пегас дульдублини къавий нокъталагъан, терен мундериджели шиирлер язувны талап эткен шаир эди. Эвнинъ рафлары китап толу. Энвер агъа хусусан земане шаирлери яратыджылыгъынынъ севдасы экенини сездим. Босагъада даа эки адам пейда олды. Оларны эвель коръгеним ичюн де, шу заман таныдым. Мусафирлер — шаирлеримиз Решид Мурат ве Амет Мефаев эдилер. Эв бикеси Никяр аптенинъ софрасы энди азыр эди.

Эдебият акъкъында лакъырды даа зияде гурьделенди, джиддийлешти, девамлы ве меракълы мунакъашагъа чевирильди. Мен яш олсам да, эр шейни сечмеге, буюклернинъ лакъырдысыны къулагъыма къуршун киби къуймагъа, бир сёзни къачырмай, дикъкъатнен динълемеге

тырыштым. Олар аля даа акъылымдан чыкъмайлар.

О йылары ана тилимизде китаплар нешир этильмей, шаирлеримиз эсерлери газетада басылгъанда, радиода окъулгъанда яш бала киби къувана эдилер. Решид Мураднынъ «Бир къучакъ чечек» джыйынтыгъы дженктен сонъ чыкъкъан ильк шириет китабы олып, Энвер агъа оны мукъайтлыкънен ачты ве тюблери сызылгъан сатырларны окъуды да, шойле деди:

— Джеваире, бакъ сен, не къадар терен маналы, джиддий язылгъан шиирлер. Къафеси, везини еринде, не къадар тюзгюн, ачыкъайдын сидане киби тизильген мысралар. Решид, юректен хайырлайым. Лякин кемалына кельмеген шиирлеринъ де бар...

Решид Мурад сонъки сёзлерни чокъ бегенмесе керек, чырайы денъишти, китапны элине алып, саифелеп башлады. Энвер Селяметнинъ базы къайдларыны окъуп, юзю тюрленди. Къонакъбай буны сезмей къалмады.

— Рус поэзиясы, тек о дегиль, умумен поэзия пек джиддийлешти. Расул Гамзатов, Къайсын Кулиев, Давид Кугультинов, Мустай Карим... Эписининъ адыны сайып кечмек биле къыйын. Биз де оларнынъ пешинден адымлаамыз лязим, — деп лакъырдыны дигер мевзугъа чевиреджек олды къонакъбай.

— Оларнынъ имкяны бизде де олгъайды... Биз не заман юрткъа къайтыр экенмиз, — деди кокус кечирип Амет Мефаев.

— Иншалла, къайтармыз. Умют энъ сонъ оле, дегенлери киби, эпимиз бу истекнен яшаймыз, — деди лакъырдыгъа къошулып Джеваире апте.

— Етер энди сускъанынъыз. Дёрт шаир бир ерге топлангъан да, бизге бир шиир биле окъу-майлар. Амет, якъында Лермонтовдан бир шейлер терджиме эттим, деп макътангъан эдинъ. Онынъ «Елькен» шиирини пек бегенем. Окъу, бакъайым, о бизим тильде насыл янъгырар экен? — деди сюкюнетни бозып Сакине апте.

Къонушма джанланды. Энвер агъанынъ озю ясагъан шарабын, Джеваире аптенинъ «Къалемдешиме» шиирини окъугъаныны, онынъ шу сатырларыны аля-бугунъ хатырлайым:

Унутма, къаранлыкъ геджеге фенерсинъ,
Юрегинъ алевнен ургъанда.
Нур олып, геджеси айгъа да дёнерсинъ,
Лиранен ярынны къургъанда...

Бизим отурушувда раатлыкъ эвинде булунгъанлар наманганлы Эскендер Меинов ве ангренли шахтёр Якъуб Решидов да бар эдилер. Энвер агъа «хатыра олур» деп, одачыгъынынъ пенджересининъ огюнде, чам терегининъ тал-

дасында ресимимизни чыкъарды. Теэссюф ки, онынъ озю ресимде ёкъ...

Бу корюшювден сонъ отуз йыл кечти. Онынъ иштиракчилери Энвер Селямет ве Амет Мефаев энди чокътан арамызда ёкъ. Кеченде исе Джеваире Меджитова да бу алемни терк этти. Манъа оларны сонъки ёлгъа озгъармакъ сырасы кельди. Шимди исе о корюшюв буюк кедернен козьлерим огюнде джанланды.

Якъында, апансыздан Джеваире аптенинъ къызы Сейяре телефоннен чанъ къакъып «анам хаста, сизни коръмек истей» деди. Догъ-русыны айткъанда, Джеваире аптени 70-лерге якъынлагъан, деп эсап эте эдим. Оны Языджылар бирлигине аза этип алмакъны козьде тута эдим. Сабасына хатыр сорап бардым. Шаире тёшекте, азгъан, лякин къадынларгъа хас незакетнен эдиплеримизнен къонушувлары акъкъында меракънен икяе этти. Мен онынъ эки афтадан сонъ бу дюньянен ведалашаджагъыны акъылыма биле кетирмедим. О кимседен опыкеленмеди, эдебияткъа элинден кельгени къадар хызмет эткенини айтып, оджаларыны, къалем-деш достларыны хатырлады. О атта шакъанен ногъай чынълары ве аталар сёзлерини биле унутмады. Самимий сагълыкълашыр экеним, Джеваире апте къарыкъ сеснен шойле деди:

— Вазиетим фена, амма къалемим рух бере... Сени чокъ кере чиберекке давет эттим. Кель-

мединъ. Эбет, къысмет этмегендир. Иншалла аякъкъа турсам, келирсинъ, чиберек къызар-тырым...

Шимди, кери къайтылмаз ёлгъа дёнген шаиремизнинъ сымасы козюм огюнде джанланыр экен, онынъ сонъки йылларда язгъан шу секиз-лигини текрарладым:

Достларым, сиз мангъа аджиз
деп бакъмангъыз,
Сачлар къар олса да, аджизлик ёкъ менде.
Кимерде чет къакъып юрегим якъмангъыз,
Меджасыз истикъбаль арзум бар огюмде.
Къар тегиз ягъса да сачымнынъ телине,
Юрегим далгъалы, къартлыкъны унутам.
Гонгълюмнен сырдашкъан кълемим элимде,
Шенъ омюр йырына кене де зиль тутам.

Бу нагъмелер гуя мангъа шаиренинъ омюр ёлуны икяе эткен киби олдылар. Джеваире Меджитова 1913 сенесининъ октябринде Къырымнынъ Керчь бетинде Чалтемир коюнде догъа. Кой мектебини, Ялта педагогика техникумыны битире. Керчь шеэриндеки Войков адына маден заводынынъ янындаки мектепте чалыша. Яш несиль тербиесине истекнен киришкен яш оджапче даа окъумакъ, бильгисини арттырмакъ истей. 1935 сенеси Акъмесджит педагогика институтынынъ къырымтатар тили ве эдебияты

факультетине окъумагъа кире. Шахскъа табын- нув девирине расткельген тасиль йылары не къадар кыйын олмасын, Абдулла Лятиф-заде, Асан Ислямов, Зиядин Джавтобели, Абселям Ислямов, София Байрашевская киби инсани- етли ве теджрибели оджаларнынъ тесиринен талебелер арасында эдебияткъа авеслик эп арта. Сонъунда белли эдиплер олып етишкен Энвер Селямет, Риза Халид, Джевдет Аме- тов, Юнус Темиркъая, Лёман Сулейман, Амет Мефаевнен берабер Джеваире Меджитова да шу ерден иджат мейданына адымлай.

Джеваире талебелик йылары фольклорнен зияде меракълана. Халкъ яратыджылыгъына якъын шиирлеринен оджаларынынъ дикъ- къатыны джелып эте. Онынъ ильк шиири «Яш къувет» газетасында басыла. Керчь бетке хас халкъ шиириети услюблери онынъ ильк эсер- леринде сезиле. Матбуат ве эдебият муитине якъын булунув Джеваиренинъ шаире оларакъ шекилленимине ярдым эте.

1939 сенеси институтны битирген Джеваире- деки фольклоргъа мейиллик А.С. Пушкин адына Тиль ве эдебият ильмий-теджыккъат институ- тына алып келе. Институтнынъ фольклор болю- гинде ильмий хадим олып чалышкъан Джеваире халкъ агъыз иджады нумюнелерини топлагъан экспедицияларда иштирак эте, кой-койден кезип кедайларнен корюше. Халкъ шиириетинде къа-

дын-къызлар образы мевзусында макъалелернен матбуатта чыкышта булуна.

Апансыздан башлангъан хырсыз дженк яш алимеге ильмий фаалиетини девам эттирмеге кедер эте, о койге кетип оджалыкъ япмагъа меджбур ола. Такъил коюнде мектеп директоры олып чалышкъанда Къырым немсе-фашистлери чызмасы алтында инълемекте эди.

Тувгъан халкъынен берабер ана топрагъындан къувулгъан Джеваире Ташкент виляетининъ Орджоникидзе районуна келип тюше. Лякин о йыллары къырымтатар оджаларына озь зенаатлары муджиби чалышмагъа мусааде этильмей. Джеваире оджапче «Ташпродмаш» заводында чалышмагъа меджбур ола. Дженк йыллары мектеплерде оджалар етишмей, кой балалары агъыр вазиятте къалгъан эдилер. Джеваиренинъ теджрибели оджа экенини козьде тутып, онъа койге кетип, озьбек мектебинде рус тили ве эдебияты дерслери бермеге рухсет эттилер. Сонъра онынъ ишкирлиги ве гъайретини эсапкъа алып, район халкъ маарифи болюгине методист-инспектор вазифесине тайинлейлер. Лякин о ишанчсызлыкъ муитинде мемурий вазифеде чалышувдан вазгечип, кене кой мектебине къайта.

Яш несильге юрек араретинен бильги ашлагъа алышкъан оджапче сюргюнликнинъ агъыр азапларыны бейитлерде беян этмек ичюн, кене де къалемини эльге ала. Ватан

асретлиги, турмуш уйгъунсызлыгъындан нефретке толгъан юрек дуйгъуларыны шиирлеринде тасвирлей. Чаресини булуп, Чырчыкъ шеэринде авуша, халкъымыз топлу яшагъан мааллелердеки 1-нджи ве 3-нджи мектеплерде чалыша. 1968 сенесинден башлап къырымтатар балаларына ана тилини окъутмагъа мусааде этильген девирде о биринджилерден олып, бу алидженап ишке кирише. Джеваире оджапченинъ дерслери къырымтатар тилини окъутмагъа гъайрет эткен яшлар ичюн теджрибе мектебине чевириле.

Джеваире апте омюрининъ 35 йылыны оджалыкъкъа, деерлик 60 йылыны эдебияткъа багъышлады. Отузынджы сенелери къырымтатар эдиплеринен эмеқдашылыкъта башлангъан иджадий фаалиет Джеваиренинъ дженкявер, джошкъун, назик дуйгъулар шаиреси оларакъ танылмасына ярдым этти. Халкъ агъыз яратыджылыгъына пек якъын эсерлери окъуйыджылар арасында кениш даркъады. Миллий аэнкни севген, табиат левхаларыны усталыкънен тасвирлей бильген Джеваире, Къырымнынъ чёллюгине хас чизгилерни сечкен шаире оларакъ шииретимизде озюне мунасиб ер алды. Буны онынъ йырларгъа чевирильген «Тарлада», «Гулистан», «Севимли ана», «Мен кичкене экенде» киби шиирлерине музыка язгъан Ильяс Бахшыш, Февзи Алиев, Мемет Арсланов, Эдип Асановнынъ шаиреге итибарында, Эдие

Топчы ве Урие Керменчикли киби йырджыларымызнынъ иджрасында корьмек мумкюн.

Шаиренинъ иджады гурьленген бир вакъытта шахскъа табынув девири келип етти. Дженк ве сюргюнликнен багъланып кеткен бу девир эдиплеримизни сусмагъа меджбур эткен бу девир Джеваиреге де бар къуветинен, гъайрети ве джошкъунлыгъынен истидадыны косьтермеге имкян бермеди. Лякин эр анги къыйын шараитлерде биле элинден къалемини ташламагъан шаире шириетке садыкълыкъ ёлундан кери чекильмеди. Сюргюнлик йылларында язгъан эксери эсерлерини топлап, «Унутылмаз саифелер» (1970), «Ешилъ япракъ арасында» (1974), «Омюр сазым» (1980), «Хаял чечеклери» (1989) адлы джыйынтыкъларыны дердж эттирди. Шириетимизде мувафакъиетли эсерлерден бири оларакъ къайд олунгъан «Унутылмаз саифелер» адлы дестаныны джесюр къызымыз Алиме Абденнановагъа багъышлады.

Шимди бу джыйынтыкълар столым устюнде туралар. Оларны саифелейим. Оларнынъ ичинде риторик рухнен язылгъан, дургъунлыкъ йылларыны кокке котерип макътагъан шиирлерге деерлик расткелинмей.

Шаиренинъ «Омюр сазым» джыйынтыгъына 44 шиир ве «Унутылмаз саифелер» дестаны кирсетильген олып, онда пропаганда рухунен язылгъан тек бир къач эсер бардыр. Амма отуздан зияде шиирнинъ серлеваларындан биле

халкъчанлыкъ, зенгин тиль усталыгъы, бедий тасвир меарети саесинде адларына уйгъун мундериджели эсерлер яраткъан Джеваиренинъ истидадына сукъланасынъ. «Балалыгъым», «Яшлыгъымны араштырам», «Пенджеренден бакъкъанда», «Бекледим сени», «Йырларынынъ динълегенде», «Умют йыры», «Акълынъдамы», «Эфкъярланма» киби саде, адий сёзлер серлевагъа чевирилъген шиирлернинъ мундериджелери окъуйыджыгъа пек анълайышлы ве олар къолай окъулалар.

Шаире «Унутылмаз саифелер» дестаныны шойле мысраларнен екюнледи:

Йымлар кечер, асырлар къалыр артта,
Ватан ичюн курешнинъ бенъзи солмаз.
Къараманджа ольгеннинъ азиз юртта
Шан-шурети эбедий унутылмаз.

Бу мысралар Джеваиренинъ озюне де толу аиттир. Олар шаиренинъ ады халкънынъ афызасында эбедий яшайджагъыны тасдикълайлар. Шиириетнинъ къыйын, лякин шеревфли ёллары бойле иджаткъярларнен тюзгюндир. Шунунъ ичюн де Джеваире киби шаирлернинъ адлары эдебият тарихындан силинмез.

Сафтер НАГАЕВ.

Янъы дюнъя. — 1992. — Ноябрь 6. — С. 7—8.

О, ТЕДЖРИБЕГЕ МАЛИК ОДЖА ВЕ ИНСАН ЭДИ

Бу тамам 29 йыл огюне олып кечкен бир вакъиадыр. Къырымтатар эдебияты кенъешининъ сонъки йыларда язылгъан бедий эсерлерге багъышлангъан топлашувда чыкъышымда яшлыкъ этип, шаир Эскендер Фазылнынъ шириетине токъунып кечкен эдим. Топлашув биткен сонъ, Джеваире аптени коръдим.

— Кимни беклейсиз я? — дедим.

— Сени, — деди о, — Джевдет Аметовгъа, радиогъа бараджакъ олам. «Не ичюн Джевдет агъанен кетмединъиз?» — деп сорайджакъ олдым, амма суалим ерсиз оладжагъыны анълап, ич бир шей айтмадым.

Ёлда лаф эте-эте кеттик. Мен къолайсыз чыкъышымдан тарсыкъкъанымны дуйса керек.

— Сен билесинъми, — тенкъит этип кечильген шиирлернинъ терен маналары бар. Чокъ шаирлеримиз онынъ фаркъына бармайлар. Мен Къырым пединститутынынъ тиль ве эдебият болюгини битирген сонъ, къырымтатар тили ильмий тедкъикъат институтында чалыштым. Лякин кене де чокъ шейлерге бир кереден акъылым етмей.

О, муэллифнинъ насыл истидатлы шаир олгъаныны, буюк сабыр ве мулайим сеснен яваш-яваш анълатмагъа тырышты.

— Онынъ энъ аджайип шиирлеринден бири бу анасына багъышлагъан сатырлардыр. Мен ана олып бойле шиир язалмам, — деди ве шиирни макъамнен эзберден окъуды.

Арадан бир къач йыл кечкен сонъ Эскендер Фазылнынъ бу сёзлерине бестекярымыз Мемет Арсланов музыка язды. Севимли йырджымыз Урие Керменчикли исе иджра этти.

Йырны биринджи кере эшиткенимде Джеваире аптенен олгъан субетимиз ве о эзберден окъутгъан шиирнинъ сёзлери бир кeredен акълыма тюшти, музыкасы да таныш киби кельди.

Достум М. Абляимов: «Сенде бойле китап ёкъ», — деп манъа «Октябрь ёлунен» адды джыйынтыкъны багъышлады. Адыны беген-месем де, достумнынъ джаныны агъыртмайым деп, алдым. Саифелемеге башладым. Козюм бир кeredен Джеваире аптенинъ «Ана» шиирине тюшти. Бир къач кере окъудым. Акъикъатен де, бойле там маналы, самимий сёзлер тапмакъ ичюн эм ананъ олмакъ керек, эм де ана олмакъ керексинъ, деген фикир акълыма кельди.

Мен чокъ йылардан сонъ, Джеваире аптенен олгъан субетлеримизни хатырлап, язып къалдыргъан шиирлерини текрар ве текрар окъуп, о буюк теджрибеге малик оджа, даа догърусы къырым тили ве эдебияты саасында буюк бир алим эди, деп айта билем.

Сервер БЕКИРОВ.

Къырым. — 2003. — Ноябрь 14. — С. 6.

ДЖЕВАИРЕ – ЖЕМЧУЖИНА СОВРЕМЕННОЙ КРЫМСКОТАТАРСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Йыллар кечер, асырлар къалыр артта,
Ватан ичюн курешнинъ бенъзи солмаз.
Къараманджа ольгеннинъ азиз юртта
Шан-шурети эбедий унутылмаз.

(Джеваире)

90-летие известной крымскотатарской поэтессы Джеваире Меджитовой (1913—1992), одной из немногих женщин крымских татарок, посвятивших свою жизнь литературе, не увенчано изданием сборников произведений (а их в рукописном варианте в архиве Республиканской крымскотатарской библиотеки бессчётное множество). Творчество поэтессы, подпитанное народным фольклором, отливает жемчужной теплотой и душевностью. Образ матери, женщины крымской татарки, Родины, мужества народа-борца за справедливость — проникновенно звучат в произведениях Джеваире эти извечные темы, ограниценные талантливым пером.

Уроженка села Чалтемир (Керчь), окончившая Ялтинский педтехникум, Крымский

педагогический институт, работавшая научным сотрудником в лаборатории исследования крымскотатарского языка и литературы НИИ им. Пушкина, Джеваире из 60 лет литературной жизни 35 одновременно посвятила педагогике — преподавала крымскотатарский язык в школе г. Чирчика. В Узбекистане были изданы четыре сборника её стихотворений. На её стихи писал музыку И. Бахшиш, М. Арсланов, Ф. Алиев.

Своими воспоминаниями о поэтессе, рассказами о ее творчестве поделились 9 октября в Республиканской крымскотатарской библиотеке им. Гаспринского писатели и поэты, преподаватели крымскотатарского языка вузов Симферополя. В РКБ была представлена выставка материалов о Джеваире.

Гульнара УСЕИНОВА.

Голос Крыма. — 2003. — Октябрь 17. — С. 8.

МУНДЕРИДЖЕ

Хатыралар изинден (<i>Аблязиз Велиев</i>)	3
Анамнынъ сымасы манъа мешгаль олды.....	11
Чалтемир кою	12
Анамларнынъ къорантасы ве догъмушлары	14
Анамнынъ Къырымдаки студентлик ве оджалыкъ деври	22
Ана-топракъта сербест яшамакъ озю бир муджизе эди	30
Сюргюнлик. Рузгярнен, къатты ельнен къопарылгъан япракъ.....	40
Анамнынъ шириет мейданындаки иджадий фаалиети	71
Къадын-къызлар образы айрыджа ерде.....	75
Ватан севгиси дуйгъусынен язылгъан сатырлар ..	81
Шаиренинъ иджадында севги лирикасы	93
Сайгъы-уръмет иле язылгъан сатырлар	99
Джанымдан азизим	112
Оджапчем	113
Сен экенсинъ.....	114
Эмшире	116
Умют	117
Яшлыгъымны хатырлап	118
Не гузель.....	119
Севги йыры	120
Не ичюн?	121
Севинем керчектен	122
Кель гузель къыз.....	124
Акъшам.....	125

Достума	126
Меслекдешиме.....	127
Сен эдинъ	128
Эсимде.....	129
Халкъ йырджысы.....	130
Шаирге	131
Анам.....	133
Ана юреги.....	134
Ана къайгысы.....	143
Зерресини тюшюрме	145
Къадын сабыры.....	146
Ана.....	152
Балалыгъым.....	153
Орманда	154
Танъ ильхамы	156
Бельгисиз аскернинъ къабири	157
Вакъыт.....	158
Ана азиз инсандыр (<i>Абдулла Дерменджи</i>)	160
Шириет хазинесинден дерс алгъан заманда (<i>Айше Кокиева</i>)... ..	167
«Къалемим рух бере...» (<i>Сафтер Нагаев</i>).....	175
О, теджрибеге малик оджа ве инсан эди (<i>Сервер Бекиров</i>).....	190
Джеваире — жемчужина современной крымскотатарской литературы (<i>Гульнар Усеинова</i>)	192

Литературно-художественное издание

Сейяре Меджитова

**ОБЛИК МОЕЙ МАТЕРИ –
ПУТЕВОДНАЯ ЗВЕЗДА**

Литературный портрет

Редактор *Н. И. Бекиров*

Корректор *Э. Р. Аджалимова*

Художник *Р. И. Ваапов*

Макет и верстка *Э. Р. Аджалимова*

Подписано в печать 01.06.2020 г. Формат 70х100^{1/32}.
Печать офсетная. Гарнитура «BalticaCTT». Усл. печ. л. 7.96.
Объём 6.125 печ. л. Тираж 300 экз. Заказ № 85236.

ГАУ РК «Медиацентр им. И. Гаспринского»

295048, Республика Крым,

г. Симферополь, ул. Трубаченко, 23-а.

E-mail: mediacenter2015@mail.ru

ОГРН 1159102113455

Отпечатано в типографии ООО «КОНСТАНТА»

308519, Белгородская обл., Белгородский р-н,

п. Северный, ул. Березовая, 1/12.

Тел./факс +7 (4722) 300-720, www.konstanta-print.ru